

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 12, грудень 2012

Свідоцтво про реєстрацію

Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук

М. С. Вашуленко, д-р пед. наук

С. А. Гальченко, канд. філол. наук

А. В. Градовський, д-р пед. наук

А. Б. Гуляк, д-р філол. наук

С. О. Жила, д-р пед. наук

В. О. Зайчук, канд. пед. наук

А. Й. Капська, д-р пед. наук

Л. І. Мацько, д-р філол. наук

В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук

В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук

П. І. Розвозчик, заслужений учитель України

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук

А. Л. Ситченко, д-р пед. наук

О. В. Слоньовська, канд. філол. наук

В. І. Шуляр, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 10 від 26 листопада 2012 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

481—37—70

04053, Київ-53,

вул. Артема, 52-Д

Редакція журналу

«Українська література

в загальноосвітній школі»

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

- Голобородько Я.** Психологічні зрізи Ольги Кобилянської
(Про біографічно-документалізований роман
Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу") 2
- Неживий О.** Проблема основного тексту творів
Григора Тютюнника (новела "Три зозулі з поклоном") 5

Фахові проблеми

- Нежива Л.** "Житейські теми і житейський пафос"
у творчості Григора Тютюнника: до проблем вивчення
неореалізму на уроках української літератури. 10

Заочний круглий стіл

"Компетентнісний підхід в літературній освіті"

- Бабійчук Т.** Формування професійної компетентності студентів
педагогічного коледжу (науково-практична конференція
"Григор Тютюнник: соціальний аспект") 14

Сучасний урок літератури: методика і досвід

- Назаренко Л.** Система уроків з вивчення творчості
Івана Франка. Урок третій. Мета і сенс життя людини
у філософському творі І. Франка "Легенда про вічне життя" 20
- Сорокіна Л.** Новела-засторога Олеса Гончара
"Залізний острів" 23

Позакласне читання

- Разгільдєєва А.** Таїна людської душі. Особиста і творча доля
Ольги Кобилянської за романом Валерії Врублевської
"Шарітка з Рунгу" 27

Атестація

Творчий звіт

учителя української мови і літератури Сумської

КУ ЗОШ I—III ступенів №21 **Проскочило Наталії Романівни**

Вивчаємо життєтворчість Юрія Яновського. 32

Звертання: роль, місце в реченні, способи вираження. 34

Книжкова полиця словесника

- Неживий О.** Навчальна книга —
взірець шкільного літературознавства. 36
- Дудніков М.** Минувшину згадують, дбаючи про майбутнє. 36
- Токмань Г., Ситченко А.** Рецензії на монографію Н.В. Диги
"Розвиток пізнавальної активності учнів 5—8 класів
на уроках української літератури в процесі вивчення
художніх творів історичної тематики". . . . . Обкл. 3

Позакласна робота

- Защипас В.** Андріївські вечорниці. 38

Лінгвістичне дослідження

- Верьовкін В.** Український пісенний фольклор
як сфера вербалізації концепту ВІЙНА. 42

Тематичний показник статей, надрукованих у часописі

- "Українська література в загальноосвітній школі" у 2012 році . 46

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7.5. Зам. 4326

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2012

Психологічні зрізи Ольги Кобилянської

(Про біографічно-документалізований роман Валерії Врублевської

"Шарітка з Рунгу")

Ярослав Голобородько,

доктор філологічних наук, професор,

лауреат премії журналу "Сучасність",

премії імені академіка Олександра Білецького

м. Херсон

Актуальна естетика спеціалізується на пропонуванні модернізованого погляду на події, процеси та явища дійсності. На макрорівні це може виражатися в художньо-зоровій переінтерпретації відомих фактів і величин, тенденцій і персоналій, що присутньо трансформують (на вибір — коригує, видозмінює, заперечує, спростовує, унеможлиблює) усталено-традиційні уявлення про них. Це також може оприявнюватися у форсуванні пошуків формотворчого ґатунку, коли руйнування ретельно апробованого й уже тому спрощеного канону поєднується із спробою виформовування нової текстової субстанції. Або втілюватися у відверто контроверсійних текстах, що вже самим фактом свого існування немовби промовляють: є і така поетика й стилістика художньої нарації, якими б провокативними й епатажно-шокуючими вони б не видавалися.

На рівні більш локальних художніх сфер — сюжетно-подієвої, часопросторової, системно-персональної, мовно-нарративної — тяжіння до модернізованості може виявлятися не так рельєфно і не з такою очевидною гостротою, як на макрорівнях, проте теж відчутно позначається на якості текстової фактури. Як-от у біографічно-психологічному романі Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу" (Київ: Видавничий центр "Академія", 2007), де подано структуроване потрактування образу Ольги Кобилянської, історія життєдолі якої — від перших років до останніх миттєвостей — відтворюється з доволі акуратною хронологічністю й фактографічною насиченістю.

Валерія Врублевська структурує образ свого основного і, відповідно, лейтмотивного персонажа у трьох проекціях. Перша — це замкнений, доволі герметичний психопростір Ольги Кобилянської, друга — трансформація її чуттєво-емоційних властивостей у формат стосунків із навколишнім соціумом і третя — зовнішня її рецепція найближчим та дещо віддаленим оточенням. Ці проекції дають змогу художньому зорові рухатися у напрямку від внутрішньоцентричного до зовнішньоаявленого образу Ольги Кобилянської.

Найдеталізованіше у романі обсервовано її психологічний простір. Валерії Врублевській вдалося відчутти і виразити ту драматично пульсуючу суперечливість внутрішніх експресій і переживань, що виявилася ще у підлітковому і юнацькому віці Ольги Кобилянської та ускладнювала-увиразнювала майже усе її життя. Валерія Врублевська зуміла показати, як психологічна органіка — себто те, що зазвичай називають людською натурою, — відбивається на характері й процесі його формування і як людина непомітно для себе стає майже заручником (заручницею) власної психоорганіки, що зримо оприявляється у її рішеннях, учинках, конкретних діях.

У перших трьох частинах роману — "Доля", "Поранкова душа", "Шарітка з Рунгу" — уважно прописуються колізії внутрішньо-ментального простору Ольги Кобилянської, що позначені експресивністю загострення, різкістю свого вираження, радикальністю звучання. Письменницький погляд виохоплює такі властивості її натури-характеру, як крайній максималізм, схильність до екзальтованості, комплекс власної невродливості, що переслідував і мучив її з ранніх років, вияви жорсткості у ставленні до себе й оточуючих, якими насамперед виявлялися рідні та близькі їй люди. Валерія Врублевська відтворила буянню внутрішніх поривань і стихій у почуттях-свідомості Ольги Кобилянської, що, поєднане із її неординарними вольовими якостями, слугувало підґрунтям становлення сильного й життєстійкого характеру, яким вона відзначалася.

Рельєфною почуттєвою розробкою позначено "чоловічу лінію" у психологічній онтології Ольги Кобилянської. Знаки виразної жіночості, що виявилися, наприклад, у її прискіпливому інтересі до навколишнього чоловічого інтер'єру і самого явища чоловіка, у роздумах про сім'ю взагалі, новочасну лібералізовано-окультурену сім'ю і місце жінки у ній та усвідомлення власної малосімейної, ба навіть несімейної природи й нереальності сім'ї для себе, скрупульозно і з численними подробицями подаються в романі. Серед психологічно найглибших колізій, що не просто траплялися з Ольгою Кобилянською, а яких конче потребувала її ментальна присутність, — пристрасні захоханості в мужчин, з якими зводили її життя й доля.

Послугуючись щоденником письменниці й іншим приватним архівом, Валерія Врублевська з численними душевно-емоційними нюансами відтворює процес виникнення й розвою "внутрішніх романів" Ольги Кобилянської, яка нерідко сама ж і стимулювала, провокувала, а то й відверто придумувала собі кохання до себе, якого не було, "створювала собі ще одну сердечну історію, яка не мала під собою ґрунту, а живилася тільки з її власної душі" (частина "Поранкова душа"). У романі моделюється сам процес експресивно-психологічного сприйняття Ольгою Кобилянською чоловіків, із якими їй доводилося знайомитися і спілкуватися, аналізується, як це позначалося на формуванні її складного, переважно критичного ставлення до чоловічого ества і як впливало на складання її феміністично спрямованих уподобань, що передовсім виражалася у прагненні бути незалежною (в тому числі матеріально) від чоловіків. У "Шарітці з Рунгу" викладається, власне, колізія-історія жінка, яка і духовно, і фізично не могла й не волила жити без кохання та захоханості, яка буквально-таки вимагала як від себе, так і

до себе почуття любові, залюбленості, для якої необхідність в увазі, присутності або хоча б наявності чоловіка, якому вона цікава~бажана~потрібна, стала, по суті, питанням життя і смерті — й постійно при цьому залишалася самотньою, фактично не любленою посправжньому жодним чоловіком.

Змалювання "внутрішніх романів", що склалися в неї майже з кожним чоловіком, який на мить або на дещо довший час її притягував і по-жіночому зацікавлював, віртуальні взаємини не так з реальним, як із уявлюваним об'єктом чергового напівпоклоніння-напівзахоплення, неминуча втрата і психологічного, і тим паче інтелектуального інтересу до того, хто спочатку сприймався нею як майже чоловічий ідеал або цілком можливий супутник життя і батько майбутніх дітей — це усе було, за романною версією, серед тих чинників, що утверджували Ольгу Кобилянську в її духовній винайнятості й нахилили до активних занять літературою, переконуючи її в тому, що лише творчість і процес творення є єдиною територією, де вона спроможна бути посправжньому вільною і самореалізованою. У романі із фрейдівською послідовністю зображено, як нереалізований жіночо-емоційний, жіночо-сексуальний потенціал ностальгійно і водночас владно шукає собі виходу~оприявлення~втілення й приречений сублімувати в іншу сферу — в реаліях "Шарітки з Рунгу" у сферу літературної діяльності.

Уважний емоційно-настрійний розпис "внутрішніх романів" письменниці з усіма їхніми виявами у форматі само (-спостереженнями, -зануреннями, -аналізуваннями), зародження і згасання чергової "сердечної гри" (як сказано в тексті) — чи то з Альфонсом Кучинським і Євгеном Озаркевичем, чи то з Козубом і Ясьом Урицьким, чи то із Зерглером і Ортинським та зазвичай відомої лише їй одній — важливі не тільки для наближення до парадоксально-цілісної енігматики Ольги Кобилянської, але і як з'ява~постаня~кристалізація першочинних форм художнього відчуття, як прообрази художнього думання, що поступово виформовувалися у її свідомості. Власне, її інтимно-герметичні почуття стали тією усно-зоровою книгою, яку вона мисленнево писала, фактично не пишучи її, та яка з часом оприявнила окремі свої сторінки у її оповіданнях і повістях. "Внутрішні романи" сповнені фантазійної гри, почуттєвого нюансування, уявлюваних поведінкових загострень, яким практично ніколи не судилося справдитися. Це своєрідні невидимі тексти, що існують виключно для того, хто їх умовно створює усім безмежно строкатим нарративом своїх переживань. Вони спрямовані не так на іншу людину (себто не так на чоловіка, цілеспрямовано обраного задля "внутрішнього романування" з ним), як на себе, це старанно пережиті й ретельно передумані ситуації~колізії~сцени, одне слово, достеменно "прохудожня" текстура в діалогічному дотику двох персонажів під цілковито умовними позначками Вона і Він.

Основним фігурантом таких романів-у-свідомості, поза будь-яких сумнівів, є персонаж під позначкою Вона, що природно відповідає жіночоцентричній моделі буття Ольги Кобилянської. Персоналія на ймення Вона є значно активнішою, чутливішою, психічно тоншою, ментально розвиненішою, аніж Він, який або не усвідомлює, наскільки гострий чи глибокий інтерес викликає в неї, або відверто пасує перед жіночою пристрасністю й темпераментно-сексуальним напором. Ця умовна й уявлювана Вона в системі духовно-поведінкових координат Ольги Кобилянської не підлягає повній та універсальній самоідентифікації, але є надзвичайно близькою до неї, виступаючи фактично про-

довженням емоційно-чуттєвої органіки, властивої їй самій.

Персонаж, що його у просторі "внутрішніх романів" узагальнено варто позначити як Він, існує і живе, навіть не підозрюючи про це, виключно для неї, позаяк Вона сприймає його передусім як об'єкт таких дорогоцінних і необхідних їй спостережень — за собою, за ним і за особливостями жіночої та чоловічої природи. Але все ж таки Він в основному виступає своєрідним життєвим матеріалом, на якому Вона відточує~відпрацьовує~відшліфовує свій власний почуттєвий і розумовий інструментарій, Він — це як тренажер, із допомогою якого Вона регулярно підтримує свою форму — себто форму власних спостережень і рефлексувань, без чого Вона б давно втратила свою кваліфікацію як особистість, розчинилася в загальній людській масі й непомітно зникла. "Внутрішні романи" розвиваються в семантичному напрямі, який фактично пропонує відповідь на питання, чому в колізії-диспозиції Вона — Він немає і, вочевидь, не може бути перспективи: Вона шукає і чекає на того, хто був би максимально наближеним до її ідеалу чоловіка і при цьому був майже її власним альтер-его в духовно-психологічному сенсі, а то й сильнішим за неї.

Структурування образу Ольги Кобилянської продовжується й таких частинах роману, як "Шарітка з Рунгу", "Tempi passati", "Царівна", де простежується трансформація, перехід її внутрішніх чуттів~емоцій~переживань у сферу міжособистісних взаємин та відносин із оточуючим середовищем. Валерія Врублевська зосереджує увагу на тому, як замкнуто-контрольований психологічний уклад, властивий письменниці, обертався взаєминами у її власній родині — з вимогливим і до деспотичності жорстким батьком, безмежно терплячою і терпеливо-мовчазною матір'ю, надзвичайно чутливою та емоційно нестабільною сестрою Євгенією, такими не схожими одне на одного братами. Напружений характер психоорганіки Ольги Кобилянської постає у стосунках із родинами Устияновичів, Кохановських, Озаркевичів, Окуневських, які змальовані й у своїх відношеннях до батьків та дітей Кобилянських, і в цілком автономних романних субісторіях.

Валерія Врублевська прагне уникнути спрощеного потрактування стосунків свого лейтмотивно-наскрізного персонажа з представниками цих родин, більше того, вона детально зображує довірливі розмови, сердечні сповіді, емоційні загострення, різкі конфлікти, полемічні діалоги, передає періоди зближення і взаємовіддалення, ба навіть відчуження, що ставалися поміж ними, наголошуючи цим самим на відтворенні гранично живої, реальності гами почуттів, що нуртувала у свідомості Ольги Кобилянської та спонукала її натуру до поведінкових рішень, нерідко радикальноспрямованих аж до фатальності.

Сфера стосунків виглядала б відверто незавершеною без, так би мовити, "чоловічої участі" у зовнішньо-вираженому житті Ольги Кобилянської. Урешті, цей аспект настільки криво пов'язаний із її "внутрішніми романами", що обійти його неможливо. Валерія Врублевська постійно акцентує на ускладненому варіанті взаємин, що склалися в Кобилянської із чоловіками, причому в цьому відчувалася і вгадувалася імператив року, фатуму, який переслідував її ще з часів дитинства. У романі подано сцену зустрічі з "білявським хлопчиною", який "був гарний, як намальований", "дивився з-під білого капелюшка просто на неї прекрасними, лагідними, як у янгола, очима", який "дивився на неї, бо прийшов, щоб її побачити..." стала її першим поба-

ченням — але її дівочо-жіноче ество зреагувало на це несподівано, неочікувано для неї самої, позаяк "не радість запанувала над нею, а щось інше, те, що само виринало з грудей і викликало на її дитинних устах такий недовірливий усміх, що і в дорослих серце боліло. Це "дивне щось" ніби підхопило її і погнало геть від білявнього хлопчика, від радості, від задоволення, у вічну — потрібну їй і тепер, і потім, і завжди — самотність" (частина "Доля"). Цю сцену ще зовсім дитячої зустрічі з маленьким хлопчиком, якому вона подобалася, потрактовано у цілковито символічному й прогностичному ракурсі подальших життєвих перипетій, основним мотивом яких виявився, як це проникливо відчула Валерія Врублевська, прийменник "від" — подалі від усього, що асоціюється і співвідноситься із сучасним розумінням щастя.

У річці цього віддалення поінтерпретовано в "Шарітці з Рунгу" й історію кохання Ольги Кобилянської до Осипа Маковея. Кохання, що, з одного боку, стало експансивно-духовним продовженням "внутрішніх романів" і шукань "свого", єдинопотрібного типу чоловіка, а з другого, — тестуванням власної долі на хоча б якнайменшу можливість знайти чоловіка такого типу або наближеного до нього. Розгортання почуттів у стосунках цієї письменницької пари подано за принципом антитетичності: градація захоплення~закоханості~кохання, що буяли в жіночому естві Кобилянської, натикалася на стриманість емоційних та поведінкових реакцій Маковея, який спрямовував свої зусилля на підтримку "дистанції" між ними. Чоловік вкотре — як це зазвичай відбувалося в її уявно-психологізованих "внутрішніх романах" — не приймав її виклик. Інакше кажучи, чоловік був — але для себе чи для іншої, тільки не для неї. У житті справджувалося те, що вона нафантазувала собі й про себе. "Листи Кобилянської до Маковея — пристрасна розмова насмерть закоханої жінки. Його відповіді — це тримання її в певному тонусі, — підсумовує Валерія Врублевська, недвозначно натякаючи на реалізованість цього кохання, передусім болючою для Ольги Кобилянської. — Жили в одному місті і роками писали одне одному майже щодня" (частина "Царівна"). Кохання ставало тим сильнішим, прискіпливішим, чим більш односпрямованим воно виявлялося.

Зображуючи історію любові письменниці до чоловіка, який цінував, друкував й обсервував її твори, викладаючи їхні діалоги, що стосувалися різноманітних питань тодішнього життя-буття, розмірковуючи над літературною і особистісною значущістю їхнього знайомства для Кобилянської, аналізуючи тонкощі її інтимних, любовних почуттів, Валерія Врублевська висловлює думку, що між ними склалася особлива форма сім'ї, де внутрішні, точніше, внутрішньодіяльнісні категорії та величини витіснили плотські: "Жити разом почали від перших своїх зустрічей. Не мається на увазі шлюбне, родинне, побутове життя чоловіка і жінки. Вони взяли духовний шлюб від першого побачення і жили ним майже десять років, з самотністю перервою, коли Маковей поїхав до Львова" (частина "Царівна"). Проте це кохання завершилося так само, як і численні попередні "внутрішні романи" письменниці, й лише підтвердило її виключне психологічне право на самоту, а з нею — і на справедливість обрання літературної діяльності як найбільш надійного способу для неї досягти почуттєво-свідомісної свободи.

У романі "Шарітка з Рунгу", гіпернасиченому різноманітним інформаційним фактажом, неможливо було не торкнутися аспекту взаємин Ольги Кобилянської та Лесі Українки. А якби це, уявімо собі, сталося, то не

лише логічних, а й логічноподібних коментарів~мотивацій~пояснень знайти б не вдалося. Аспект цей бентежив літературознавців і культурологів іще принаймні з другої половини 1990-х років, коли Соломія Павличко в інтелектуально-полемічній панорамі "Дискурс модернізму в українській літературі", посилаючись на листування "двох жінок-письменниць", "жінок-артисток", монографічно вербалізувала версію про інтимізований характер цих стосунків, що розвивалися від "емоційної напруженості", "емоційного зближення" через епістолярне вираження "мрії про любов, яка не зреалізувалася в їхньому житті повною мірою" і аж до безпосереднього наснаження листів "лесбійською фантазією, для якої дають підстави й щоденники Кобилянської, і її попередні твори" (Видання друге. — К., 1999. — С. 86). Зіставляючи стосунки українських письменниць із періодом спалаху бісексуальної культури в богемно-мистецькому середовищі Європи (себто з помежів'ям XIX — XX століть), Соломія Павличко з граничною прозорістю формулює думку про "любов Лесі Українки та Ольги Кобилянської", що була "засвідчена їхнім листуванням" і природно вписувалася в модерно-статеву поведінку, властиву тій розгерметизованій добі (Видання друге. — К., 1999. — С. 86). Натомість же Валерія Врублевська у своєму романі обійшла драстичну проблему інтимної близькості Ольги Кобилянської та Лесі Українки, потрактувавши їхні взаємини виключно у річці духовної спорідненості та жіночо-літературного приятелювання, дружби. Це, безперечно, також є версією-пропозицією погляду на стосунки письменниць, проте надто вже шаблоново — на рівні як зображення, так і вербальних формулювань — її викладено, як-от у типізованих формулах "Розмірковуючи про сердечні справи Ольги, Леся надсилає їй слова підтримки...", "Леся розуміла Ольгу, як могла, старалася підтримати її...", "Незабаром Леся відїхала, але зв'язок з Ольгою не переривався. Ця зустріч зробила їх на все життя рідними" (частина "Царівна"). Попри те, що гіпотеза, висловлена Соломією Павличко, і досі залишається лише гіпотезою, вона спрямована на розширення сталих уявлень про поведінкові моделі митців. Неактивність же мислення, художньо-дослідницької думки Валерії Врублевської в аспекті взаємин двох письменниць є очевидною. В "Шарітці з Рунгу" обрано культуру зручно-звичного, безваріантно-традиційного тлумачення стосунків Ольги Кобилянської та Лесі Українки, й від цього не виграє ані роман, ані процес наближення до істини, що ж таки між ними насправді відбувалося.

Зовнішнє вираження душевних вирувань і нуртувань Ольги Кобилянської — порівняно з двома попередніми проекціями її образу — розроблено в романі досить фрагментарно, а то й спорадично, у режимі періодично парціальних вкраплень. Психологічне "обличчя" Кобилянської, явлене назовні й віддзеркалене очима навоколишнього мікросоціуму — членів родини, подруг і товаришок (з-поміж яких виділяються Густа (Августа) Кохановська і Зося (Софія) Окуневська), чоловічого оточення-антуражу, — позначене так само яскравою строкатістю, як і її замкнуто-внутрішнє буття. Для зовнішнього кола вона є то ексцентричною і непередбачуваною, примхливою в поведінці й ставленні до найближчих приятельок, яка могла швидко-легко "впасти в шал", то жінкою з тверезо-раціональним поглядом на життя, яка вражає оточуючих підкресленою стриманістю і знаттям відповідей майже на всі питання й запити життя. Валерія Врублевська показує, як та Ольга Кобилянська, що жила із зосередженням "у собі", з органічно-парадоксально складністю

взаємодіяла з тією, що поставала "назовні". У розробці провідного персонажа постійно стикаються внутрішні буревії — і нерідко не по-жіночому владний самоконтроль, що його називають "силою волі", вибухова енергія душі — й позирна беземоційність аж до демонстративної холодності, яку в ній нерідко вбачало оточення, горделиве самолюбство, що спонукало її дослухатися передовсім до свого голосу й інтуїції — і схильність до ролі дидакта, який якщо не повчає, то принаймні дає слушні настанови свої співрозмовникам, насамперед найближчим подругам. При всіх душевних катаклізмах, що з нею траплялися й не просто захоплювали — затоплювали її, вона нерідко сприймалася як людина, що наділена "мовчазним спокоєм", що в напружені життєві часи "трималася мужньо", сприймалася як "вирафінована інтелігентка" (Альфонс Кучинський) або як жінка, в якій "занадто практичний розум" (доктор Окуневський).

Основна проблема, що її Валерії Врублевській довелося розв'язувати у процесі роботи над біографічно-документалізованим романом "Шарітка з Рунгу", — зберігати динамічну співвіднесеність у внутрішньоцентричному і зовнішньо явленому зображенні Ольги Кобилянської. Проекцію її образу "назовні" розроблено не так концептуально й глибоко, без того увиразненого нюансування і прикметної деталізації, що притаманні обробці її психологічного "я"-простору. Але те, що романістці безумовно вдалося, — так це виявити і показати неймовірно напружене інтонування духу, плоті й екстатично-витриманої натури Ольги Кобилянської, яка окремими своїми текстами (такими, як "Природа", "Valse melancholique", вони, до речі, згадуються й органічно резонують у романі) випереджала український естетичний час.

А, можливо, це і є по-справжньому єдино сутнісна місія митця.

Проблема основного тексту творів Григора Тютюнника (новела "Три зозулі з поклоном")

Олексій Неживий,

кандидат педагогічних наук,

професор кафедри філологічних дисциплін

Луганського національного університету

імені Тараса Шевченка

Текстологічна проблематика літературної творчості Григора Тютюнника в центрі уваги дослідника. Йдеться про насильницьке редагування та засилля цензури в 60-х — 70-х роках ХХ століття. Результатом текстологічного аналізу став вибір основного тексту новели "Три зозулі з поклоном".

Ключові слова: текстологічна проблематика, цензура, насильницьке редагування, основний текст.

Одним із найвидатніших українських новелістів є Григор Тютюнник. Однак новела талановитого письменника "Три зозулі з поклоном", починаючи з першодруку, продовжує публікуватися з багатьма текстологічними помилками, тим самим знецінюючи глибину й чистоту письменницького слова. До того ж цей літературний твір вивчається в 11 класі загальноосвітньої школи. Взявши за основний текст авторський аудіозапис, що багато років зберігається в лубенського фотохудожника Володимира Білоуса, вперше публікуємо новелу "Три зозулі з поклоном" в первозданному вигляді. Пропонується також текстологічне дослідження.

Письменник продовжує жити в своїх творах. Вислів цей давно став аксіомою, як і те, що кожне посмертне видання видатного письменника є завжди жаданим для читачів. Саме така художня спадщина Григора Тютюнника, бо він назавжди увійшов у літературу як митець, що відобразив національний образ світу, який нерідко насильницьки деформувався, навіть знищувався, однак випростувався до нового життя.

Починаючи з 1968 року, тобто з першої публікації новели "Деревій" ("Вітчизна", 1968, № 7), багато літературних творів письменника зазнали редакторських та цензурних втручань, що значно погіршували текст. Нові видання творів Григора Тютюнника передрукуються із різних видань без будь-яких текстологічних правил, до того ж упорядники нерідко припускаються помилок, що призводить до нових різночитань. Ці фак-

ти можна пояснити переважно об'єктивними причинами: підцензурний характер прижиттєвих видань, неможливість видання творів за життя автора, відсутність багатьох автографів, незавершеність деяких творів (наприклад, "Життя Артема Безвіконного"), а також суб'єктивними причинами: ігнорування текстологічних правил підготовки до друку та просто коректорська недбалість.

Досі ми наводили літературно-критичні судження багатьох науковців, однак, як стверджує Галина Бурлака, "навіть значна міра вивченості особи того чи іншого автора істориками літератури не може замінити саме текстологічного дослідження даного матеріалу, адже предмет, завдання і методи цих літературознавчих дисциплін різні" [1, 5].

Художні твори Григора Тютюнника за його життя зазнавали постійної насильницької деформації, а тому потребують очищення, підготовки нового видання, яке має з'явитися тільки після текстологічного дослідження.

Текстологічна робота потребує вивчення автографів, першодруку, різних редакцій, варіантів, встановлення основного (дефінітивного) тексту, і ретельної підготовки до друку (повного) академічного видання. Думається, що інтерпретація літературного твору без скрупульозного текстуального вивчення призводить до поверховості чи й псевдонауковості в літературознавчому дослідженні, особливо тоді, коли під "наймодернішу" індивідуальну концепцію інтерпретатора "підлаштовується" творча спадщина талановитого митця. Тому текстології, як базовій галузі сучасного літературознавства, має приділятися особлива

увага саме тепер, коли не стало ідеологічного, цензурного й редакторського засилля. Потребують якнайшвидшого очищення, тобто перевидання, твори письменників-класиків нової української літератури, які нерідко нівечились при підготовці до видання.

Так, зібрання творів Івана Франка в п'ятдесяті томах (1976—1986) стало видатним явищем не тільки у франкознавстві, але й в українській текстології загалом. Однак, зважаючи на тодішній ідеологічний тиск, до п'ятдесятитомника не ввійшло чимало художніх творів, перекладів, наукових праць митця. Як зазначає Микола Легкий, автор передмови до окремого тому Івана Франка "Покажчик купюр", упорядники нерідко змушені були вдаватися до купюрування Франкових текстів: "зовсім не всі міркування видатного майстра художнього слова й науковця збігалися з тодішніми панівними політичною, ідеологічною, національною доктринами" [2, 5]

Подібні насильницькі втручання в творчу спадщину видатних українських митців мали місце в багатотомних виданнях творів Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Панаса Мирного та інших. В останні роки вже підготовлені та видані чотири додаткових томи до 50-томного Зібрання творів Івана Франка. Давно назріла проблема нових академічних видань українських письменників другої половини XIX початку XX століття.

Однак, вірогідно, що найбільшого, найвіроломнішого втручання зазнали талановиті митці української новітньої літератури, й саме ті, кому була чужою самоцензура, хто найвище ставив творчу гідність в морально найскладніші для митців 60—70-ті роки кінця XX століття. Їм, до речі, з академічними виданнями особливо не поталанило. І чи не найпершим треба назвати ім'я Григора Тютюнника, адже його твори, що зазнали насильницького втручання, і далі у спотвореному вигляді переходять із однієї книжки до іншої.

Написання наукової біографії кожного видатного українського письменника теж потребує насамперед проведення текстологічного дослідження, адже будь-яка історико-літературна праця ґрунтується на письменницьких текстах.

Найважливішою проблемою в текстології є встановлення основного тексту. У радянському літературознавстві найбільш усталеним був текстологічний принцип, коли за основу брався останній прижиттєвий текст, який і мав виражати останню творчу волю автора. Але ж літературні твори, які належали талановитим українським письменникам і були опубліковані, зазнавали постійного цензурного і редакторського втручання. Тому тепер вчені-текстологи дедалі частіше говорять про те, що слід враховувати й такий важливий аспект текстологічних досліджень української новітньої літератури як багатоваріантність або проблему двох редакцій, поява яких диктувалася мотивами скоріше ідеологічними, аніж творчими. Отже, зважаючи на вищесказане, будемо дотримуватись думки, що основним текстом може бути й більш рання, навіть від першодруку, редакція літературного твору.

На жаль, у дослідженнях сучасних літературознавців ще мало уваги приділяють текстологічному аналізу творчої спадщини Григора Тютюнника. З-поміж досягнень необхідно виділити підготовку до друку Анатолієм Шевченком художніх творів, які за життя автора не публікувались, нарис життя і творчості "Григор Тютюнник" Лариси Мороз, передне слово Миколи Жулинського до першого оприлюднення уривків зі щоденників та записників письменника "Я — людина, я буду майстром", здійсненого Раїсою Мовчан, та її статті "Неопублікованими сторінками записників Григора Тютюнника", примітки Віталія Дончика до вибраних творів Григора Тютюнника "Облога" (К.: Пульсари,

2004), де подано докладні відомості про першодруки й наступні публікації.

Здійснюючи текстологічний аналіз, з'ясуємо, що в першодруці ("Вітчизна". — 1973. — № 3. — С. 31) зазнала суттєвих змін одна з ключових фраз оповідання "Нюра": "Людину тепер ніхто не бачить", адже набула іншого вигляду — "Людину не побачив". Уже в збірці "Крайнебо" (1975 р.) автор зміг відновити основний текст, тобто повернути цьому реченню його повноцінне змістове навантаження.

А в листі до Ніни Дангулової після публікації перекладу оповідання "Нюра" в журналі "Сельская молодежь" (1973, №3) Григор Тютюнник вдячно писав: "Спасибі весні, що підбадьорила мене. Спасибі й Вам, і хлопцям із "С. М." (Не зіпсували оповідання). У "Вітчизні" № 3 зіпсували одне досить важливе речення, де Нюра говорить: "Людину тепер ніхто не бачить!" Я написав оце речення, надаючи йому в основному значення психологічного (адже скривдженому здається, що всі люди здатні лише кривдити, це спалах маленької амбіційної людини), а у "Вітчизні" зробили на ці слова наголос соціальний — і зняли. Безглуздо, звичайно. І смішно. І сумно. Їй-богу, скоро і слово "чесний" може стати іронічним, як, наприклад, уже трапилося з поняттям "інтелектуальний". Все можна, виявляється!" [10, 128].

Також у збірці "Крайнебо" вдалося повернути не тільки назву оповідання "**Іван Срібний**", бо у першодруці (Вітчизна. — 1975. — №11) — "Коли сходяв місяць", а й своєрідну розв'язку твору. "Можна я вас підожду? — спитала вона тихо..." — такими словами завершувався твір у першодруці, цим самим нівелювалася головна проблематика: моральна чистота й цілісність народного характеру головного героя — Івана Срібного.

Не вдалося повернутися до авторської справжності в оповіданні "Устим і Оляна". Уперше його під назвою "Устим" оприлюднено в "Літературній Україні" (1975. — 15 квіт.). Про вторгнення в текст Григор Тютюнник писав у листі до Володимира Білоуса: "Устима" в "Л. У." дуже коротили. Пам'ятаєш байку про "Охрімову свитку"? То ото за цим принципом. Збоку воно, може, й непомітно, а мені болять: наче безпалий ходив днів зо два, потім за іншою роботою забув, махнув безпальною рукою і "вп'єть", як кажуть у Шилівці, за роботу сів, бо що ж" [10, 139].

Удруге вже під назвою "**Устим та Оляна**" і підзаголовком "Сімейна історія" оповідання ввійшло до збірки "Крайнебо". У єдиній прижиттєвій книжці вибраного, як сказано в анотації "кращих творів письменника", "Коріння" (К.: Дніпро, 1978) цього оповідання немає. Вірогідно, причина теж текстологічного характеру, коли автор не погоджувався на будь-які зміни. Збереглася його записка, ймовірно до редактора книжки, із текстом закінчення цього твору: "Оляна знімає кофту, постогнує, охає, лізе на піч. А Устим бере з купки книжок на лутці замацьканий підручник ботаники і шепотом вичитує вчені слова про життє ґрунтів, дерев та вод.

Потім, уже в ліжку, він буде довго розмірковувати про велику мудрість землі, поринаючи в нетривкий сон і знов прокидаючись, і наслухатиме, чи не чути десь по селу північної сурми досвітньої".

Далі йде дописка: "Отак треба закінчити "Устима"... В російському варіанті так" [1, 29]. Справді, в російських виданнях, починаючи з першодруку перекладу (Дружба народів. — 1975. — № 7), збережено авторський текст: "Оляна снимает кофту, постанывает, охает, зевает и взбирается на печь. А Устин берет расстрепанный, пухлый учебник ботаники и вычитывает шепотом ученые слова о житии грунтов, трав, деревьев и вод.

Потом, уже в постели, он будет долго размышлять о мудрости земли, забываюсь в полусне и снова просыпаюсь с ласковой надеждой услышать хрипловатый после дремоты петушиний голосишко..." [4, 183]. Щоправда, й тут перекладач пішов спрощеним шляхом, аби не довго мудрувати з метафорою "півнячої сурми досвітньої".

Прикро, що в українських виданнях досі так і не виконано творчої волі автора, адже поновлення основного тексту надало б образу Устима нових рис представника народної натурфілософії.

Ще в книжці "Крайнебо" фраза із першодруку оповідання "Іван Срібний" у "Батьківських порогах" — "Уся зміна. Чотири вантажники й два шофери" [52, 69], що надавала певного сатиричного забарвлення, замінено стилістично нейтральною: "Уся зміна. Двадцять сім чоловік" [5, 104]. Основний текст поновлено в книжці "Облога" (2004).

Ще більш віроломно вчинила цензура з новелою "Три зозулі з поклоном", що вперше друкувалася на сторінках журналу "Ранок" (1977. — № 5. — С. 14 — 15). В авторському тексті, де йдеться про лист каторжанина сталінських таборів, допущено багато виправлень, які не сумісні із основним текстом.

Першодрук

"Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця, я глянув на себе і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав: може, то іній (це надворі було), тернув долонею — ні, ні, не іній..."

Більше не дивитимусь.

Часто сниться мені моя робота. Наче роблю вікна, двері фільончасті, столи, ослони. І так мені руки потім засверблять, що, буває, ложки хлопцям ріжу на дозвіллі ... А руки як не свої. Дерево тут хороше, у нашій стороні з нього білі палати робили б. Але сире. Та й інструмент не той, що в мене був. Ти його ще не спродав? Як буде скрута — не жалій. Коли повернуся, на новий розживемось. Соню, аби ти знала, як хочеться вижити. Не так-то й далеко я зайшов, та далеко вертатися.

Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму".

Наводимо також варіант тексту із найновішого видання творів Григора Тютюнника, що майже збігається із першодруком, який зазнав насильницького втручання.

Варіант другий

"Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця, я глянув на себе і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав: може, то іній (це надворі було), тернув долонею — ні, ні, не іній..."

Більше не дивитимусь

Часто сниться мені моя робота. Наче роблю вікна, двері фільончасті, столи, ослони. І так мені руки потім засверблять, що, буває, ложки хлопцям ріжу на дозвіллі ... А руки як не свої. Дерево тут хороше, у нашій стороні з нього білі палати робили б. Але сире. Та й інструмент не той, що в мене був. Ти його ще не спродав? Як буде скрута — не жалій. Коли повернуся, на новий розживемось. Соню, аби ти знала, як хочеться вижити. Не так-то й далеко я зайшов, та далеко вертатися.

Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму" [7, 392].

На жаль, жодна із шкільних хрестоматій, де вміщено текст новели Григора Тютюнника "Три зозулі з поклоном", не подає текстологічного джерела здійсненої публікації. Прикро, що текст цього літературного твору, який розрахований на величезну аудиторію — учнів одинадцятого класу — зазнає ще більшої деформації. Для аргументації вищесказаного наводимо фрагмент

тексту із найновішої хрестоматії: Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія-довідник / Упорядник О. І. Борзенко. — Х.: Вид-во "Ранок", 2011.

"Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця, я глянув на себе і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав: може, то іній (це надворі було), тернув долонею — ні, ні, не іній..."

Більше не дивитимусь.

Часто сниться мені моя робота. Наче роблю вікна, двері, фільончасті, столи, ослони. І так мені руки потім засверблять, що, буває, ложки хлопцям ложки ріжу на дозвіллі ... А руки як не свої..."

Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму" [8, 15].

Тотожний текст уміщено також ще в одній шкільній хрестоматії: Українська література: Хрестоматія для 11 кл. серед. навч. закладів / Упоряд. Р. В. Мовчан, Ю. І. Ковалів. — Київ: ВТФ "Перун", 2000. — С. 494.

Текстологічний аналіз дає можливість стверджувати, що за основний текст варто обрати редакцію новели "Три зозулі з поклоном" у книзі "Григор Тютюнник. Вибрані твори" ("Дніпро", 1981), врахувавши авторську редакцію аудіоавтографа, що зберігається в особистому архіві фотохудожника Володимира Білуса. Здебільшого тут наявні зміни мовностилістичного характеру, але ж для такого художника слова як Григор Тютюнник усі вони мають неабияке значення. А в тексті першодруку редагування носять насильницький характер: щонайперше позбавитися тих слів і виразів, що вказують на перебування головного героя в ув'язненні. Тому в тексті вираз "ходила з передачею аж у Ромни" змінено "ходила аж у Ромни", а з виразу "це надворі було, не в бараці" стало "це надворі було". Речення "Він мені, мабуть, уже не пригодиться" набуло істотних змін: "Коли повернуся — на новий розживемось" Далі в тексті слово "на нарах" виправлено "по землянці", а "Сибір неісходиму" (цю своєрідну апеляцію до Шевченкового "Кавказу") на "цей світ неісходимий".

На жаль, наступні видання творів Григора Тютюнника, де публікувалася новела "Три зозулі з поклоном", більше дотримувалися журнального першодруку, хіба що окрім поновленого виразу "Сибір неісходиму".

Про цензурно-редакторську сваволу, нестерпні умови для автора в процесі підготовки книжки "Коріння" до друку читаємо в листі Григора Тютюнника від 31 січня 1978 р. до П. Т. Малєєва: "Оповідання ("Кізоньку") в журналі зняли з другої верстки. Цензура. Чийсь руки дужче й дужче, жорстоко, чую, стискають мою шию. За кожним моїм рядком стежить чийсь вандаляче око... Вибране уже півмісяця читають і перечитують у тій же цензурі. Звірили все з попередніми українськими виданнями, тепер звиряють з російськими книжками, шукають чогось. Тобі легко уявити тепер, як я себе почуваю. А ще ж треба і працювати: думати, відчувати, шукати душевної рівноваги, забуватися, щоб було слово і світло на папері" [10, 164].

До Ніни Дангулової: "Книжка В.М.Шукшина в наборі. Але якщо за неї мене будуть так мучити, як за перевидання у "Дніпрі" ("Коріння"), то я неодмінно спробую на чийсь прислужницькій фізіономії колишню свою козацьку силу і піду на 15 діб..."

О.Гончар питав у мене про дніпровське видання: "Це воно що — вибране?"

"Перебрано", — відповів я.

Одне слово, хтось у Києві "учредив" за мною "глаз да глаз". Навіть цензорів намовили взяти мене під особливу опіку. За такої "ласки" я багацько напишу? Цілком очевидно, що мене хочуть наштовхнути на роздуми про власне існування, потім узяти на вуздечку — і

повести пасти на інші, капроново-бодьорі ("бодряческі") трави.

Я ж бачу, як хлопці-українці, навіть обдаровані, почали писати..." [10, 165 — 166].

Не раз із великим душевним болем говорив митець про засилля над його творчістю фарисейсько-диктаторської видавничої системи, як наприклад, у листі до Феодосія Рогового від 1 січня 1978 р.: "Зупинилася була моя верстка у "Дніпрі". Минає місяць, півтора — не засилають. Перечитали дніпряни всі, від коректора до директора. Кажуть: ми — за, але... І мнуть. Питаю: де верстка? Ніхто не знає. "У видавничстві немає", — кажуть. "А де ж?" Знизують плечима. "У ЦК?" "Ні!" Отже, думаю собі, в Комітеті.

А в комітеті твій близький земляк і начальник літературний отак собі грайливо, з усмішкою і рум'янцями на щоках, питає:

— А тобі, Григорю, не здається, що як зібрати твої оповідання до купи, то чи не можна, чи не схочеться вмерти?

— Якби мені так здавалося, — одказую, — то я краще вмер би сам, ніж писати.

Одне слово, вийшла переверстка. Зняли троє оповідань і з десяток купюр зроблено. Найдужче мені шкода "Трьох плачів над Степаном" [10, 162].

Згадка про земляка і літературного начальника стосується тодішнього заступника голови держкомвидаву Дмитра Цмокаленка, який народився в Глобинському районі на Полтавщині. А з верстки "Коріння" вилучено новели "Обмарило", "Чудасія", "Три плачі над Степаном", скорочено один з листів Григора Тютюнника у спогадах "Коріння".

Григор Тютюнник завжди був непоступливий до свавільного редагування своїх творів, однак, як бачимо, доводилося захищати й відстоювати більшість із написаного. Тому, думається, найкращою пам'яттю про письменника буде скрупульозне дотримання його авторської волі при визначенні основного тексту, що й стане надійним підґрунтям для підготовки повного (академічного) видання творів талановитого митця.

Література

1. Бурлака Г. М. Літературна спадщина Маркіяна Шашкевича: Проблеми текстології: монографія / Бурлака Г. М. — К.: Наук. думка, 1988. — 114 с.
2. Легкий Микола. Без купюр / М. Легкий // Франко Іван. Зібрання творів: у 50 т. / І. Франко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. — К.: Наук. думка, 2008 — 2009. Показчик купюр / ред. Є. К. Нахлік. — 2009. — С. 5 — 8.
3. Особистий архів автора. Лист Григора Тютюнника до редактора видавництва "Молодь" Н. Мурченко. 21 червня 1975 р., 1 арк.
4. Тютюнник Г. Повести и рассказы / Тютюнник Г. М.; авториз. пер. с укр. Н. Дангуловой. — М.: Сов. писатель, 1989. — 715 с.
5. Тютюнник Г. Крайнебо: Оповідання / Г. М. Тютюнник. — К.: Молодь, 1975. — 128 с.
6. Тютюнник Г. Вибрані твори: Оповідання. Повісті / Г. Тютюнник; передм. Б. Олійника. — К.: Дніпро, 1981. — 607 с.
7. Тютюнник Г. Холодна м'ята: Оповідання, повісті, твори для дітей / упоряд. і передм. П. Засенка. — К.: Укр. письменник, 2009. — 843 с.
8. Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія-довідник / Упорядник О. І. Борзенко. — Х.: Вид-во "Ранок", 2011. — 576 с.
9. Українська література: Хрестоматія для 11 кл. серед. навч. закладів / Упоряд. Р. В. Мовчан, Ю. І. Ковалів. — Київ: ВТФ "Перун", 2000. — 576 с.
10. "Щоб було слово й світло": Листування Григора Тютюнника / передм., упоряд., прим., підгот. текстів О. І. Неживого. — Луганськ: Альма-матер, 2004. — 232 с.

ГРИГІР ТЮТЮННИК

Любові всевишній присвячується
ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ

Я виходжу з-за клуба, в новенькому дешевому костюмі (три вагони цегли розвантажив з хлопцями-однокурсниками, то й купив) і з чемоданчиком у руці. І перше, що бачу — хату Карпа Яркового. А перед нею — молоденька сосна рівними рядочками на жовтому піску. На ганку Карпової хати стоїть Марфа Яркова і веде мене очима. Вона стоїть без хустки, сива, пишноволоса — колись її волосся **було жовтим** і сяяло проти сонця золотим, тепер не сяє. Видно, думаю собі, волосся умирає раніше, ніж людина...

Підійшовши ближче, я вклоняюся Марфі й кажу через молоденьку сосну:

— Здрастуйте, тітко.

Марфа ворухить губами і проводить мене далі, аж доки я не увійду в сосну "велику" (у нас її називають це: "та, що твій тато садив").

Дома мене стрічає мама, радіє, плаче і підставляє мені для поцілунку сині губи.

— Мамо, — питаю після того, як куці студентські новини розказано (сесію здав, костюм [ось] **осьо** купив), — а чого тітка Марфа Яркова на мене так дивиться?

Мама довго мовчить, потім зітхає і каже:

— Вона любила твого тата. А ти на нього схожий...

Марфа — тоді її в селі за маленький зріст звали ["маленькою Марфою"] **Марфочкою** — знала, що лист від тата приходить раз на місяць. Вона чула його, мабуть, ще здалеку, той лист, мабуть, ще з півдороги. І ждала. Прийде до пошти, сяде на поріжку — тонесенька, тендітна, в блаженській вишиваній сорочині й рясній [спідничині] **спідничці** над босими ногами — і сидить, сяє жовтими кучерями з-під чорної хустки: втекла від молотарки або від косаря, за яким в'язала, або з лук, де сіно скиртують.

Сидить на поріжку і обриває пелюстки на ромашці, шепочучи: "Є — нема, є — нема, є..."

Коли з пошти виходив наш поштар дядько Левко — [височенний] **височезний**, худючий, як сама худорба, з брезентовою поштарською [сумкою] **сумою** через гостро підняте вгору плече, Марфа підхлювалася йому назустріч і питалася тихо, **благально** зазираючи знизу в його очі:

— Дядечку Левку, а од Мишка є письомце?

— Нема, — одказував Левко, блукаючи очима поверх золотого Марфиного волосся, що вибілося з-під чорної хустки.

— Не брешіть, дядечку. Є...

— Ну — є! Є... так не тобі, а Софії.

— Дядечку Левку! Дайте я його хоч у руках подержу...

— Нельзя. Чужі [письма] **письма** нікому давати не можна. Заборонено.

— Я тільки в руках подержу, дядечку, і оддам. Сині Марфині очі запливають слізьми і **жалібно** сяють угору на дядька Левка — ще синіші.

Левко озиряється докола, зітхає немічно худими грудьми і манить Марфу пальцем за пошту. Там він дістає із суми конверт і простягає Марфі:

— На. Тільки нікому не кажи, що давав, бо за це... виженуть мене.

— Ні-ні-ні, дядечку! — аж похлинається від щирості Марфа. — Ось вам хрест святий!

Вона хапає з **дядькових** Левкових пучок листа — слізьми котяться їй по щоках — пригортає [його] **того листа** до грудей, цілує в зворотну адресу...

— Чорнила слізьми не розмаж, — каже Левко і одвертається: жде.

Марфа, якщо поблизу не видно людей, нескоро віддає йому листа, мліючи з ним на грудях, і шепоче, шепоче...

— Ну, от бачте, нічого я йому і не зробила... Тепер несіть Софії. Я ж нічого йому не зробила... Спасибі, дядечку, рідненький... Натє вам осьо, вип'єте за його здоров'я.

Вона дістає з-за пазухи пожмаканого карбованця і вкладає Левкові в долоню.

— Хіба що за його здоров'я, — бурмотить Левко, — а так зроду не взяв би...

І чимчикує в село, наставивши вгору гостре плече з порожньою майже сумою (тоді не дуже-то люди писали один одному).

А Марфа біжить на роботу, **не біжить** — птахою летить, щоб дов'язати до вечора свої шість кіп — і вітер сушить — не висушить сльози в її очах.

— А хто вам про це розказував, мамо? Дядько Левко?

— Ні. Він мовчав. Сама бачила й чула. Я теж-бо за нею слідкома з роботи тікала. Отуди ярком, ярком — і до пошти. Дивлюсь, а вона вже на поріжку сидить, жде... Вона щораз перша вгадувала, коли тато обізветься.

— І ви на неї не сердилися?

— У горі, сину, ні на кого серця немає. Саме горе.

— А як же то — вона вгадувала, а ви — ні?

— Хтозна, сину. Серце в усіх людей неоднакове. В неї таке, бач, а в мене таке... Вона за тата набагато молодша була. Йому тридцять три, а їй дев'ятнадцять. Два годочки прожила з Карпом своїм і нажилася [на] **за** сто. Тато ж... він якось і не старів, однаковий зостався і в двадцять, і в тридцять годочків... сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть чорнючі. Гляне було — просто гляне [і все], а в грудях так і потерпне. Може, тому, що він рідко піднімав очі. Більше долонею їх [прикриє] **прикриває** і думає про щось. А востаннє як бачила його (ходила з передачею аж у Ромни, їх туди повезли), то вже не пекли, а тільки голубили — такі сумні. Дивиться ними — як з туману.

Вони до нас на посиденьки ходили, Карпо і Марфа. Щовечора. І гомонимо бувало втрюх або співаємо потихеньку. Тато баритоном, [а] я другим йому помагаю, а Марфа першу веде. Голос у неї тоді такий був, як і сама вона, ось-ось наче переломиться, ну, ловкий. А Карпа хоч викинь. Сидить у стелю дивиться. Або у вуса дме, то в один, то в другий — розпушує. То я йому галушок миску гарячих (він їсти страх любив), ложку в руки — їж, Карпе! І тьопає, як на себе кидає. Ми співаємо, а він вусами пару з миски ловить та сопе так, що каганець на столі як не погасне. "Я, — каже, — картоплю в галушках люблю. Картоплі треба більше кидать у галушки". Товстопикий був, товстоногий. І рудий — матінко ти моя... Як стара солома. Марфа проти нього — перепілочка. Ото гляне було, як він над галушками катується, зітхне посеред пісні й одвернеться, а сльози в очах, наче дві свічки голубі. До тата... Я ж **то** бачу. А він затулить надбрів'я долонею і співає. Або до тебе в колицку всміхається та приколицує легенько.

"Ти, Михайле, — кажу, — хоч би разочок на неї глянув. Бачиш, як вона до тебе світиться".

А він:

— Навіщо ж людину мучити, як вона й так мучиться?

Очі мамині сухі, голос ані здригнеться, і я чую за ним: спогади [її] **їй** не щемлять [їй] і не болять — вони закам'яніли.

ОСТАННІЙ ЛИСТ ВІД ТАТА

Софіє! Соню!

Учора дав мені товариш скалку від дзеркальця, і я вперше за два роки себе побачив. Побачив і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав був: може, то іній (це надворі було, не в бараці), тернув долонею — ні, не іній.

Більше не дивитимусь.

Роблю я тут, як і дома: вікна (тільки не для хат), двері (тільки не фільончасті), столи, ослони, ложки хлопцям ріжу на дозвіллі крадькома...

Погане виходить, серце болить, як подумаю, що це ж із моїх рук виходить отаке. Дерево хороше, в нашій стороні з нього білі палати [робити] робили б. Але сире. Та й інструмент не той, що в мене був. Ти його ще не спродала? Як буде скрута — не жалій. Він мені, мабуть, уже не пригодиться. Не так-то й далеко я зайшов, та далеко вертатися.

Ти питаєш, як нас годують, як удягають на зиму. Годують, так: такою смачною юшкою щодня, що навіть Карпо Ярковий п'ятнадцять мисок умолотив би, ще й добавки попросив! Вдягачка звичайна, селянам до неї не звикати.

Сю ніч снилася [мені] моя сосна. Це вона [вже] досі **вже** в коліно, а може, й вища. Сосна — а за неї річки синє крило... Ні ти, ні синок, мій колосок [чось] **чогось** давно не снитесь, тільки привиджується.

Сусіда мій по нарах молиться уві сні, а Бога не називає. До кого молиться?..

Соню!

Не суди мене гірко. Але я ніколи нікому не казав неправди і зараз не скажу: я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна. Соню, сходи до неї і скажи, що я послав їй, як співав на ярмарках Зіньківських бандуристочка **наш** сліпенький, послав три зозулі з поклоном, та не знаю, чи перелетять вони Сибір неісходиму, а чи впадуть од морозу.

("Сибір неісходиму" було нерішучою рукою закреслено густим [чорним] **зеленим** чорнилом, а вгорі **знову** [тою ж рукою] написано [знову] "Сибір неісходиму").

Сходи, моя єдина в світі Соню! Може, вона покличе свою душу назад і тоді до мене прийде забуття хоч на хвильку.

[Обнімаю] **Обіймаю** тебе і несу на руках колицку з сином, доки й житиму...

Коли се було... А я досі думаю: "Як вони чули один одного — Марфа і тато? Як?...". А ще думаю: "Чому вони не одружилися, отак один одного чуючи?"

— Тоді не було б тебе... — шумить велика "татова сосна".

Примітки. У тексті новели в квадратних дужках позначені слова або частини слів, які замінені при підготовці до друку, іншим шрифтом виділені зміни, що зроблені у відповідності з основним текстом у виданні: Тютюнник Г. Вибрані твори: Оповідання. Повісті / Г. Тютюнник; передм. Б. Олійника. — К.: Дніпро, 1981.

The problem of the main Hryhor Tiutiunyk's textual works (a novel "Try zozuli z poklonom")

In the centre of author's attention is the textological problem of the literary works. Also a piece of contribution is made to the aspect of literary critics in 60-70-s of XX c. As a result of that there has been published a novel "Try zozuli z poklonom".

Key words: textological problem, critical overview, main text, publishing and editing.

"Житейські теми і житейський пафос" у творчості Григора Тютюнника: до проблем вивчення неореалізму на уроках української літератури

Людмила Нежива,
кандидат філологічних наук, доцент
м. Луганськ

У статті запропоновано методичну модель вивчення творів Григора Тютюнника на основі естетики неореалізму. На думку автора, такий підхід сприятиме усвідомленому сприйняттю старшокласниками ліричної стихії новеліста, наблизить їх до розуміння глибин народних характерів, спонукатиме до створення власних життєвих цінностей.

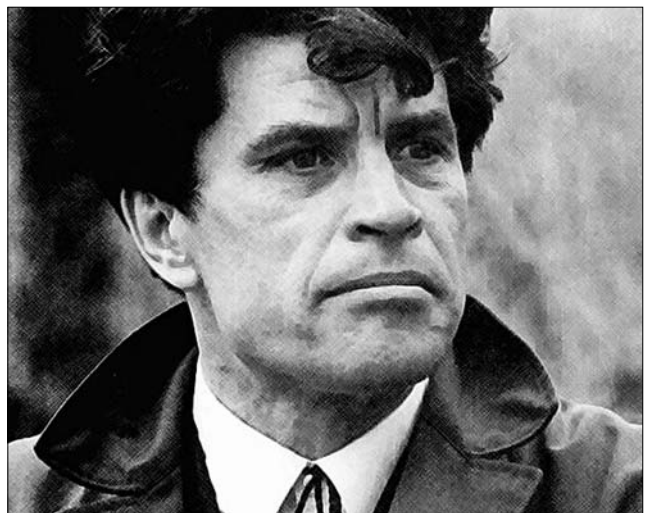
Ключові слова: неореалізм, творчі принципи письменника, стиль, урок — підручник життя, аксіологічний аспект.

Серед різностильової палітри українського письменства чи не найбільший відгук у душі читачів викликають реалістичні твори. Йдеться не про упослідження (що штучно насаджувалося за радянських часів) інших літературних напрямів, бо поділяємо думку сучасних літературознавців про непересічність і феноменальність кожного з них. Однак не потрібно й применшувати значення реалізму. Маємо на увазі зміну векторів тлумачення: від безапеляційної першості до заперечення існування через його "життєподібність", що суперечить природі мистецтва. Достовірне й водночас художнє відтворення дійсності з властивими їй суспільними законами й відносинами, дослідження залежності людини від низки факторів, в першу чергу, соціальних, культурно-історичних, психологічних в реалістичній літературі не тільки збагачують естетичний досвід читачів, але й наближають їх до розуміння і розв'язання проблем у реальному житті.

Вагомість і масштабність такого феномену як реалізм важко переоцінити. Його можливості було реалізовано в різних видах (за В.Іванишиним): просвітницькому, критичному, "науковому", соцреалізмі [3, с. 217]. Крім того, вітчизняні літературознавці, зокрема М.Ільницький, В.Моренець, Д.Наливайко, С.Павличко, констатують той факт, що реалісти забезпечили міцне підґрунтя для розвитку модернізму, хоч і не обійшлося без конфлікту і боротьби світоглядних парадигм. Модернізм, як складне й неоднорідне художньо-естетичне явище, у річищі якого формувалися й функціонували нові напрями і течії, звертався й до традицій. Це стосується не тільки романтизму, що став генетичним первнем неоромантизму, а й осучаснення інших великих стилів, засвоєних модернізмом у формах необароко, неокласицизму й навіть модифікацією реалізму (до якого постав запереченням) у формі неореалізму. Підсумовуючи сказане, наголосимо на важливості вивчення у шкільному курсі української літератури художньо-естетичної парадигми реалізму в різних його виявах, а також зв'язках з модернізмом, що зумовлює **актуальність** створення методичної моделі вивчення неореалізму.

За шкільною програмою "неореалізм" вивчається у 10 класі на прикладі новели В.Винниченка "Момент". В 11 класі продовжуємо розвивати теоретико-літературне поняття, вирізняючи поетикальні риси течії в творах Г.Косинки, В.Підмогильного, М.Куліша, Є.Плужника та ін. З особливою силою естетика неореалізму виявила-

ся у творчості Григора Тютюнника, який збагнув природу внутрішнього екзистенціального конфлікту на рівні людини із "самої серцевини національного життя, із сокровенного ядра народу" [4, с. 5], відкрив цілу галерею народних характерів і життєвих сюжетів, буквально списаних із повсякдення, проте створених з любов'ю, незглибимою ніжністю і болем. Чинною шкільною програмою з української літератури передбачено вивчення новели "Три зозулі з поклоном". Продовжимо знайомство з творчістю Григора Тютюнника на уроках з літератури рідного краю (у школах Луганщини, Полтавщини, Київщини).

У практичній методиці розроблено різні підходи до вивчення творчості Григора Тютюнника: від класичних уроків учителів С.Ревчук (засвоєння нових знань за повістю "Климко") та Н.Іванченко (комбінований за новелою "Зав'язь") до інноваційних уроків Т.Грекало (урок літературознавчого аналізу з акцентуацією уваги на художній деталі та значенні української пісні в творчості новеліста), М.Книгиницької (урок виховання літературним твором), Т.Ков'ях (інтегрований урок за новелою Е.По "Золотий жук" та оповіданням Г.Тютюнника "На згарищі" методом жанрового зіставлення) та ін. До проблем шкільного вивчення творчості Григора Тютюнника зверталися й науковці, зокрема, Г.Бійчук (вивчення архетипів національного підсвідомого засобами художнього слова), Р.Мовчан, З.Шевченко (вивчення індивідуального стилю письменника) та ін.

Продовжуючи працювати у цьому напрямі, пропонуємо конструювати уроки та їх методичне забезпечення за вивченням творчості Григора Тютюнника у відповідності до стильової парадигми неореалізму, що сприятиме ефективній реалізації важливих завдань літературної освіти: інтерпретації художніх творів, засвоєння образу світу й узагальнення складної інформації про літературну течію.

Теоретичний та історико-літературний аспекти питання про український неореалізм порушено у працях І.Безпечного, М.Доленга, Т.Гундорової, М.Кодака, А.Козлова, Ю.Лаврісюк, О.Лихачової, Р.Мовчан, Л.Рєви, А.Ткаченка, В.Фащенко та ін. У вітчизняному літературознавстві не вироблено єдиного наукового підходу до вивчення нового реалізму, який розглядається як проміжне явище між реалізмом і модернізмом, естетична система, художній метод, напрям, течія тощо. Застосовуючи термін "неореалізму" в шкільній практиці, спиратимемося на висновки літературознавців, зокрема, Р.Мовчан: "Серед цих стильових течій саме неореалізм став основним носієм реалістичної художньої системи в силовому полі модернізму ХХ ст." [5, с. 70]; А.Ткаченка про похідний характер неореалізму від реалізму на основі спільного типу творчості [10, с. 431]; Ю.Коваліва: "Будучи на перший погляд антитектичним модернізму, неореалізм, спираючись на конструктивні засади, розкрив свої можливості саме у цьому напрямі" [8, с. 118].

Літературознавці визначають наступні стильові доміанти неореалістичної поетики в українській літературі: сюжет, хоч і розгорнутий за правилами реалістичного письма, проте розмитий [9, с. 312]; поєднання документальної достовірності, філософсько-аналітичного заглиблення у дійсність та ліричної стихії; промовиста деталь; поглиблений психологізм, акцентування на проблемі боротьби протилежних начал у душі людини, на особливостях її характеру; увага до повсякдення людини; схильність до ліризованої нарації; поетизація факту [8, с. 117 — 118].

Названі складники неореалістичної стильової парадигми є одним із ключів до прочитання творів Григора Тютюнника, а отже й до вибору методичних засад їх вивчення. Тому пропонуємо провести **урок — підручник життя**, основна структурна частина якого складатиметься із створення старшокласниками сторінок підручника. У вступному слові вчитель наголосить, що Григора Тютюнника справедливо називають "живописцем правди". Таку оцінку дав О.Гончар, відчувши у "стислих, скупих рядках" творів новеліста, написаних здебільшого "стриманим, буденним" словом, "душевний щем", глибоке психологічне проникнення людини, "яка здатна помітити й те, що від інших приховано, здатна в комусь "найрядовішому з рядових" відчутти порух людського, вгадати в ближньому своєму житті його внутрішнє, потребу душевної підтримки чи співчуття" [1, с. 6]. З попередніх уроків (вивчення новели "Три зозулі з поклоном") учні пригадають, що Григорій Тютюнник був щирим симпатиком скромної людини праці, їй присвятив він свою творчість, цінуючи справжність замість позерства, перевіряючи порядність людини її ділами, ставленням до батьків, своєї родини, односельців, розумінням свого обов'язку, вмінням любити. На уроці, який присвячено літературі рідного краю (Григорій Тютюнник деякий час жив на Луганщині у родині свого дядька, після армії працював тут у депо, а після закінчення філфаку вчителював), запропонуємо проаналізувати новели "**Син приїхав**" та "**Іван Срібний**", пов'язані з цим краєм проблематикою та художнім топосом. Цей вибір зумовлено, насампе-

ред, важливістю проблем, майстерно поставлених письменником, зокрема: виїзд молоді з села; стосунки батьків і дітей; екзистенційний вибір, який герой робить у повсякденні; понівечення мови; товариство й дружба тощо. Випускники прагнуть самостійності, у них формуються власні ціннісні пріоритети, уявлення про досягнення життєвого успіху, щастя. Щоб допомогти учням створити особисті сторінки "підручника життя", вчитель запропонує уваяти діалог літературних героїв Івана Срібного (новела "Іван Срібний") й Павла Дзякуна (новела "Син приїхав"). Пам'ятаючи про іронічність і скептичність юнацтва постмодерної доби у ставленні до готових істин, дозволимо їм самостійно відшукати непроминальні цінності, прописані талановитим новелістом. Варто процитувати старшокласникам лист, у якому письменник звіряється літературознавцеві П.Т.Гаврилову, що приваблює й відштовхує його у шкільному викладанні (вчителював у вечірній школі № 5 м. Артемівська Луганської області) й наголосити на тому, як він цінував відверте спілкування з учнями і не любив повчати: "Вчити — люблю, учнів ще більше. Спостерігати, як людина на твоїх очах починає мислити — це найбільше щастя для мене. ...дуже поважаю принцип: кожен знає, чого йому треба, а якщо не знає, то життя його навчить краще, ніж сама найморальніша мораль. Мораль — це вже щось прикладне. ...не люблю ськати в газетах речення ультрасучасного змісту, щоб втовкмачувати учневі в голову мовний шаблон і прописну істину, написану на скрижальях народної етики ще Христом, але названою сьогодні "Моральним кодексом" [12, с. 83].

Учні можуть заповнювати "сторінки" власного підручника життя відповідно виробленим критеріям народної етики, художньо переосмисленої Г.Тютюнником у створенні характерів героїв, проблемах, сюжетах. Такий методичний підхід можливий ще й завдяки неореалістичній стильовій парадигмі, знання якої поглиблюватимуть розуміння художнього тексту й актуалізують аксіологічний аспект його вивчення. Тому на етапі мотивації навчальної діяльності пропонуємо старшокласникам поміркувати з приводу слів літературознавця В.Дончика, який назвав Г.Тютюнника "найніжнішим жорстоким реалістом" і в кінці уроку прокоментувати їх: Чому науковець саме так схарактеризував стиль новеліста? Чи погоджуєтесь з такою оцінкою?

Перша сторінка "Правдиві житейські історії". Її створення передбачатиме бесіду за питаннями та завданням:

— Які життєві явища постають у творах Григора Тютюнника?

— Що ви вважаєте понадчасовим у цих життєвих історіях?

— Сюжети творів логічно структуровані чи розмиті? Про що це свідчить?

— Які проблеми порушені автором, є актуальними сьогодні?

— Чи бачите ви своє майбутнє в рідному місті (селі)?

— Згадайте (або вигадайте) життєву історію, за якою можна побачити справжній характер людини (або безхарактерність).

Сюжети творів Григора Тютюнника розмиті, хоч і базовані на життєвій конкретиці й відповідають реаліям життя. Звичайний, на перший погляд, приїзд Павла Дзякуна до своїх батьків ("Син приїхав") та кілька миттєвостей із повсякдення Івана Срібного, який щойно повернувся з флоту ("Іван Срібний"). У цих творах сюжети будуються на мікросценах, діалогах,

спалахах-ретроспекція, пов'язаних ситуативними ланцюгами.

У новелах, здавалося б, постають типові будні. У 50—60-х рр. ХХ століття явище міграції сільської молоді до міста було масовим. Батьки тишилися, коли дітям жилося краще й легше, тому не нарікали на довгі розлуки, а тільки раділи матеріальним здобуткам своїх чад й усіяло догоджали їм під час коротких візитів додому. Однак за повсякденністю у творах Григора Тютюнника щоразу постають особливі людські характери.

Отож, друга сторінка "Бути справжнім, як сама правда". Орієнтовні запитання та завдання:

— Чи є герої Григора Тютюнника типовими, як у творах письменників-реалістів? Що їх різнить?

— Назвіть риси характеру Павла Дзякуна та Івана Срібного. Обґрунтуйте свою відповідь цитатами з тексту новел.

— Яка роль художньої деталі у створенні літературного образу? Знайдіть приклади і прокоментуйте їх.

— Як ви розумієте вислів "бути справжнім" відповідно до поведінки, дій, вчинків, думок людини? Чи важлива ця риса характеру?

— У яких ситуаціях виявляється "справжність" Павла та Івана?

— Уявіть діалог Павла та Івана, якби їм довелося зустрітись під час розвантажування дощок.

Важливо допомогти старшокласникам зрозуміти неоднозначність такої постаті як Павло Дзякун. Такі його якості, як прагнення забезпечити матеріальний статок своєї родини, ощадність, хазяйновитість заслугують поваги, але герой не розрізняє матеріальне і духовне у своєму житті. Григор Тютюнник підкреслює, що для нього однакову цінність мають жінка і квартира, машина і син, ставлячи несумісне в один ряд: "Тепер Павло мав усе: квартиру, жінку, машину, сина, двісті карбованців заробітку разом з премією і почував себе так, як йому й хотілося: спокійно, впевнено і незалежно" [11, с. 252]. Через машину Павло не одружувався досить довго, розмірковуючи: "...набираю грошей на машину і все, що до неї треба — килим, фіранки, брезент і металеві канистри під бензин та мастило, тоді й жінку шукатиму, бо як одружишся зараз, то машини вже не купиш, ляснуть гроші на меблі, одяг та всякі дрібниці, що придумуються жінці, бо жінки всі такі" [11, с. 252]. Павло постійно позує: не заводить у батьків двір новеньку машину, навіпаки, лишає її на видноколі; одягає навіть на рибалку вихідний костюм, щоб випадковий перехожий не побачив його в дранті; хизується в магазині, відчуваючи увагу селян: "...сказав до продавщиці несподівано для самого себе: — Дві коньяку, дві шампанського. — І виклав на прилавок аж чотири десятки, хоч треба було три" [11, с. 264]. Нетерплячий шепіт за спиною та слова: "Ти ди, яким козирем став", — вповні потішили його самолюбство.

Величезну роль відіграє в текстах Г.Тютюнника художня деталь, за допомогою якої автору вдається досягти лаконічного й водночас ущільнено-інформативного зображення, наголосити на чомусь дуже важливому, підсилити враження читача й дати йому зрозуміти свою оцінку зображуваного. Багатозначними є скупі характеристики Павла, зокрема такі: дивився "малорухомими риб'ячими очима" поверх людини, з якою говорив; вітався до всіх своїм зверхнім, недбалючим "зассте!"; звук терпіти потрібних людей тощо. Звернемо увагу старшокласників на протилежні деталі-характеристики зі слів директора ("Павлуша — золоту") та зі слів однокласника ("Руде, скупе, витрішкувате").

Справжнім герой стає тільки тоді, коли, не контролюючи себе на рибалці, згадує дитинство, коли перевдягається й лишається сам-на-сам з природою: "Коло річки він перебрався в лахміття і зразу став ніяким не завтехскладом і не поважним гостем, а звичайнісіньким ковбишівським дядьком, котрого прислав бригадир допомогти бабам мочити коноплі — так попростішав ураз і навіть реготнув, оглянувши себе" [11, с. 260]. Саме тут виявляється його патологічна жадібність, меркантильність. Не вдяг комбінезон, у якому б зручніше було бродити по воді, бо він новий. Пошкодував першу щуку, що випорснула в нього з рук, і згадував про це щоразу, коли наступну рибину кидав у торбу: "І та перша — п'ятнадцята — щука здавалася йому зараз найбільшою" [11, с. 262].

Натомість інша, непоказна справжність виявляється в кожному дрібному і великому вчинку Івана Срібного — кремезного парубка, який не хизується багатирською силою й відкидає ініціаторів бійки на пісок, "щоб памороки не позабивати"; який, не шкодуючи себе, розвантажує вагон мокрих дощок, щоб з весілля не забирали для цього чоловіків. Іван був безкомпромисним у всьому: коли потрібно було захищати честь екіпажу на флотських змаганнях з плавання, коли треба було відстояти свою гідність, коли люди потребували його допомоги, хоч і не просили про це.

Обидва герої вміють працювати, люблять своїх батьків, але і ставлення до роботи, і їх любов різні: Павло навчився підлаштовуватися, натомість Іван вкладав у роботу всі сили; Павло не їхав до батьків три роки, щоб не викидати гроші на дорогі гостинці й костюм, а Іван "почував себе винним перед мамою" за згаїні шість хвилин, коли, повертаючись із служби, простояв із молодією провідницею біля вагону, милуючись її вродою. Отож, в межовій ситуації, їх вчинки будуть різними. Це й є підставою для створення ймовірного діалогу героїв з різних літературних творів.

Третя сторінка "Треба знати мову не лише побутову, а й літературну". Орієнтовні запитання та завдання:

— Якою мовою говорять літературні герої Григора Тютюнника?

— Чому письменник, розпочавши літературну діяльність російською мовою, переклав свої перші твори українською й продовжував писати нею?

— Де говорять суржиком? Чи спостерігали ви, як говорять мешканці вашого міста (села)?

— Чи намагаєтесь ви говорити літературною мовою? Чи хотіли б ви вдосконалити своє мовлення? Як це зробити? Для чого це потрібно?

— Порівняйте мову Павла Дзякуна та Івана Срібного. Як вона характеризує ці дві особистості?

Для Григора Тютюнника мовне питання було дуже болюче. Розкриваючи другові причину повернення у творчості до батьківської мови, письменник писав у листі: "Не хочу, не можу цідити життя через соломину, хочу пити його ковшем! Для цього треба знати мову не лише побутову, шилівську, а й літературну, — ту мову, яку хотять стерти, як з столу крихти після обіду. І хто хоче! Нація, сама нація... Чи помічали Ви, що українець, коли він виїде за межі свого села, скажімо в Донбас або Харків, обов'язково починає ламатись і русить: "А зачем це ти, мамо, коноплю тіпаєш, кода у нас в Попасной полотно уже ніхто не беретьь?", — каже він, гадаючи, що оте "кода" зробить його людиною вельми розумною й культурною. А мати слухає та радіє: син приїхав у шляпй та ще й "по-руськомому" ріже, як по писаному" [12, с. 84]. У новелі "Син приїхав" письменник з майстерністю художньо втілює маргінальну проблему

мовної безграмотності, передавши багатоголосся сільських дворів, коли на початку серпня з міста з'їжджаються діти відвідати своїх батьків: "Папа, як у вас тепер навпростець ходять до лавки?"; "Мамо, як у вас нащот стіралного порошка? Нема? Так я пришлю по приїзді" [11, с. 251].

Із щоденників письменника дізнаємося, що він любив спостерігати за мовою, почувши цікавий вислів або слова, обов'язково нотував у записник, щоб потім використати принагідно у якійсь з новел. Ретельно працював над мовою творів, часом просиджував годинами, відшукуючи влучне слово серед мовних скарбів українського народу. З болем писав у листі: "Город — носій культури — русифікований, Донбас — давно, ще за Петра I, село юродствує в русизмах, захід говорить на мові, провінціалізованій до говірки... Можна, звичайно, про це не думати, писати — і точка" [12, с. 84]. Наратив творів Григора Тютюнника, незважаючи на лаконізм, відзначається багатством лексики живої народної мови, красу якої, безперечно, при уважному прочитанні відчують старшокласники.

Четверта сторінка "Людина невіддільна від народу".

Присвячуючи свої твори Людині з глибоко індивідуальними рисами характеру, Григор Тютюнник наголошував на її органічній єдності з народом. Іван Срібний цю єдність засвідчує кожною клітиною своєї душі: мисленням, діями, мовою. У випадку з Павлом Дзякуном вона виявляється опосередковано, несподівано, коли у хаті заспівали гуртової й він з вулиці "підмугикував" слова знайомої з дитинства пісні. А чи відчувають зв'язок з народом, його культурою, традиціями старшокласники? Запропонуємо учням удома поміркувати над створенням цієї сторінки "підручника життя".

У підсумку уроку пригадаємо слова В.Дончика, який назвав Григора Тютюнника "найніжнішим жорстким реалістом", й запросимо учнів висловити свої думки. Прочитуємо й слова відомого літературознавця із виступу на літературно-мистецькому вечорі, присвяченому 70-річчю від дня народження новеліста: "Критики пишуть про суворе, точне, оголене, ошадливе, жорстке письмо, що "мучило правдою". А проте, не все, не все цим сказано. Не знаю письменника ніжнішого, ніж суворо-правдивий Григор Тютюнник. Не знаю, хто вмів так хвилювати, брати за серце, зворушувати до сліз" [2, с. 455].

Творчість Г.Тютюнника є невичерпним джерелом духовності, життєвої правди. "Живописець правди — в такий спосіб можна визначити і творчі принципи письменника, і весь лад його душі, а відтак і його стиль, позначений справді яскравою індивідуальністю" [1, с. 8], — справедливо зауважив О.Гончар. Справжнім ху-

дожним відкриттям в українській літературі стали Тютюнниківські "житейські теми", як їх називав сам письменник. Придивимось пильніше й побачимо, що й справді його герої правдиві не тільки вчинками, характером, а й "кожним своїм жестом, психологічною деталлю, найкоротшою реплікою, поглядом, виразом обличчя" [1, с. 8].

Отже, заурення у неореалістичний світ творчості Григора Тютюнника вважаємо доцільним і ефективним на уроці, де старшокласники самі спробують створити сторінки "підручника життя" за новелами письменника. Представляючи один із варіантів шкільного прочитання неореалістичних творів, сподіваємось на нові альтернативні методичні розробки. Головне, щоб на уроці літератури, говорячи про "житейські теми" й "житейський пафос", учні не залишилися байдужими, щоб художнє слово насправді знайшло відгук у їх душі.

Література

1. Гончар О. Живописець правди / О.Гончар // Тютюнник Г.М. Твори. Книга I: Оповідання / Упоряд. А.Шевченко. — К.: Молодь, 1984. — С. 5 — 10.
2. Дончик В.Г. Найніжніший жорстокий реаліст / В.Г.Дончик // З потоку літ і літ потоку. — К.: Стило, 2003. — С. 455 — 456.
3. Іванишин В.П. Нариси з теорії літератури: Навчальний посібник / В.П.Іванишин. — К.: ВЦ "Академія", 2010. — 256 с.
4. Лихачова О.А. Поетика новелістичної творчості Григора Тютюнника: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 / О.А.Лихачова. — Запоріжжя, 1999. — 16 с.
5. Мовчан Р.В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: Монографія / Р.В.Мовчан. — К.: ВД "Стило", 2008. — 544 с.
6. Наливайко Д.С. Теорія літератури й компаративістика / Д.С.Наливайко. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. — 347 с.
7. Неживий О., Нежива Л. Література рідного краю. Луганщина. 8 — 11 класи: [навч. посібник] / О.Неживий, Л.Нежива. — Луганськ: Знання, 2005. — 210 с.
8. Неореалізм // Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — С. 117 — 118.
9. Рева Л.В. Неореалізм: дискурс теорій та художніх ідей (на матеріалі української та російської літератури і критики): Монографія / Л.В.Рева. — К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. — 344 с.
10. Ткаченко А.О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. — 2-е вид., випр. і доповн. / А.О.Ткаченко. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. — 448 с.
11. Тютюнник Г.М. Облога: Вибр. твори / Г.М.Тютюнник / Передм., упорядкув. та приміт. В.Дончика. — 2-ге вид. — К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. — 832 с.
12. "...Щоб було слово і світло": Листування Григора Тютюнника / Г.Тютюнник / Передм., упорядкув., приміт., підготовка текстів О.І.Неживого. — Луганськ: Альма-матер, 2004. — 232 с.

Людмила Неживая. "Житейские темы и житейский пафос" в творчестве Григора Тютюнника: проблемы изучения неореализма на уроках украинской литературы

В статье предложено методическую модель изучения произведений Григора Тютюнника на основе эстетики неореализма. Автор считает, что такой подход будет способствовать осознанному восприятию старшекласниками лирической стихии новеллиста, приближать их к пониманию глубины народных характеров, побуждать к созданию собственных жизненных ценностей.

Ключевые слова: неореализм, творческие принципы писателя, стиль, урок — учебник жизни, аксиологический аспект.

Lyudmyla Nezhyva. Life themes and pathos of life in the creative works of Grygor Tyutyunnyk. The problems in studying of neorealism at the Ukrainian Literature lessons

In the article we suggest a methodical model of studying Grygor Tyutyunnyk's works on the basis of neorealism esthetics. The author considers this approach will assist a conscious comprehension of the novelist's lyric element by senior students, it will come them closer to understanding the depth of people's characters, motivate to the creation of their own values of life.

Key words: neorealism, creative principles of the writer, style, the lesson — the book of life, an axiological aspect.

УДК 377.8.016:821.161.2:371.333

**Формування професійної компетентності
студентів педагогічного коледжу
(науково-практична конференція
"Григор Тютюнник: соціальний аспект")**

Тамара Бабійчук,
кандидат педагогічних наук
м. Бердичів

У статті порушуються питання формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів шляхом участі їх у науково-практичній конференції. Автор представляє тези виступів студентів.

Ключові слова: науково-практична конференція, професійна компетентність, соціальний аспект, суб'єкт діяльності.

Перед українським суспільством поч. ХХІ ст. поста-ло чимало викликів у різних сферах, зокрема політичній, економічній, демографічній, екологічній, соціальній. Серед означених проблем соціальні сьогодні надзвичайно актуальні і потребують нагального розв'язання.

Для успішного вирішення питань соціального характеру необхідно, безперечно, використовувати різні ресурси, однак вирішальна роль належить насамперед людському фактору, зокрема соціальним педагогам.

Сьогодні суспільство висуває до молодих спеціалістів найголовнішу вимогу — бути професійно компетентними. Професійна компетентність соціального педагога, за О.Кравченко, *"об'єднує в собі складний зміст, який інтегрує професійні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, особистісні характеристики, забезпечує готовність і здатність фахівця виконувати соціально-педагогічні функції відповідно до існуючих стандартів і вимог суспільства"* [7].

Питаннями професійної компетентності, зокрема студентів педагогічних ВНЗ, два останні десятиріччя займалися такі українські і російські дослідники, як В.Адольф, Т.Алексєєнко, А.Баранніков, О.Безпалько, А.Бермус, І.Богданова, В.Болотов, Ю.Варданян, Н.Волкова, І.Вужина, М.Галагузова, Т. Жаровцева, Л.Завацька, І.Зверева, Е.Зеєр, І.Зимня, І.Зязюн, Д.Іванов, А.Капська, Е. Карпова, Н. Кічук, І.Колесникова, Л. Кондрашова, В.Краєвський, Н.Кузьміна, С.Литвиненко, А.Ліненко, А.Маркова, Л.Мітіна, Л. Міщик, А.Мудрик, Г. Нагорна, С.Пальчевський, О.Пехота, Е.Рогов, Є.Сахарчук, Н.Сейко, В.Сериков, В.Синенко, Г. Троцько, Л. Хомич, А.Хуторської, В.Чайка, О. Шпак, А.Щербак-ков та ін. [1, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

У багатьох працях вітчизняних і зарубіжних вчених розкрито важливі аспекти якісної підготовки як педагога в цілому, так і соціального педагога зокрема. Однак питання формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів шляхом участі їх у науково-практичній конференції не розроблялося.

Актуальність статті обумовлена пошуками нових шляхів формування професійної компетентності студентів педагогічних коледжів.

Аксіомою є те, що в майбутніх працівників соціальної сфери слід формувати вміння доцільно й оператив-но використовувати теоретичні знання в конкретних

життєвих ситуаціях. Саме для цього юнаки і дівчата проходять практику, яка є складовою державного освітнього стандарту. Практика — це той місток між теоретичним навчанням соціальних педагогів та їхньою самостійною роботою в різноманітних установах соціальної сфери, який сприяє формуванню професійної компетентності.

Однак, на нашу думку, і цього сьогодні замало. Назріла потреба навчити студентів, по-перше, постійно і всюди бачити суб'єкти своєї діяльності; по-друге, ефективно використовувати сучасні форми і методи роботи з такими суб'єктами в конкретних ситуаціях.

Безперечно, сучасні досягнення соціальної педагогіки як науки сприяють вирішенню питань формування і розвитку професійної компетентності соціальних педагогів. М.Артимова визначає три рівні готовності (якості) випускника ВНЗ до виконання функціональних обов'язків, а саме: перший рівень, що передбачає елементарну готовність випускника ВНЗ до виконання посадових обов'язків; другий рівень — здійснення фахівцем роботи на функціональному рівні; третій — компетентнісний рівень готовності фахівця до високопродуктивної, креативної праці, де однією зі складових високої компетентності є його науково-дослідницька компетентність [2].

У соціальній педагогіці до активних методів навчання (за Р.Грановською) належить метод конкретних ситуацій, який розвиває здатність до аналізу професійних ситуацій і уміння формулювати завдання самостійно [5]. З огляду на це для формування професійної компетентності у студентів відділення соціальної педагогіки педагогічного коледжу доцільно запропонувати активну форму роботи — студентську науково-практичну конференцію.

Мета статті — звернути увагу на основні компоненти структури конференції, її завдання і представити можливі результати цієї форми роботи.

Студентська науково-практична конференція — це форма організації науково-дослідницької діяльності, де юні дослідники представляють і обговорюють свої роботи.

Структура конференції передбачає такі обов'язкові складові:

— Реєстрація учасників з роздачею програми конференції (із зазначенням черговості виступів).

— Відкриття та пленарне засідання з виступом організаторів конференції.

— Робота в секціях або участь у круглих столах із заслуховуванням виступів та подальшим їх обговоренням.

— Публікація збірника праць юних дослідників.

Мета студентських науково-практичних конференцій:

— Виявлення, розвиток та підтримка студентів, які мають інтерес до наукових пошуків.

— Створення умов для інтенсифікації творчої активності юнаків та дівчат, ініціативи; розвитку їх здібностей та нахилів до самостійної дослідницької діяльності, для презентації студентами власних робіт.

— Сприяння розвитку у студентів критичного мислення, інтересу до науково-дослідницької діяльності, навичок роботи з науковими джерелами.

— Оволодіння студентами вмінням аргументовано та послідовно викладати свої думки та відстоювати власну позицію перед аудиторією.

— Підвищення у молоді престижу знань, науки, інтелектуальної праці.

— Орієнтація студентства на майбутню професію.

— Формування професійної компетентності.

Основна мета конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження Григора Тютюнника:

— Залучення юнаків і дівчат до активного читання творів Григора Тютюнника.

— Виховання у соціальних педагогів потреби постійно звертатися у своїй професійній діяльності до творчого доробку письменника.

Григор Тютюнник — надзвичайно талановитий, самобутній прозаїк; це письменник, якому боліли соціальні негаразди нашої держави. Саме на цьому наголошують відомі українські письменники. *"Як багато сказав! Який огром народної долі і випробувань народних окреслив!"* (Іван Дзюба). *"Його пекла і мучила судьба кожної людини, про яку він писав"* (Дмитро Павличко). *"Душа боліла чужими болями, ті болі не відпускали, душа кричала"* (Євген Гуцало). *"Коли думаєш про Григора Тютюнника, з'являється спокуса зрівняти його життя в літературі саме з болідом. І яскравість, і короткочасність, і навіть оте дивне співзвуччя: болід — боліти — біль"* (Павло Загребельний). *"Григор Тютюнник прийшов до читачів своїх чесно, надійно, надовго. Прийшов, щоб не розлучатися"* (Олесь Гончар) [4].

Сам письменник, 80-річчя від дня народження якого відзначалось 5 грудня 2011 року, про себе так писав: *"З любові і муки народжується письменник — іншого шляху в нього нема. Мало — бачити. Мало — розуміти. Треба любити. Немає загадки таланту. Є вічна загадка любові"*.

На наше переконання, художні твори Григора Тютюнника слід розглядати не тільки в аспекті філологічному, а й в аспектах історичному, психологічному, політичному, правовому, екологічному тощо.

Художні твори Григора Тютюнника є універсальним матеріалом насамперед для аналізу питань, які розглядає соціальна педагогіка. Григор Тютюнник написав такі твори, в яких багато загадок, спостережень, які стосуються різних сфер людського життя, зокрема і життя суспільства, навіть людства в цілому. Отож майбутні соціальні педагоги, звертаючись до творів Григора Тютюнника, можуть аналізувати героїв його оповідань і повістей як суб'єктів власної діяльності.

Етапи підготовки і проведення конференції "Григор Тютюнник: соціальний аспект":

— Оголошення про конференцію, робота викладачів з потенційними виступаючими.

— Визначення тем повідомлень (узгоджено з

виступаючими), вироблення регламенту, консультування виступаючих, перевірка текстів виступів.

— Запрошення гостей і слухачів, облаштування зали, підготовка друкованих матеріалів (обов'язково — програми конференції і збірника виступів).

— Проведення конференції.

— Рефлексія. Осмислення значення конференції для зростання рівня професійної компетентності соціальних педагогів.

— Моральне і матеріальне заохочення студентів (грамоти, фотографування, книги, квитанції на передплату періодичних видань тощо), популяризація їх наукових пошуків.

Література

1. Алексєєнко Т. Ф. Зміст і напрями соціально-педагогічної діяльності / Т.Ф.Алексєєнко // Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / за ред. І.Д. Зверєвої. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.

2. Артьмова М. Г., Архімандрит Віктор (В. В. Бєдь). Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kau.com.ua>.

3. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: навч. пос. / І.М. Богданова. — К.: Знання, 2008. — 343 с.

4. Вічна загадка любові: Літ.спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / Упоряд. та прим. А.Шевченка. — К.: Рад.письменник, 1988. — 494 с.

5. Грановская Р.М. Элементы практической психологии / Р.М.Грановская. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1988. — 560 с.

6. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. — К.: Видавничий Дім "Слово", 2008. — 240 с.

7. Кравченко О.О.Професійна компетентність соціального педагога [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. — М., 1996. — 312 с.

9. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка : навч. посібник / Л. І. Міщик. — К.: ІЗМН, 1997. — 140 с.

10. Мороз Л.З. Григор Тютюнник: Нарис життя і творчості / Л.З.Мороз. — К.: Дніпро, 1997. — 207 с.

11. Мудрик А. В. Социальная педагогика / А. В.Мудрик. — М.: Академия, 2006. — 184 с.

12. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка / С. С Пальчевський. — К.; 2005. — 560 с.

13. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / За ред. А.Й.Капської, І.М.Пінчук, С.В. Толстоухової. — К.: УДЦССМ, 2000. — 234 с.

14. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. Капської А.Й. /А.Й.Капська. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 486 с.

15. Соціальна робота в Україні: Навч. посібник / І.Д. Зверєва, О.В. Безпалько, С.Я.Харченко та ін.; За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 256 с.

16. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої / І.Д.Зверєва — К.: Центр навчальної літератури, 2008. — 336 с.

Додатки (тези виступів студентів)

Авторитет учителя-наставника (на прикладі оповідання "Смерть кавалера")

Авторитет педагога — необхідна умова успішного навчання і виховання.

Авторитет, як наголошує М.Ярмаченко, зумовлюється загально визнаними позитивними якостями: відповідальністю, ерудованістю, великодушністю, справедливістю, принциповістю, оптимізмом, щирістю,

високими суспільними ідеалами, громадянськістю, педагогічною майстерністю.

Саме такий авторитет — справжній, а не фальшивий — має замполіт Валерій Максимович, Герой Радянського Союзу, якого ремісники дуже люблять і з яким пов'язують краще соціальне забезпечення (одяг, харчування).

Автор показує, як хлопчики (сироти і напівсироти) тягнуться до цієї мужньої, простої, уважної, доброї людини, намагаються бути схожими на свого "кавалера". Так, Ігорко Човновий тільки й розповідає матері, що про Валерія Максимовича. Хлопчик неймовірно гордий, коли замполіт звертає на нього увагу, виокремлює з-поміж інших; хлопчик починає ще більше старатися у навчанні.

Дія в оповіданні "Смерть кавалера" відбувається в перший повоєнний рік. Невдоволені поганим харчуванням, учні ремісничого училища, діти полеглих фронтників, відмовилися їсти на знак протесту проти тих, хто їх обкрадає. На захист знедолених учнів виступив, що було закономірним, і Валерій Максимович.

Однак коли директором-сталіністом голодний бунт дітей був розцінений як політична диверсія, то замполіт зрадив учнів. Цей чоловік, який на війні не раз зустрічався зі смертю і не пасував, тепер злякався за свою шкуру. Рятуючи себе, він соромить малих сиріт, які "грають на руку наших ворогів". Врешті замполіт повторює всі несусвітні звинувачення директора, що закінчується виключенням з училища усіх непокірних, передусім тих, хто має власну гідність.

Добрий і совісний Ігорко Човновий бачить не одного, а двох Валеріїв Максимовичів. Хлопчик навіть не припускає думки, що замполіт його поверне в училище, він навідріз відмовляється прийняти руку допомоги такого підлого чоловіка, зрадника і перевертня.

Отож, як бачимо, наставник може легко втратити авторитет, а от повернути повагу і довіру практично неможливо. Педагог повинен берегти свій авторитет.

Василенко Катерина

Соціально-культурні цінності молоді (на прикладі оповідання "Іван Срібний")

Цінності відіграють важливу роль як у житті суспільства, так і окремої людини. Вони визначають сенс, стратегію цілеспрямованої діяльності і тим самим регулюють соціальні взаємодії, спонукаючи до діяльності.

Роздумами про сучасну молодь (події відбуваються в 60-і роки ХХ століття), про ті цінності, що їх сповідують молоді люди, перейнято оповідання "Іван Срібний". Головний герой — це недавно (три тижні тому) демобілізований моряк, який працює на заводі. Цей молодий робітник має почуття власної гідності (він не побоявся помірятися силою з трьома молодиками, які його принизили). І водночас він добрий (намагається своїм кривдникам не завдати фізичного болю).

Сильний фізично, Іван, щоб не знімали чотирьох гостей з весілля (так нахвалявся начальник депо), вночі сам розвантажує вагон із сирими п'ятиметровими дошками (50 тонн). Цим самим хлопець рятує депо від великого штрафу (600 карбованців). За цю каторжну працю начальство йому нічого не заплатило, хоч напередодні було обіцяно багато. Однак Іван не жалкує, що вчинив саме так. Робити добро іншим — це його сутність.

Сьогодні, на жаль, серед молоді небагато таких, як Іван Срібний. Сучасна молодь сповідує псевдоцінності. Так, наприклад, у ставленні до культури переважає споживання над творчістю.

У частини молоді нівелюються поняття добра, відповідальності, честі, гідності, совісті, співчуття, зростає значущість індивідуальних цінностей з егоїстичною їх спрямованістю. Прикро, що зникає така цінність, як прагнення бути потрібним людям, суспільству. Занепокоєність викликає аморальність і правовий нігілізм, а також мімікрія, тобто не стільки корекція, як зрада колишніх поглядів, норм поведінки, ціннісних орієнтацій на угоду новим ситуаціям, взаємостосункам (часто сумнівним).

Можливо, таке культивування псевдоцінностей пояснюється невпевненістю у завтрашньому дні, відчуттям власної непотрібності.

Слід допомогти сучасній молоді об'єктивно оцінювати власні цінності.

Дзюняк Іванна

Роль батьківського авторитету у вихованні дитини (на прикладі оповідання "Поминали Маркіяна")

Виховання в сім'ї ґрунтується передусім на авторитеті батьків, оскільки для дитини перших років життя, за словами А. Макаренка, він не вимагає ніяких доказів, приймається дитиною як безсумнівна справедливість старшого, як його сила і цінність.

Авторитет батька забезпечується його знаннями, уміннями, досвідом, зрілістю переконань, моральними якостями, але тільки не зверхністю, поблажливістю, жорстокістю. На перший погляд, Маркіян повинен бути авторитетним батьком, адже він георгіївський кавалер, був поранений під час Першої світової війни, в мирний час чоловік безкомпромісний (про що нагадує на похороні голова сільради), любить порядок (улюблений вислів — "порядок треба знати"), чесний (сторожуючи у заготзерні голодного післявоєнного року, він іншим не дав вкрасти і сам зернини не взяв), має повагу серед обласного начальства (його возили в Полтаву на зліт, добре годували, розважали, дали переночувати в готелі, навіть запросили виступити).

Однак Маркіян — це тип такого батька, якого ніхто за життя не любив ("ні жінка, зморена Маркіяновими стусанами, ні родичі, ні односельці, ба навіть діти, що тільки й зазнали від батька якоїсь витрішкатої, частогусто безпричинної лайки та образливих, завжди неочікуваних ляпасів або ж палиці навкидя"). Діти не люблять свого батька і бояться його. Чи тільки не люблять за бійки і лихі слова? Не тільки.

Маркіян закомплексований (повертаючись з армії, на одному чоботі носить шпору, а на другому — решітку, щоб кінь не пошкодив ногу; і хоча коня немає та й фронту теж, однак Маркіян не може порушувати статут навіть тоді, коли його ніхто не контролює; і взагалі це виглядає безглуздо, комічно). З'ясується і суть "подвигу", за який Маркіян став орденоносцем (чоловік під час обстрілу поліз на бруствер і, порабськи прислужуючись, подав вогню неврівноваженому командирі — прапорщику). Поступово, але неухильно стверджується думка: щось негаразд з Маркіяновими чеснотами, очевидно, перед читачами — справжній самодур.

Страшна і бридка сцена, коли Маркіян примушує голодних односельців, в тому числі і дружину, роззуватися, щоб витрусити ті зернята, які набралися за халяви, щоб не могли люди принести додому дітям хліб. Закономірно, що діти соромляться Маркіяна, в душі його зневажають.

Деспотичний, агресивний батько-диктатор паралізує волю дітей, знижує їх самооцінку, що є небезпечним для соціального здоров'я Маркіянових дітей зокрема і суспільства в цілому.

Кирилюк Дмитро

Аналіз соціокультурного середовища (на прикладі оповідання "Оддавали Катрю")

Соціокультурне середовище — це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовні та культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

Григорій Тютюнник в оповіданні "Оддавали Катрю" розповідає про фізичне і духовне вимирання українського села, тобто про деформацію і зникнення такого соціокультурного середовища, яке було традиційним для України і налічувало щонайменше тисячу років.

Масова міграція (50—60-і роки ХХ ст.) в Україні, як відомо, була спричинена не тільки пошуками сільською молоддю легшого життя, легшої роботи (на відміну від важкої, сільської), а й бажанням жити відносно вільно (не на колгоспній каторзі), мати можливість задовольнити культурні й освітні потреби тощо. Цей процес витоку з села молоді заохочувався урядом, адже в подальшому передбачав денационалізацію, асиміляцію молодих українців, нівеляцію їх душ, зречення народних традицій, історичної пам'яті.

Дія відбувається на хуторі. Троє дочок Степана Безверхого (справжні красуні) виїхали з села, щоб не повернутися більше на батьківські пороги. Одна — в Сибір, друга — на цілину, а найменша Катря — на Донбас. Двоє старших зрідка навідуються до батьків, інколи озиваються коротким листом, зв'язки між поколіннями, як бачимо, слабшають; дочки призабули вже й рідну мову. Онукам хутірське життя теж чуже.

У селі немає умов для гідного життя молоді. Робота здебільшого фізична, малооплачувана, переважно сезонна, осередки культури відсутні, зокрема немає школи. Правда, в селі є лавка (магазинчик, де продають "на три кіла пшона півкіла розталих конхветів у загрузку"), клуб (він завжди пустує). Люди пиячать, сваряться за межі, підлезають до начальства.

Хлопці не повертаються додому після служби в армії, відповідно дівчата не мають шансу вийти заміж.

Письменнику боляче за село, яке завжди було оберегом української душі. Автор наголошує, що все ще можна поправити: люди працелюбні, доброзичливі, поетичні. Саме пісня, яку співають гості на Катриному весіллі, свідчить про поки ще не до кінця втрачений зв'язок між поколіннями, про злагоду між односельчанами, про перевагу духовного над матеріальним, про можливість відродження такого соціокультурного середовища, в якому людині буде комфортно, де вона може зреалізуватися як особистість.

Гензель Ірина

Кохання як першооснова сім'ї: соціальний аспект (на прикладі оповідань "Печена картопля" і "Холодна м'ята")

Як відомо, державна молодіжна політика України реалізується в різних сферах життєдіяльності молоді (соціально-економічній, соціально-політичній, у галузі освіти і культури, стосовно молодіжних організацій тощо). Виокремимо види державної допомоги молоді в соціально-побутовій сфері: це стимулювання дітонародження; заходи, що забезпечують гарантований прожитковий рівень; система пільгового кредитування; підтримка соціально незахищених категорій молоді.

На жаль, не передбачена допомога у створенні сім'ї. Поза увагою залишаються завдання формування в молоді розуміння кохання як першооснови сім'ї.

Вирішенням цього питання не переймається жоден соціальний інститут. Цілком очевидно, що сім'я, в якій немає кохання, зрештою, є соціально небезпечною.

Сучасну молодь, на наш погляд, передусім слід навчати розуміти сімейні цінності, з яких найпершою є кохання. Так, в Андрія, колишнього морського офіцера, сім'я не склалася, адже в ній немає кохання (оповідання "Холодна м'ята"). Андрія щомиті зневажають теща і дружина за те, що став трактористом. Клава, як з'ясувалося, любила і раніше не свого чоловіка, а його офіцерські погони і веселу матроську вдачу. Андрій зненавидів родину, вона стала йому осоружною. Саме тому молодий чоловік потягнувся до Лесі, з якою в нього багато спільного, насамперед — залюбленість у землю, в усяке зело, що на ній проростає.

Про складність створення родини йдеться і в оповіданні "Печена картопля". Справді, де шукати відповідь на питання: чому "гарна собою і до роботи щира" 24-літня Палажечка не може знайти собі пару, адже дівчина не тільки прагне взаємного кохання і вмє кохати (яке довірливо-чисте її почуття до Тимохи)? Чому в ім'я майбутньої сім'ї Палажечка свідомо руйнує себе як особистість, постійно вдаючи з себе молодшу? Хто є причиною неймовірних страждань дівчини (з неї глузують молодші дівчата, Палажечка замикається в собі і плаче).

Відповідь лежить на поверхні, сам автор її озвучує так: у селі немає хлопців, оскільки після служби в армії юнаки подаються на Донбас чи в місто на заводи. Село вмирає через різні чинники, зокрема і через недолугу державну демографічну політику, переконують Тютюнник.

Мендрик Олена

Соціальна робота з людьми з особливими потребами (на прикладі оповідання "Чудасія")

Соціальна робота з людьми з особливими потребами повинна бути спрямована на те, щоб адаптувати людину, яка має проблему, до життя в суспільстві.

Як правило, у цивілізованих правових державах люди з особливими потребами сприймаються як рівні члени суспільства, ресурси розподіляються таким чином, щоб допомогти цим громадянам повноцінно жити в соціумі. Наприклад, з державних ресурсів виділяються кошти для забезпечення людей з особливими потребами житлом, харчуванням, медичним обслуговуванням, є пільги щодо оподаткування. Послуги соціальних служб для таких людей є безкоштовними.

Однак в СРСР, справедливо зауважує Григорій Тютюнник, соціальна робота з людьми з особливими потребами завжди проводилася формально. Таке байдуже ставлення держава демонструвала навіть до інвалідів війни.

Так, інвалід війни (йому ногу відбило "по саму ріпку") Мусій Приходько, сторож артілі "Вперед", просить у колгоспного начальства так мало: яку-небудь миршаву конячку (чоловік би її випестував), щоб їздити нею на роботу (важко добиратися до табору восени, як уперіщать дощі). У Мусія поламався старий протез, а новий незугарний: дуже вже важкий. Однак голова колгоспу відмовляє, навіть глузує: "Ти, — каже, — не ісключення, щоб на дрожках гойдакати. Он Симін Діжечка теж без ноги і ходити йому далі, ніж тобі, а не коверзує". Кривдить Мусія (чоловік пережив три війни і три голодовки) пикатий бездушний чиновник, який має машини, хоч і не був на війні, тобто блага у цього пристосуванця незаконні.

Тоді Мусій вирішує шукати захисту в райсобезі: написав, що просить мотоцикл. Начальник Хекало (односельчанин Мусія, якесь непутнє, що теж "в руках ружа не тримало") заходився тягати літню людину на комісії.

Після постійних Мусієвих нагадувань в районі спромог- лися на лист-відмову: "Машина вам, товаришу При- ходько, пишуть, не показана, с'язі з тим, що кульша на два сантиметри довша, ніж треба. Треба п'ятнадцять, а у вас — сімнадцять". Як бачимо, з ветерана війни, інваліда І групи безкарно знущаються ті, хто повинен насправді опікуватися чоловіком. Мусій реагує на таке звинувачення (мовляв, усе законно, Мусію) до болю щемно: "Так що ж, мені оті два сантиметри надрубати, чи як?"

У відчаї Мусій пише лист до командарма, щоб той настрахав місцеве начальство — голову колгоспу і на- чальника райсобезу. Чи дійде лист до адресата, чи не виявиться командарм схожим на голову колгоспу і на- чальника райсобезу — про це читач мусить думати сам. Одне ясно: немає майбутнього у держави, яка так знущається із заслуженої людини, героя, що кров про- ливав за Вітчизну.

Городня Анна

Проблеми людей похилого віку (на прикладі оповідань "Бовкун" і "Вуточка")

Рівень уваги до людей похилого віку — важливий індикатор людських рис і рівня цивілізованості всього суспільства.

Сьогодні перед нашою державою та її інститутами стоять надзвичайно важливі завдання, з-поміж яких — гідне життя осіб похилого віку, створення умов для реалізації їх творчого і трудового потенціалу; забезпе- чення активного дозвілля; удосконалення системи соціального забезпечення осіб похилого віку; гаранто- ваного рівня безкоштовної кваліфікованої медичної допомоги, доступності сучасних засобів діагностики, профілактики, лікування та реабілітації для осіб похи- лого віку з малозабезпечених верств населення. Однак ще є завдання, про які повинен пам'ятати кожен грома- дянин, — виховання дітей та молоді у дусі поваги до громадян похилого віку та їх заслуг перед суспільством; виховання почуття відповідальності у дітей за долю літніх батьків.

Стара сліпа мати (оповідання "Вуточка") даремно роками чекає синів, наївно вірячи в їхню державну зай- нятість, виправдовуючи їхню байдужість (Вуточка за десятки років так і не бачила ніколи своїх внуків, невісток). Сини насправді нишком зреклися матері, не відчувають відповідальності за неї, забувають про свій обов'язок — опікуватися немичною, рідною по крові лю- диною.

У людей похилого віку багато проблем. Проблема- ми є і мізерна пенсія, і здоров'я (соматичні захворю- вання, побутовий травматизм, сенсорні порушення, психічні захворювання). Слід говорити про психічні розлади (фобії), які переживає Свирид Хорошун.

Був скосар Свирид Хорошун "у роботі — віл, у по- раді — мудрець, у компанії — співака та веселун" (оповідання "Бовкун"). Жив одинаком, тому радо роз- давав добро "путнім" людям, ніколи не переймався копійкою. А потім, по виході на пенсію, зробився таким скупим, що й не передати! Цілий день за чимось по- лює, все складає, зносить до хліва, до погребя, комо- ри і хати. Підозрілий став до всіх, особливо до племінниці, яка його підгодовувала, не помічав, що од- носельчани жаліють його, сміються або й слово глузли- ве скажуть. Згодом став Свирид продавати у місті, гроші складали. А ще зробив потаємний сховок: зсипав туди "три центнери пшениці, лантух обім'ятої кукуруд- зи, кілька горщиків квасолі, торбу сушених ягід — сло- вом, те, що довго зберігається". Свирид наче ждав "чорного дня" (пам'ятав дід про голодовку), щоб покепкувати над забудьками.

Отож, контактуючи з людьми похилого віку, кожен повинен пам'ятати, що ці люди у своїй більшості мають страхи. Тільки з'ясувавши причини фобій, можна кон- кретно допомогти людині.

Мошинська Анастасія

Менталітет українців як ґрунт для волонтер- ства (на прикладі повісті "Климко")

Соціальна робота передбачає волонтерство, тобто безкорисну допомогу немічним, обездоленим, хво- рим, людям з особливими потребами.

Волонтер — це людина, яка на добровільних заса- дах допомагає іншим.

І хоча волонтерство як суспільний рух співвідно- сять навіть із самаритянами, а офіційно роком появи волонтерства у світі називають 1859 рік, можна гово- рити про милосердя і доброту як характерні ри- си українців, як складову українського менталітету.

Менталітет (від лат. mental — розум, розумовий) внутрішній, інтелектуальний світ індивіда, його ду- ховність, характерний для особистості спосіб мислен- ня, світосприйняття.

Українці, як свідчать історичні факти, зокрема спо- гади іноземців-мандрівників, вирізнялися своїм мен- талітетом. Це люди привітні, ширі, гостинні, добрі. Ук- раїнці завжди жили за законами народної моралі, ділилися останнім, безкорисно допомагали сиротам, немічним, убогим.

Повість "Климко" Григора Тютюнника є переконли- вим тому підтвердженням. Дія твору відбувається в од- ному з окупованих українських містечок під час Другої світової війни. Підлітки Климко і Зульфат починають допомагати своїй учительці Наталії Миколаївні, яка по- терпає від голоду з дитиною-немовлям. Хлопці запро- шують учительку до себе, переносять її речі, віднахо- дять для дитини колиску, роздобувають молоко. Врешті, щоб добути сіль, за яку можна буде потім на базарі виміняти продукти, зважується Климко на не- безпечно більшу як 200-кілометрову подорож у Слов'янськ. Творячи до останнього добро (Климко ря- тує на базарі під час облави невідому дівчину, а на залізничній колії полоненого-втікача), хлопець гине.

Образ Климка і його ровесника Зульфата автор змальовує напрочуд привабливо, постійно наголошую- чи на їх активній позиції, гуманізмі, доброті. Я вважаю, що саме такими і повинні бути сьгоднішні волонтери.

Волонтер, на мою думку, — це насамперед стан душі людини, яка готова творити добро, не вимагаючи нічого взамін. Праця волонтерів надзвичайно потрібна та корисна не лише для тих, кому волонтери допомага- ють, а й для самих волонтерів, адже участь у волон- терстві допомагає людині зреалізувати свої потреби.

Мельникова Марія

Обдаровані діти — майбутнє нації (на прикладі оповідання "Дивак")

Яку дитину можна назвати обдарованою? Це дити- на, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності.

Один із дослідників проблем обдарованості дітей В.Юркевич стверджує, що таким дітям необхідне особ- ливе виховання, спеціальні індивідуальні навчальні програми, спеціально підготовлені вчителі, спеціальні школи. Доктор медичних наук Е.М. Кастробін вважає за необхідне розробку і введення в усіх школах обов'язко- вої програми розвитку образного мислення.

Першокласник Олесь (оповідання "Дивак") не схо- жий на інших. Його обдарованість — творча, що вияв-

ляється в нестандартному баченні світу і нешаблонно-му мисленні. Це дуже вразлива дитина з тонко організованою психикою. Усе довкілля він оживлює.

Так, він любить зиму (йому подобається робити перші протопти в заметах, знімати снігові очіпки з кілків у тинах, малювати на снігу всяку всячину), він слухає дятла (називає цього трудівника дроворубом), просить хлопців, щоб ті не псували молодий лід; уболює за маленьку пліточку, на яку під льодом накидається щука; уявляє себе в хатці під кущем водяної папороті, де розмовляє з карасиком; він жаліє стару сосну, трамбує коло неї сніг, щоб не впала; не хоче малювати перегнійного горщечка, а малює дятла; заступається за коней, яких дід хлює батогом (хлопчик підбиває дідову руку).

Як бачимо, в нього розвинуті увага, спостережливість, доброта, замилювання світом. Ровесники байдужі до нього, можуть навіть побити, а можуть і пригостити дивака пирогом; дорослі односельчани співчують Олесевій матері.

Близькі люди також не розуміють Олеся і водночас жаліють його, прагнуть допомогти йому стати таким, як усі. "Тут, на землі, не бити не можна. Тут не ти, так тебе одрепають, ще й плакати не дадуть", — так повчає Олеся рідний дід, бажаючи, звичайно ж, дитині добра, щоб у житті внука не затоптали. І тільки мати оберігає сина, розказує йому на ніч улюблену казочку про Івасика-Телесика. Однак і вона сумує, що в неї дивна, не схожа на інших дитина.

Школа не розвиває учня, адже орієнтується на середньостатистичного вихованця; педагоги не здійснюють індивідуальний підхід до дитини, більше того — наказують двійкою.

Отож на прикладі Олеся бачимо, що ніхто не виявив у нього творчих здібностей і не здійснив їх педагогічну корекцію; не допоміг скласти програму саморозвитку тощо. Як бачимо, обдаровані діти в нашій країні занедбані, вони скоріше ізгої, тобто потенційно становлять групу ризику. Ми повинні знати, що саме обдаровані діти в усіх державах — це запорука процвітання країн, це забезпечене майбутнє усіх громадян.

Проблеми обдарованої дитини сьогодні актуальні. На наш погляд, вони можуть бути частково вирішені за умови особистісно зорієнтованого підходу в навчанні, вихованні, розвитку дитини.

Шмарина Вікторія

Модель взаємовідносин у колективі (на прикладі повісті "Вогник далеко в степу")

Колектив — це сукупність людей, об'єднаних спільною діяльністю, спільними інтересами.

Безперечно, слід говорити про проблеми колективу: поведінки, згуртованості, прийняття колективного рішення. На наш погляд, найголовніша проблема — це проблема лідера, керівника. Саме від нього залежить доля всіх членів колективу. Оптимальний, найбільш ефективний стиль керівництва — демократичний. На прикладі повісті "Вогник далеко в степу" простежимо, як формувався колектив і в чому полягала визначальна роль керівника.

В статье поднимаются вопросы формирования профессиональной компетентности будущих социальных педагогов путем участия их в научно-практической конференции. Автор предоставляет тезисы выступлений студентов.

Ключевые слова: научно-практическая конференция, профессиональная компетентность, социальный аспект, субъект деятельности.

The article deals with the question of professional competence formation of future social educators through the participation at the scientific conference. The author presents the thesis of student conference participation.

Key words: scientific conference, professional competence, social aspect, an activity subject.

Дія у творі відбувається в першій післявоєнній рік. У ремісничому училищі п'ята група (бідова) — це 15-річні хлопці (23 дитбудинківські і 7 сільських). Конфліктів поки що немає, однак дитбудинківські поводять себе зверхньо (їх же більше), так що сільським хлопцям незатишно.

Проте все змінюється, група стає справжнім колективом, коли з'являється майстер — зовні непоказний, маленький, сутулий, кумедний, старенький (дідусяк, що дріботить за директором).

Варто наголосити на першому сприйнятті учнями свого наставника. Знаючи, що перше враження учнів не на користь майстра, а саме від першої зустрічі багато в чому залежить успіх взаємовідносин у колективі, директор сам представляє наставника ("майстер Федір Демидович Сніп — слюсар-інструментальник найвищого розряду, окрім того, він ще й слюсар-лекальщик, тобто вміє робити з металу все: від молотка до найдрібнішого годинникового механізму, під час війни майстер — слюсар-зброяр, робив для фронту кулемети"). Отож, як бачимо, колектив сам по собі не формується. Роль директора училища у формуванні колективу безперечно. Директор, представляючи майстра, ставить перед ремісниками вимогу: шанувати свого вчителя і за золоті руки, і за похилий вік, називає майстра батьком для учнів.

Майстер Сніп не відділяє себе від групи. Так, він їсть разом з групою, жартує (що подобалося хлопцям, вони навіть хизуються цим перед іншими групами). Майстер оберігає учнів: завбачливо рве подорожник (знає, що на першій практиці у хлопців з'являться садна і синці). Учні тягнуться до майстра, як до батька.

Показова перша практика учнів, під час якої, власне, і формується колектив. Федір Демидович кожного підводить до верстаків — кого до вищого, а кого — і до найнижчого. Майстер одразу реагує на порушення дисципліни. Однак хлопців найбільше вразило пояснення Федора Демидовича — не просто чітке і зрозуміле, а захоплююче: майстер сяє, коли розповідає. Федір Демидович у процесі роботи підходить до кожного, показує, як рубати гільзи, "щоб залізо було, як аркуш паперу". Учні так захоплено працюють, що забувають про обід.

Федір Демидович розуміє, як важливо хлопцям з побитими руками негайно показати результати їхньої праці, тому домагається, щоб на позачерговій спеціально зібраній лінійці учнів його групи похвалили перед усім училищем за добре зроблену лопату і заохотили: видали комбінезони. Уже перша практика, як бачимо, усіх здружила. Хлопці радіють, відчувають духовну спорідненість: "Іли вперше за ці п'ять днів навчання мирно, не гиркалися, якщо хтось там комусь підбив ненароком ложку чи зачепив ногою під столом".

Отже серцем колективу стає наставник, якого поважають за професіоналізм, людяність, справедливість, організаторські здібності.

Взаємовідносини в колективі, завдяки йому, побудовані на рівності, справедливості, повазі, відповідальності один за одного.

Оксаніч Катерина

Система уроків з вивчення творчості Івана Франка

Урок третій. Мета і сенс життя людини у філософському творі

І. Франка "Легенда про вічне життя"

Людмила Назаренко,

вчитель-методист

м. Миколаїв

Проектно-конструкторська модель уроку літератури

I. Інформаційна картка уроку літератури

Мета літературної освіти: поглибити знання з творчості філософського спрямування І. Франка; формувати навички аналізу художнього твору; допомогти зрозуміти сенс людського життя; розвивати образне, асоціативне мислення, володіння словом; виховувати вірність у почуттях.

Цілі: розглянути і прокоментувати змістовий зв'язок із поезією зі збірки "Зів'яле листя", драматизм людських стосунків; подати роздуми про доцільність безсмертя людини, взаємне кохання як критерій щастя, неможливість його досягнення; пояснити використання біблійних мотивів і образів, умовність художнього світу легенд і притч; сформулювати провідну думку "Легенди...".

Завдання: проаналізувати "Легенду про вічне життя", висловити думки з приводу прочитаного, підтвердити чи спростувати думки митців про щастя, кохання, представити результати дослідницької роботи за темою "Сенс життя у філософському розумінні"; створити кольорову гаму кохання.

Змістові лінії літературної освіти:

Л — опрацювання художнього твору;

А — система людських цінностей;

К — умовність художнього світу легенд;

М — зв'язне висловлювання на задану тему;

Д — самостійне спостереження за фактами, явищами літературно-мистецького твору.

Компетенції учня-читача: домінувальні:

читацька, літературознавча; діяльнісно-операційна; **фонови:** комунікативно-мовленнева, когнітивна, інформаційна.

Очікувані (плановані) результати: читання й інтерпретація філософського змісту легенд; побудова асоціативних моделей; потрактовування змісту понять "щастя", "кохання", "життя"; читання й розуміння художнього твору; накопичення емоційно-чуттєвого досвіду; вміння поєднувати інтелектуальні здібності та образні компоненти, вміння працювати в групі.

Тип і різновид уроку — вивчення, інтерпретація твору.

Теоретико-літературні поняття: легенда (повторення), філософська поезія.

Літературно-мистецькі зв'язки: образотворче мистецтво, музичне мистецтво (М. Лисенко. "Я не кляв тебе, о зоре", П. Майборода. "Не минай з погордою").

Наочні засоби навчання: комп'ютер, репродукція картини Г. Клімта "Кохання", ілюстрація до твору В. Євдокименка.

Варіативне домашнє завдання: оформлення робіт, виконаних у групах за допомогою інформаційних технологій + представити результати пошукової діяльності "Пісенна ритміка в поезіях Франка" + повторити відомості з теорії літератури (жанрові та ритмомелодичні особливості поезій).

II. Модель уроку-заняття з літератури

Композиція та сюжетно-змістові лінії літературної освіти школярів

Зачин уроку

I. Вступне слово-звернення вчителя до учнів-читачів

*Так, ти одна моя правдивая любов,
Та, що не суджено в житті їй вдовольнитися;
Ти найтайніший той порив, що будить кров,
Підносить грудь, та ба — ніколи не сповнитися.*

І. Франко

*Когда Катулл на смертном ложе
Не мог уж вымолвить ни слова,
Внимала Лесбия другому,
Что о любви шептал ей снова.*

Андре Ади

Прослуховування уривків музичних творів

Звучить пісня на слова І. Франка "Не минай з погордою".

— Як слова пісні перегукуються зі словами епіграфів?

— Так, слова кохання вічні, як і саме життя, немає і не буде їм кінця... Але разом з появою кохання виникають і турботи, і хвилювання, і журба, і розчарування, і лихо. Кохання збільшує в серцях людей радість і нещастя, щастя і горе. Кохання — потужний психологічний підсилювач сприймання життя. Людина, яка покохала, пізнала любов, бачить у житті більше краси, радості, досконалості, добра та світла, ніж ті, які не кохали. Митці, натхненні коханням, здатні створити чудові твори, перелити свої почуття в звук, фарбу, слово, а через них — в іншу людину (читача, слухача, спостерігача). Любов — найбільше щастя на землі.

Основна частина

II. Орієнтаційно-прогностична лінія літературної освіти

1. Повідомлення, корпоративне формулювання теми уроку, читацьких завдань

— Сформулюйте тему уроку, читацькі завдання.

2. Визначення особистісно важливих цілей діяльності

— Визначте, яку найближчу перспективу окреслите для себе?

— Яких цілей необхідно досягти, щоб вона здійснилась?

3. Умотивування наступної діяльності вчителем і школярами

— "Любов — це мрія, — так пояснює це почуття В. Соловйов у своїй статті "Смисл кохання", — що тимчасово оволодіває нашою сутністю і зникає, так і не реалізувавшись". Виникає запитання: чи здійсненна ця мрія? На думку автора, з одного боку — не здійсненна, бо любов — почуття не досконале: "вона існує у своєму зачатті, але поки що не насправді". З іншого боку — людина має необмежені можливості в часі для трансформації цього почуття, тобто згодом мрія може здійснитись. Щоб наблизитись до розв'язання цієї дилеми, варто ознайомитись із філософським твором І. Франка "Легенда про вічне життя".

4. Позитивна настанова на вирішення літературно-мистецьких завдань

— Європейські мислителі були переконані, що філософія приносить користь тим, що дає можливість говорити будь з ким. Отже, під час сьогоденного уроку, сподіваюсь, будуть працювати всі учні.

Кульмінаційні моменти розв'язання літературно-мистецьких завдань

III. Проективно-операційна лінія літературної освіти

1. Підготовка до сприйняття художнього твору

— Любов — найбільше щастя на землі. Якби щастя можна було купити, хто готовий заплатити за нього повну ціну? Якою вона б була?

— Так, ціною могло б стати людське життя. Неповторне і звичне, радісне і сумне, сповнене глибоких переживань, солодке як мед і гірке як полин.

Люди, їх мільйони... всі вони зовсім різні і чимось неповторні. Вони, мов ті зорі на небі, що горять своєрідним світлом. За православною вірою, земне життя для людини — це час, який призначений для каяття. Людина повинна пам'ятати, що на Землі вона в тимчасовому вигнанні, і повернеться в землю, з якої її створено. Усі кола страждань людина проходить з метою досягнення вічного життя. Наші земні діяння нічого не варті для вічності. Смерть — свого роду кара, доказ того, що кожна людина грішна. Лише молитва праведного здатна інколи зупинити шаблю смерті та відстроцити її час.

а) Заповнення понятійно-термінологічного поля учня-читача. Вивчення теоретико-літературних понять

— Пригадайте, що таке філософська лірика, легенда.

— Зіставте своє визначення з тлумаченням, вміщеним у посібнику "Українська література у схемах і таблицях".

Філософська лірика — виражальний рід літератури, що містить здебільшого роздуми про сенс людського життя.

Легенда — один із жанрів не казкової народної прози, в основі якої диво, фантастичний образ або уявлення, яке сприймається оповідачем як достовірне. Водночас сюжет легенди базується на реальних або допустимих фактах; легендарний герой може мати свій пробраз у реальному житті, в історичній дійсності.

Робота учнів з електронною енциклопедією.

а) Пояснення незрозумілих слів

— Одним із таких героїв, який зустрічається в легенді, є О. Македонський. Що вам відомо про нього з історії?

— Підготуйте усне повідомлення, опрацювавши теоретичний матеріал за електронною енциклопедією, розгляньте портрет О. Македонського. Якою людиною, на вашу думку, був полководець?

б) Повідомлення історичних відомостей для розуміння тексту з мультимедійним супроводом

Олександр Македонський (Олександр III Великий) (356, Македонія — 13 червня 323 до н.е., Вавилон), цар Македонії з 336 року, великий полководець, що створив найбільшу державу Старого світу. Будучи спадкоємцем македонського царя, Олександр отримав прекрасну для свого часу освіту. Його вихователем з 13 років був Арістотель. Улюбленими творами були праці Гомера. Військову підготовку пройшов під керівництвом батька. В юні роки продемонстрував здібності до бойового мистецтва. У 338 році особисто брав участь у битві при Хероней, що позначилось на її фіналі на користь македонян.

Після загадкової смерті батька став царем. Головним своїм завданням він убачав здійснення походу на Схід. Щоб завоювати Персію, країну Ахеменидів, потрібно було не лише сильне військо, а й зусилля всієї Еллади. Йому вдалося сформувати греко-македонське військо. Еліту армії склали охоронці царя і македонська царська гвардія. Піхотинці носили бронзові лати, головною зброєю був спис. Олександр вдосконалив бойову тактику свого батька. Незважаючи на малочисельну армію (35 тис.), військо було добре озброєне і навчене. Населення народів, що знаходилось у перській неволі, сприймало військо Македонського як визволителів. Щоб зберегти владу на новій території, цар оголосив себе сином єгипетського бога Амона, тому він автоматично в очах єгиптян ставав законним правителем (фараоном). Іншим способом зміцнення влади стало переселення греків і македонян у підкорені країни.

Згодом військо Македонського завоювало Месопотамію. Переможці зайняли міста Вавилон, Сузу, Персеполь. Персія як держава припинила своє існування. Олександра було проголошено "царем Азії". Македонський намагався дотримуватись місцевих звичаїв, носив персидський царський одяг, одружився на бактрийці Роксані.

в) Розгляд анімаційної карти

— У легенді зустрічаємо куртизанку. Що означає це слово? (*Куртизанка — жінка легкої поведінки, яка має покровителя у вищому світі.*)

— Хто такий аскет? (*Людина, яка живе усамітненим праведним життям.*)

— З'ясуйте лексичне значення слова нірвана. (*Нірвана у буддизмі — стан забуття, звільнення від життєвих турбот, стан спокою.*)

— Олександр під час вступу до Вавилону ("ворота бога") обрав культ Мардука (напряв східної філософії) і зробив столицею своєї майбутньої світової держави. Зрозуміло, що філософія Сходу відрізняється від православної релігії. Що в розумінні цієї релігії є вічне життя?

г) Презентація пошукової роботи учнів за дже-релами Інтернет (індивідуальне завдання)

Пошуки безсмертя — своїми власними силами чи звертаючись до магів і заклять — це центральне, головне положення релігійного світу культу Мардука, а також даосизму. Найближча перспектива цього вчення — позбавлення від хвороб, продовження життя, омолодження. Пізніше навіть Чингис-хан намагався знайти еліксир вічного життя. Безсмертя за цією філософією розглядалось як матеріальне, отже не можна було сприймати безсмертя душі без безсмертя тіла. Прибічники релігії передбачали, що духи не можуть існувати без тілесної оболонки. Вважалося, що досягти безсмертя можуть лише люди чесні, сміливі, гуманні, вірні, відверті й ті, яких поважають інші. Усі решта могли не здійснювати пошук, їхня праця була б марною.

— Чи можемо сказати, що О.Македонський був саме тією людиною, яка заслуговувала на вічне життя? Чи здійснилась його мрія?

Читання напам'ять уривків творів учнями

V. Вивчення, аналіз, філософське інтерпретування художнього твору

— Чим аскет заслужив дар богині?

— Що, на вашу думку, символізує горіх?

— Золотий колір автором обраний не випадково.

Поясніть вибір І.Франка.

Розгляд ілюстративного матеріалу до твору

— Погляньте на ілюстрацію до легенди. Чому основних лише два кольори: блакитний і брунатний? На що вони вказують?

— Як В. Євдокименко зобразив богиню? (Богиня — ефемерна істота).

— Поясніть, чому художник саме так зобразив аскета?

— Чи вдалося передати сюжет на ілюстрації?

— Назвіть причину відмови аскета, доречність безсмертя. Як би ви вчинили на його місці?

— Як змінюється настрій під час читання? На скільки частин поділений текст? Назвіть складові сюжету.

— Ще з другої частини ми розуміємо, що персіанка — дівчина не добра. Завдяки чому досягається такий ефект?

— Символом чого вважають очі?

— Яку антитезу використовує автор для розуміння образу Роксани?

— Висловіть власну позицію з приводу вчинку дружини.

— Як зображено драматизм людських стосунків?

— Почуття закоханих — це таємниця двох, але ми дізнаємось її, піднімаючи завісу, що не завжди кохані відповідають взаємністю.

Розгляд мистецького матеріалу

— Розгляньте модерновий витвір мистецтва австрійського живописця Густава Клімта "Любов". Закохана пара ніби криється від усіх. Чому?

— Чому, на вашу думку, картина створена ніби з обрамленням? (Обрамлення — своєрідні куліси. Так досягається ефект підглядання.)

— З якою метою на задньому плані художник зобразив дитяче, жіноче, жакливі старечі обличчя?

— Які символи кохання використав художник?

— Продовжте речення:
Рожеві троянди — символ....

— Чи подібне кохання героїв картини до подій, зображених у творі?

— Алітерація та повтори створюють звукову інструментовку, тому легенда звучить як пісня. З якою метою вжито анафору?

— Поясніть слова царя:

Вічно жить у борні! Биться в сітях брехні!

День за днем! День за днем! Без кінця! Ні, ох, ні!

Не для нас, о богине, твій божеський дар!

Хоч над світом я цар, та над серцем не цар.

— Життя — борня, любов — брехня для героя. Чому митець об'єднує непокідані поняття?

— Речення переважно короткі: "Вічно жить! О богине, се жарту, се сміх". Ліричний герой ніби поспішає викласти розповідь. Для підсилення драматизму вжито риторичні оклики. Про що хотів повідомити, попередити Македонський?

— Чи бажання відійти в інший світ — вихід зі становища, яке склалося?

— Що для вас суїцид?

— Як риторичні запитання допомагають зрозуміти провідну думку твору?

— У легенді втілена давня мрія народу про вічне життя, та чи влада, кошти допомагають її здійсненню?

— В якому випадку людина відчуває себе щасливою?

Індивідуальна робота учнів за картками

— Поясніть твердження відомих людей. Чи згодні ви з ними?

Щастя — задоволення без каяття. (Л.Толстой)

Щастя — ідеал не розуму, а уяви. (Е.Кант)

Щастя — міцне здоров'я і погана пам'ять. (А.Швейцер)

Щастя не має порівняльного ступеня. (Жорис де Брюйн)

Щасливого життя не існує, є лише щасливі дні. (А.Герцен)

Щасливий той, хто тілом здоровий, душею вихований, природою багатий. (Фалес)

Пам'ятайте: для одних щастя посміхається, іншим — показує зуби. (УНТ)

— Чи є альтернативні думки?

— Зробіть висновок, що ж таке щастя?

— Чого навчає легенда?

— Визначте пафос, тему, ідею твору.

Художнє читання тексту легенди

— З'ясуйте авторське ставлення до зображуваних подій.

VI. Літературно-мистецька діяльність читачів: дослідно-пошукові завдання, творчі (усні й письмові) роботи

Завдання чотирьом групам учнів

Високий рівень. Компаративний аналіз поезії "Я не кляв тебе, о зоре" зі збірки "Зів'яле листя" і "Легенди про вічне життя".

Достатній рівень. Міні-твір "Сенс життя у філософському розумінні".

Середній рівень. Створення асоціативної моделі "Кольорова гама кохання".

Низький рівень. Усне висловлювання "Мої враження від прочитання художнього твору".

Презентація результатів діяльності груп учнів-читачів

V. Рефлексивно-корективна лінія контролю літературної освіти, читацького досвіду учнів

1. Обмін враженнями від почутого, прочитаного (за творчістю письменника)

— Висловіть свої враження від почутого, прочитаного за творчістю І.Франка.

— Які висновки для себе робили?

— Продовжте речення:

Мене здивувало....

Я б ніколи не зміг (не змогла)....

Мені на уроці було..., тому що.....

2. Варіативні завдання домашньої читацької роботи

Кінцівка-розв'язка уроку

VI. Заключне слово-епілог словесника

Напевно кожному з вас хочеться жити щасливо, тому, вітаючи один одного зі святом, ми бажаємо здоров'я, щастя, довгих років життя. Який зміст поняття "жити щасливо"?

— Душа, не поспішай до вічного життя, але намагайся використати те, що стає можливим. (Піндар)

— Живи не як хочеться, а як можеться. (Народна мудрість)

— Наше життя — це те, що думаємо про нього. (Римський Марк Аврелій)

— Людина, яка думає тільки про себе і шукає свою вигоду в усьому, не може бути щасливою. (Сенека)

Нехай доля буде прихильною до вас і подарує всім щастя. Людське життя коротке і дається воно тільки раз. Кожний повинен намагатись прожити так, щоб не було соромно за марно прожиті роки. Саме від вас залежить майбутнє. Якщо буде важко в житті, скористайтесь духовним заповітом Матері Терези:

Життя — це можливість,

Скористайся ним.

Життя — це краса,

Милуйся нею.

Життя — це мрія,

Здійсни її.

Життя — це виклик,

Прийми його.

Життя — це повинність

Твоя насуцна,

Виконай її.

Життя — гра,

Стань гравцем.

Життя таке чудове, не згуби його,

Це твоє життя,

Борись за нього!

Новела-засторога О.Гончара "Залізний острів"

Лариса Сорокіна,

вчитель Смілянської ЗОШ I—III ступенів №10

Черкаська обл.

Мета: ознайомити учнів із ідейно-художніми особливостями твору; розвивати літературно-аналітичні вміння школярів, навички ідейно-художнього аналізу прозового твору, аналітичне та критичне мислення, зв'язне мовлення; виховувати почуття відповідальності за своє життя, долю країни, етичні та естетичні почуття.

Епіграфи до уроку: *зоряне море бомбити важко...*

О.Гончар

Закоханість вказує людині, якою вона повинна бути.

Антон Чехов

Хід уроку

I. Підготовка до сприйняття твору

Учитель. Наш урок ми розпочнемо роздумами про кохання. На дошці ви бачите записи висловів відомих людей про кохання. Прочитайте їх, оберіть один, який найбільше вам імponує, та підготуйтеся його прокоментувати.

Вислови відомих людей про кохання

Той, хто кохає, бачить серцем, а не очима. (Башар ібн Бурд)

Та хіба любов має щось спільне з розумом? (Йоганн Вольфганг Гете)

Любов поєднує в собі всі хороші якості людини. (Оноре де Бальзак)

Найбільше щастя в житті — це впевненість, що тебе люблять. (Віктор Гюго)

Коментарі учнів

II. Оголошення теми та мети уроку

Учитель. Ми вивчатимемо новелу із роману О. Гончара "Тронка" "Залізний острів". Висловіть припущення, чому розмову про цей твір ми розпочали роздумами про кохання? (*Тому що в новелі йдеться про кохання.*)

Так, сьогодні на нас чекає зустріч із прекрасним і вічним почуттям — коханням. Ми поміркуємо про силу цього почуття та про те, як важливо його зберегти.

III. Вивчення нового матеріалу

1. З'ясування особливостей жанру твору

Новела — це малий епічний жанр художньої літератури, що має швидкий динамічний сюжет та гостру несподівану розв'язку. Новела будується на одній миті, в якій виражається парадоксальність явищ буття.

На питання, чому "Залізний острів" називають новелою-пересторогою, гадаю, ви дасте відповідь у кінці уроку.

2. Текстуальне експрес-опитування

Учні по черзі передають один одному книгу О. Гончара "Тронка". Той, хто тримає книгу в руках, має відповісти на запитання вчителя. Після цього він передає книгу своєму сусідові. Той, хто не прочитав твір до уроку, отримавши книгу, встає і пояснює, чому він не відкрив книгу вдома.

1. "Блакитніє море. Дитячим щебетом починається ранок на одному з мальовничих півостровів, що по-тутешньому зветься просто ..." Як зветься півострів? (*Кут.*)

2. "...а потім на ціле літо — рясносонячне, степове, — влада тут (у куті) переходить до рук ...." До рук кого "переходить влада"? (*"Піонерії, хлопчаків та дівчаток, що їх з усіх усюд звозять сюди..."*)

3. "І хоч тут здебільшого все люди веселі, але й серед них своїми вигадками та голосом, що як веселий дзвіночок, виділяється ..." Хто виділяється серед вожатих та дітей піонерського табору? (*Тоня Горпищенко.*)

4. "Ось тоді й дізнаються вони від Тоні-вожатої, що це криниця не проста, що про неї ходить легенда..." Яка легенда існує про криницю? (*Криниця має подвійне дно, на якому можна побачити предмети старовини.*)

5. "А що ближче до кінця тижня, то більше Тоню обіймає якесь хвилювання, в суботу з самого рання вона вже сама не своя, бурхливо-радісна, нестримно кидається з обіймами на товаришок-вожатих, і вони знають, в чім річ..." У чім річ? (*Тоня чекає побачення з Віталіком.*)

6. До радгоспу звідси далеко, лежить туди курявна степова дорога, але Тоня, щоб скоротити свою путь, вирішує..... Як Тоня вирішує скоротити свою путь? (*Брести через лиман навпростець.*)

7. "Ніхто їй не відповів, і хоч вранці син на всі її допитки тільки жартами відбувався, казав, що таке може й приснитись, але вона була певна, що вночі хтось був у садку..." Хто був у садку Лукії? (*Тоня приходила на побачення до Віталіка.*)

8. "Лукія на грузовику — в один край, а син на мотоциклі — в другий". Куди вирушив на мотоциклі Віталік? (*З Тонею до моря.*)

9. "Навіть і Віталік трохи торопіє: ні живої душі ніде..." Хто міг би зустріти Віталіка і Тоню на березі моря? Чому не зустрів? (*Дядько Сухомлин, що стереже рибальську оселю, не вийшов назустріч Віталіку і Тоні, бо поїхав до міста.*)

10. "А втім, є ще одне тут живе створіння..." Яке єдине "живе створіння" зустріли закохані на березі моря? (*Сухомлинову корову-ялівку.*)

11. "... Хотів би і він Тоні таке що-небудь добути, щоб вразити її, щоб вона аж ахнула від захоплення. Тільки що ж він їй тут добуде?

— Тоню, хочеш..." Чим пригостив Віталік Тоню? (*Мідіями.*)

12. "Навесні Віталік допомагав дядькові тут смолити човни, трудився, вигладжував по них смолу пальною лампою, за що й ....." Що дозволив за це Сухомлин племіннику? (*Дозволив користуватися човнами.*)

13. "— Хочеш, Тоню, махнем туди. Ми вже з хлопцями бували там..." Куди запропонував Віталік попливти човном Тоні? (*До корабля.*)

14. "Ніколи, звичайно ж, не було на цьому військовому судні..." Кого не було на військовому судні? (*Закоханої пари.*)

15. "Тріщить під ногами серед іржі щось біле, блискуче..." Що тріщить під ногами? (*Скловата.*)

16. Бере крихту цементу й нюхає навчесь. Потім каже жартома: "... пахне". Чим пахне? (*Полігоном.*)

17. "— А рейки для чого тут?" Для чого на кораблі рейки? (*Підвозити торпеди.*)

18. "— Віталіку, то що за шпаківня, аж-аж там угорі?" Про яку "шпаківню" запитує Тоня? (*На корабельній щоглі місце, де "стояв сигналіст. Впередсмотрящий..."*)

19. "Як вона хотіла б зберегти його для днів завтрашніх, для всього того, що він міг би здійснити, винайти, відкрити! В своїх мріях бачила вона його..." Ким бачила Тоня Віталіка у своїх мріях? (*"...то в далеких океанах, то в отих зоряних космічних просторах, де Віталік у скафандрі вже прокладав дороги до інших планет..."*)

20. "...він був зараз сповнений тривоги, бо знав більше, ніж Тоня, припавши до ілюмінатора, напружено дослухався до неба..." Що знав Віталік? (*Юнак знав, що корабель — мішень для літаків.*)

Учитель. А тепер, пригадавши зміст твору, висловіть свої враження від прочитаної новели. Збираємо нашу "скарбничку вражень".

3. "Скарбничка вражень". Учні за бажанням висловлюють свої враження від твору. Учитель імітує їх збір у відкриту шкатулку. Після останнього висловлювання шкатулка закривається.

III. Ідейно-художній аналіз новели

Учитель. Дуже приємно, що твір не залишив вас байдужими. Проте, щоб досягнути його сповна, я пропоную ретельно попрацювати з текстом твору.

Умовно твір можна поділити на три частини:

I частина. Про Тоню та її побачення з Віталіком.

II частина. Про відпочинок закоханих на морському узбережжі.

III частина. Про перебування Тоні та Віталіка на кораблі.

Самостійна рольова робота у парах

Завдання

I ряд. Відчуйте себе у ролі психологів. Складіть психологічну характеристику Тоні на основі першої умовної частини. (*Тоня — відкрита, активна, романтична та життєрадісна дівчина, приваблює до себе людей. Її люблять друзі і діти. Вона вміє зацікавити, захопити. Тоня дуже відважна і рішуча (не боялася йти увечері через лиман). Тоня щиро закохана у Віталіка.*)

II ряд. Спробуйте себе у ролі режисера-постановника фільму "Залізний острів". Запропонуйте свій варіант постановки сцени "Закохані на березі моря".

III ряд. Відчуйте себе військовими спеціалістами. Складіть розповідь про корабель. Розкажіть, яким вам уявляється його минуле. Сформулюйте, яким є призначення корабля сьогодні.

Учні демонструють виконані завдання.

Евристична бесіда

1. Чому закохані вирішили попливти до корабля? Як ви гадаєте, вони розуміли, що це небезпечно? (*Вони розуміли небезпеку, але таємниця вабила.*)

2. Ми розпочинали урок із висловлювань відомих людей про кохання. Скажіть, будь ласка, чи можна пояснити рішення Тоні і Віталіка попливти до корабля висловом Гете: "Та хіба любов має щось спільне з розумом?"

3. Як письменник передає засобами пейзажу настання внутрішнього стану тривоги героїв по мірі їх наближення до судна? (*"Море, що спершу прозоро просвічувало аж до дна і зверху було веселим, синім, щодалі мовби темнішає, важчає, воно стає і справді чорним... така темна, лиснюча стихія стелеться навкруги..."*)

4. Як зустрічає закоханих корабель? (*Похмуро, непривітно.*)

5. Складіть асоціативний ланцюжок характеристик до судна, на яке прибули закохані. (*Сталева громаддя, залізний острів, руйнування, смерть, запустіння, небезпека, тривога, страх тощо.*)

6. Чому корабель сприймається читачами як символ руйнівної сили цивілізації? (*Корабель уявляється сталеву громадою, яку виготовили і використовували люди. Він, напевно, слугував для військових цілей, виконував смертоносну функцію. А тепер його використовують як мішень для військових навчань.*)

7. Назвіть образи руйнування, запустіння і смерті на кораблі. (*Сіре залізне громаддя, щогла похилена набік, наче після урагану. Облуплена, облущена фарба бортів. Іржа... Ілюмінатори, засновані павутинням, обірваний трос. Самотня чорна гава. Покороблені труби, обрізані дроти, залізний хаос. Де-не-де палуба повидималась якимись пухлинами, видно на ній якісь пробіїни, рвані отвори, люки ... Біліє розсипане вапно, крихти цементу...)*

8. Зачитайте, як поводять себе закохані в перші години свого перебування на кораблі. Доведіть, що письменник у зображенні корабля та поведінки закоханих використовує антитезу: потворне — прекрасне, смерть — життя. (*"...на сталевій арені могутніх рудоіржавих палуб владарює сміх, їхня любов!" "б'ються на цьому сталевому гіганті оці їхні двоє невтомних, стукотливих у грудях сердець..."*)

Учитель. У цьому щира віра О.Гончара, що людське життя, прекрасне кохання здатні протистояти руйнівній силі цивілізації.

Елементи компаративного аналізу (оповідання Р.Бредбері "Усмішка")

Учитель. Я пропоную знавцям літератури пригадати відомий твір, який вивчався на уроках світової літератури у 6-му класі, у якому також демонструється віра письменника у здатність мистецтва як категорії прекрасного гармонізувати життя і здолати руйнівні наслідки цивілізації. Хто може назвати цей твір? (Р.Бредбері "Усмішка")

Учитель зачитує уривок із оповідання Р.Бредбері "Усмішка"

"Том не встиг і ойкнути, як навколо зчинився страшенний гвалт. Боляче штовхаючись, натовп поніс його до картини. Поліцаї, рятуючись, розбіглися геть. Почувся різкий звук розіраного полотна. Безліч рук, мов дзьоби голодних птахів, тяглися до картини й роздирали її на шматки. Тома майже проволокли по знищеному портрету. Сліпо наслідуючи інших, він ухопився за край фарбованого полотна, смикнув, затис у руці відірваний клапот, а тоді впав і, відчуваючи болючі удари багатьох ніг, викотився з натовпу".

Обговорення

— Пригадайте, яку картину як атрибут ненависної цивілізації шматували люди, що пережили ядерну війну? (*"Джоконда" Леонардо да Вінчі.*)

— Що саме затис у руці Том? (*Клаптик полотна із зображенням посмішки Джоконди.*)

— Чому у читачів виникає відчуття того, що світ буде врятований? (*Том здатний відчувати красу, і він навчить людей бачити і цінувати прекрасне.*)

Прекрасне у новелі "Залізний острів"

Учитель. Відомий вислів Ф.Достоевського про те, що "краса рятує світ", знаходить своє підтвердження і в новелі О.Гончара "Залізний острів". Читач сповнюється відчуттям того, що кохання, щирі людські почуття, прекрасне у людині і природі здатні перемогти агресію і смерть, які несе світові цивілізація.

Можливо, тому так багато у творі описів прекрасного у природі, у світі почуттів людини.

Перевірка виконання домашнього завдання

Художнє читання

Учні виразно читають підготовлені фрагменти із твору, в яких змальовано прекрасне.

"Коло думок"

Поміркуйте, будь ласка, чому військові льотчики вважають, що "зоряне море бомбити важко..."? (*Можливо, тому, що людині, навіть військовій, важко свідомо нищити красу. Любити та шанувати прекрасне — природна здатність людини.*)

Евристична бесіда

1. Чи можна назвати ситуацію, в яку потрапили Тоня та Віталік на судні, екстремальною? (*Так. Юні закохані не можуть повернутися на берег, оскільки їхній баркасик від'язався. У них немає ані води, ані продуктів. Удень на кораблі надзвичайно жарко, уночі — холодно. Можливе бомбардування корабля, оскільки судно є мішенню для військових літаків.*)

2. Чому, на вашу думку, письменник створює для своїх героїв таку екстремальну ситуацію? (*Саме в такій ситуації перевіряються почуття та виявляються основні якості людини.*)

3. "Любов поєднує в собі всі хороші якості людини", — вважав Оноре де Бальзак. Які хороші якості закоханих Віталіка та Тоні виявляються в екстремальній ситуації? (*Герої за таких непростих обставин не втрачають своєї людської гідності, своїх почуттів. Тоня жодного разу не дорікнула Віталіку, що той піддав небезпеці її життя, по-материнському піклується про нього, підтримує юнака, вірить у його розум та кмітливість. Віталік не занепадає духом, не втрачає самовладання. "Шукати, думати, боротись — в цьому тепер ти весь", — розмірковує юнак. Він планує "шукати двигунів, спробує викресати вогню, добуде для Тоні забортової води..."*)

Елементи компаративного аналізу повісті Марка Твена "Пригоди Тома Соєра"

Учитель. Пропоную пригадати ще один твір, з яким ви знайомилися на уроці світової літератури у 5-му класі. Можливо, ви самі назвете цей твір та його автора, якщо я нагадаю вам про одну із подій, описаних у творі: закохані хлопчик і дівчинка заблукали у печері. (*"Пригоди Тома Соєра" Марка Твена.*)

Запитання

Пригадайте, у чому схожість історій, які розповіли видатні письменники — американець Марк Твен та українець Олесь Гончар? (*Як і герої О.Гончара, Том і Беккі були закоханими. Вони також вчинили необачно, залишивши своїх друзів та вирушивши в небезпечну мандрівку печерою. Хлопчик і дівчинка опинилися в екстремальній ситуації, заблукавши у лабіринтах печери.*)

вони не могли повернутися додому, в них було обмаль їжі, догоріла свічка, діти були у відчаї. Проте Том, як і Віталік, наполегливо шукає виходу, відчуваючи, в першу чергу, відповідальність за життя дівчинки.)

Учитель. Так, ті "хороші якості людини", які, за словами О. де Бальзака, поєднує в собі любов, виявилися як у Тома і Беккі, так і у Тоні та Віталіка. Ось давайте послухаємо:

"— Томе, я так хочу їсти!

Том дістав щось із кишені.

— Пам'ятаєш, що це? — запитав він.

Беккі ледь помітно всміхнулася.

— Наш весільний пиріг, Томе.

Том розділив той шматок на двох, і Беккі з апетитом з'їла свою половину, а сам він відламав від своєї лише маленький кусничок.

... Минали години, і бранців печери знов почав мучити голод. У Тома ще лишилася його пайка пирога, отож вони поділили її і з'їли..."

Отже, Том ділиться останнім шматочком пирога з Беккі, виявляючи при цьому ті "хороші якості людини", які супроводжують кохання.

Історія про Тома і Беккі закінчується щасливо. Вони знаходять вихід із печери і повертаються додому.

Історія Тоні і Віталіка у новелі "Залізний острів" має відкритий фінал.

Прочитайте, будь ласка, чим закінчується новела.

Виразне читання уривка

"— Глянь, Віталіку, птиця якась сіла на воду.

— То галагас.

Наблизившись до борту, вони стежать за тим птахом, а він, сівши оддалік між хвилями, вільно і ніби аж з насолодою погойдується на воді. Вода і птах мовби заспокоювали. Не хотілося думати в ці хвилини про жахиття невідомості, ні про свою безвихідь, ні про те нічне стугоніння неба, бо зараз навкруги така тиша, такий простір, така краса.

Від довгого стояння, від того, що сонце, пригриваючи вже, їх п'янило, здалося їм, що судно пливе. Але то тільки хвилі плили, обтікали, омиваючи його борти, і котились далі, а судно стояло на місці. Рухалась планета, рухалось сонце в небі, рухались води своїми вічними валами, а воно стояло між хвиль іржаво, тупо, непорушно.

Так уявно пливтиме це судно цілий день, коли сонце ще дужче п'янитиме їх, і палуба знов розпечеться, і вся ця залізна гора пашітиме на них своїм іржавим вогнем. Потім знову зайде ніч, десть за тисячі верст льотчики надіватимуть шоломофони та парашути, рушати-муть до своїх бомбардувальників, і розмов буде між ними про те, що зоряне море бомбити важко... А ці двійко, що на судні, забравшись на бак, сидітимуть на своєму залізному острові, ждучи нічного удару, сидітимуть, мовчазно зіщулені, мов останні діти землі, мов сироти людства".

Обговорення.

Як ви гадаєте, чому, попри всю трагічність ситуації, автор закінчує новелу змалюванням картин краси природи та замилюванням своїх героїв нею? Поміркуйте, чи є у цьому щось символічне? (*Віра письменника в красу, яка врятує гармонію світу. Віра героїв у свій порятунок.*)

Поділіться своїми передбаченнями: чи врятуються Тоня та Віталік? (*Врятуються, тому що вони не втрачають надії, шукають вихід; тому що вони кохають один одного і вірять у свої сили.*)

Учитель. Справді, Тоня та Віталік урятувалися (*про це йдеться в іншій новелі*). Віталік знайшов спосіб за допомогою скельця добути вогню, запалив одяг, і цей сигнал помітили на полігоні, послали за ними катер. Довго потім вони не могли без внутрішнього здригання згадувати про цю пригоду.

Пригадайте, ким уявляла свого Віталіка у майбутньому Тоня? (*"В своїх мріях бачила вона його то в далеких океанах, то в отих зоряних космічних просторах, де Віталік у скафандрі вже прокладав дороги до інших планет..."*)

Як ви гадаєте, чи збудеться те, про що мріють герої? А яким буде їхнє спільне майбутнє? (*Відповіді учнів.*)

Учитель. Так, є всі підстави вважати, що майбутнє героїв буде щасливим, а мрії їхні збудуться, бо вони прекрасні і сильні своїм щирим коханням, своїм умінням бачити і цінувати прекрасне.

А ще читачі новели мають надію, що наша планета буде врятована від руйнівних викликів цивілізації. Хочеться, щоб усе це було так, але небезпек і у закоханої юної пари, як і у всього людства, дуже багато. Від них застерігає нас О. Гончар у своїй новелі-пересторозі.

Про що ж саме, на вашу думку, попереджає нас автор у новелі "Залізний острів"? (*Розвиток цивілізації несе в собі небезпеку для людства. Людина має бути морально і духовно захищеною від викликів цивілізації. Людина має створювати, цінувати і берегти прекрасне в собі та навколишньому світі. Важливо за будь-яких обставин не втрачати своєї людської гідності, своїх почуттів, віри у свої сили. Автор застерігає від необачних учинків, небезпек і загроз, які можуть покласти край життю, мріям, коханню і майбутньому кожної людини, а особливо тих, хто стоїть лише на порозі свого дорослого життя.*)

IV. Підсумок уроку

Учитель. Люди, будьте обережні зі своєю долею і долею своєї планети, бережіть прекрасне у собі і в навколишньому світі, дбайте про своє майбутнє і майбутнє своїх дітей — закликає О. Гончар у новелі "Залізний острів". А ми маємо дослухатися до його мудрого полум'яного слова, щоб не втратити свій шанс — прожити гідно і щасливо своє життя.

Рефлексія "Мікрофон"

1. Поділіться своїм враженням від уроку. Чим він вам запам'ятається?
2. Наскільки важливим особисто для вас є знайомство з новелою-пересторогою О. Гончара "Залізний острів"?
3. Чому, на вашу думку, новелу "Залізний острів" варто вивчати у школі?
4. Які істини ви відкрили для себе на сьогоднішньому уроці?

V. Домашнє завдання. Написати твір-роздум на тему "Про що попереджає сучасну молодь О. Гончар у новелі-засторозі "Залізний острів"?"

Таїна людської душі

Особиста і творча доля Ольги Кобилянської
за романом Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу"

Анна Разгільдєєва,

аспірантка кафедри української літератури

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті запропоновано варіант конспекту уроку з позакласного читання за біографічним романом Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу" про Ольгу Кобилянську.

Ключові слова: художня біографія, роман, назва, образ, письменниця.

Мета: поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях видатної української письменниці Ольги Кобилянської, працюючи над змістом роману В.Врублевської "Шарітка з Рунгу", розкрити силу її таланту; сприяти розвитку пошуково-дослідницької діяльності учнів; розвивати естетичний смак; виховувати почуття патріотизму та поваги до видатних митців.

Обладнання: портрет Ольги Кобилянської, роман-біографія Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу", виставка книг, присвячених О. Ю. Кобилянській, реферати учнів, мультимедійна дошка.

Тип заняття: урок позакласного читання.

Форми роботи: презентація, робота в групах, самостійна пошукова робота учнів.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Вступне слово вчителя. "Слово володіє магічним даром відкриття людиною себе в слові, а завдяки слову людина здатна відкривати для себе увесь світ. Все залежить від володіння словом — цим фантастичним ключем самопізнання людини і засобом проникнення у її внутрішній світ: у світ настроїв, почуттів, переживань, страждань і мрій..." — так пише про роль слова в мистецтві відомий сучасний літературознавець М.Жулинський.

Сьогодні ми поговоримо про твір, присвячений Ользі Кобилянській, видатній українській письменниці кінця XIX — початку XX століття, яка розширила і збагатила ідейно-тематичні, жанрові й естетичні можливості літератури, мала Божий дар — володіла Словом. Якщо ми прагнемо більше дізнатися про історичне минуле нашого краю, хочемо уявити епоху, в яку жили й творили наші прославлені предки, то читаємо відповідну літературу, дивимося фільми, відвідуємо музеї, а на уроках літератури вивчаємо життєвий і творчий шлях письменників. Тож пропоную вам на уроці здійснити мандрівку в художню таємницю життя Ольги Кобилянської за сторінками роману Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу".

III. Сприймання та засвоєння нових знань

Учитель. Найбільша таїна світу — жінка. Вона — осередок людського щастя і спокою, берегиня домашнього вогнища, індивідуальність, яка виконує в суспільстві важливу роль, є його невід'ємною складовою. Історія нашого народу назавжди увіковічила імена

таких видатних жінок, як Леся Українка, Ольга Кобилянська, Соломія Крушельницька, які своєю творчістю здобули світову славу. Саме вони і є персонажами біографічних романів про прикметних, всесвітньо відомих жінок-митців сучасної української письменниці Валерії Врублевської.

Сторінка 1. "Валерія Врублевська — авторка роману про Ольгу Кобилянську"

(Учень, випереджальним завданням якого було підготувати розповідь про письменницю Валерію Врублевську, ділиться своїми напрацюваннями.)

1 учень. Героїнями творів "Соломія Крушельницька", "Шарітка з Рунгу", "Окаянные женщины" Валерії Врублевської є Соломія Крушельницька, Ольга Кобилянська, Марина Цветаєва.

Літературна діяльність письменниці розпочалася в 1967 році, за рік до закінчення (1968) філологічного факультету Київського державного університету. Першими творами були переклади з польської (мати Врублевської за національністю полька). У 1969 році виходить дитяча книжка "Перстень". Сьогодні Валерія Врублевська авторка книг: "Перстень" (1969), "Несподівані мандрі" (1974), роману-біографії "Соломія Крушельницька" (1986), романів і повістей "Емансипантки" (1989), "В тени деревьев, которых нет (Женщина и гипнотизер)", "Век мой — враг мой", сценаріїв і п'єс "Кафедра", "Возвращение Батерфляй", "Первоцвет", "Визави", "Перекресток", "Призвание", "Искушения Хомы Прута", "Окаянные женщины" та інші.

Із можливих варіантів творення життєпису славної українки Ольги Кобилянської Валерія Врублевська обрала художню біографію. Усвідомлення величі своєї нації неможливе без осягнення ролі знакових постатей України. Як слушно зауважує О. Галич, "художня біографія останнього десятиліття живе, розвивається, освоює нові імена, переосмислює відомі постаті. І цим вона є цікавою для нащадків". Головним завданням тих, хто працював у жанрі біографії, є відтворення складної долі реального героя, розкриття невідомих фактів з його життя. Герої біографічного твору — це видатні діячі української культури: прозаїки, поети, актори, композитори, співаки.

Біографічний роман "Шарітка з Рунгу" В. Врублевська почала писати ще в 1978 році, її зацікавила особистість О.Кобилянської як найсуперечливішої постаті в українській літературі: "Вона була жінка, яка замінила життя жінки на перо і папір", — зазначає авторка.

(Повідомлення учнів супроводжуються показом слайдів.)

Слово вчителя. Сьогодні жінка є повноправним членом людської спільноти на теренах науки, політики, у галузі соціально-економічних відносин. Але так було не завжди. Довгий час жінки боролися за права, рівні з чоловіками, прагли довести, що можуть досягти значних успіхів у житті. Тема становлення жінки як сильної, вольової особистості в суворому чоловічому світі є провідною у творах Ольги Кобилянської ("Людина", "Царівна", "Меланхолійний вальс"). Кожен з них вражає поетичністю, витонченістю й глибиною зображення жіночих характерів, не дарма дослідники їх називають енциклопедією жіночої душі. Твори письменниці ще за життя було перекладено німецькою, болгарською, чеською, російською мовами. Її ідеал жінки — освічена, інтелігентна, прогресивних поглядів жінка, з високими духовними запитами, вільна у виборі роду занять, любляча й ніжна. Саме такою була й Ольга Юліанівна Кобилянська.

Сторінка 2. "Краса вільної душі, аристократизм духу Ольги Кобилянської"

(Учень, випереджальним завданням якого було підготувати розповідь про письменницю Ольгу Кобилянську, ділиться своїми напрацюваннями.)

2 учень. Художня цінність творів Ольги Кобилянської в духовній скарбниці нашого народу. Народилася вона 27 листопада 1863 року в містечку Гура-Гомора у Південній Буковині, була четвертою дитиною в родині. Батько, Юліан Кобилянський, належав до шляхетського роду з Наддніпрянщини. Мати, Марія Вернер, походила з німецької родини. З дитячих років знала не тільки українську, а й польську та німецьку мови, але закінчила тільки чотири класи народної школи. Через брак коштів змушена була займатися самоосвітою вдома. Вона захоплювалася творами з соціології, політології та філософії, шукала себе в музиці, малувала та грала в театрі, була людиною європейського мислення, її хвилювало питання емансипації, проблеми особистого життя інтелігенції.

Перші художні твори О. Кобилянської, написані на початку 1880-х років німецькою мовою ("Гортенза, або нарис з життя однієї дівчини", "Доля чи воля?"), відіграли позитивну роль у житті й творчості письменниці, як і німецька культура, допомогли їй вийти у творчий світ. О. Кобилянська одна з перших в українській літературі звернулася до проблеми жіночої емансипації, до протесту проти пригнобленого становища жінки в родині й суспільстві.

Великий вплив на становлення її як української письменниці мали такі діячі тодішньої української культури, як Наталя Кобринська, Софія Окуневська, Августа Кохановська, Леся Українка, Василь Стефаник та Осип Маковей. Протягом 1915—1923 рр. О. Кобилянська пише низку оповідань, новел, нарисів, у яких розкриває трагічну безвихідь, страждання, розпуку і біль, викликаних драматизмом ситуації, породженої Першою світовою війною: "Лист засудженого вояка до своєї жінки", "Назустріч долі", "Юда" (1917), "Сниться" (1922), "Зійшов з розуму" (1923), що увійшли до збірки "Але Господь мовчить..." (1927), однієї з провідних у творчості В. Стефаника, Марка Черемшини, О. Маковей, К. Гриневичевої та ін. У 1926—1929 рр. у Харкові виходить дев'ятитомне зібрання творів письменниці. У кінці XIX на початку XX століття предметом художнього аналізу в багатьох її творах стали морально-етичні проблеми. Так, тема, порушена у повісті "Земля", знаходить своєрідне продовження й певне поглиблення в соціально-побутовому оповіданні "Вовчиха".

О. Кобилянська протягом майже півстоліття написала десятки оповідань, нарисів, новел, повістей, критичних і публіцистичних статей, перекладів, лишила значне за обсягом листування. З них лише деякі були надруковані в періодичних виданнях, у 1901 році вони вийшли книгою під назвою "Kleinrussische Novellen". Окрему ідейно-тематичну групу становлять мемуарні та публіцистичні твори. Під час Другої світової війни хвору письменницю профашистський румунський уряд мав відправити до трибуналу, але не встиг, 21 березня 1942 року О. Ю. Кобилянська померла в Чернівцях.

2. Характеристика образів роману "Шарітка з Рунгу".

Слово вчителя. Роман Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу" вийшов у 2007 році, це художньо-біографічний твір, присвячений життю і творчості видатної української письменниці — Ольги Юліанівни Кобилянської.

Назва роману В.Врублевської "Шарітка з Рунгу" інтригує читача своєю незвичністю і, на перший погляд, незрозумілістю. Шарітка — це народна назва квітки едельвейс, яка росте на схилі гори Рунг у Південній Буковині. За легендою, шарітка приносила кожному, хто знаходив її, велике щастя. Одного разу Ольга Кобилянська знайшла на Рунгу дві шарітки, оправила їх у рамці, повісила на стіні й зберігала до кінця своїх днів. Але щасливою так і не була. "Я ніколи не була щаслива. Найкращі хвилини були в мене, коли я писала і закінчувала мої твори", — говорить Ольга Юліанівна зі сторінок роману.

Роман складається з шести частин, кожна з яких має свою назву: "Доля", "Поранкова душа", "Шарітка з Рунгу", "Tempi passati", "Царівна", "Заклучні акорди". У першій, "Доля", В.Врублевська розповідає про сім'ю Кобилянських та дитинство Ольги. У цій частині авторка вперше подає психологічну характеристику героїні: "Ольга мала свої переконання... і вміла їх відстоювати. Вже тоді визрівали в ній ніжність і сміливість, мрійливість і пристрасність, розважливість і відчайдушність. Вона могла роздратуватися з найменшого приводу...була гнівлива і в тому гніві часом жорстока. Іноді нападали на неї хвилини щирої ніжності, особливо до матері". Назва частини пов'язана з образом Долі, який епізодично з'являється на її сторінках за допомогою натяків та асоціацій, що наштотують на роздуми про призначення, майбутню письменницьку долю героїні роману.

Друга частина роману — "Поранкова душа" — охоплює події життя Ольги Кобилянської 1881—1883 рр., тобто юність дівчини: "Їй було вісімнадцять років, вона вся була зіткана з власних думок і надій. Ще ніколи світ так не звучав: тільки власна доля і душа цікавили її, тільки про них вона хотіла говорити з іншими. Душа і серце надіялися, що вона вийде заміж за коханого хлопця, мозок не давав забути реальності — мрії в'янули...". Назва частини сповнена ліризмом, відображає юність та мрійливість майбутньої письменниці. Епітет "поранкова" зорієнтовує на такі риси Ольги Кобилянської, як ніжність та свіжість думок, почуттів, переживань. Поранкова душа Ольги — це замріяна поетична душа письменниці, яка дуже тонко розуміє красу й мистецтво.

Третя частина зберігає назву самого роману — "Шарітка з Рунгу". Саме в ній розповідається, як Ольга знайшла дві шарітки на горі Рунг. "Шарітка з Рунгу" — це метафорична назва, співвіднесена з образом письменниці. Образ квітки має символічне значення. Це вказівка на тісний зв'язок з природою, асоціюється з

чистою, світлою дівочою душею та прагненням відшукати щастя і кохання на все життя. Але доля розпорядилася по-іншому.

Четверта частина має назву "Tempi passati" (з лат. "минулий час"). Назва зорієнтована на зміст частини, в якій розкриваються душевні переживання Ольги Юліанівни, яка сумує, згадуючи події, що минули, друзів, які роз'їхались по світу, залишивши її одну. Вона з гіркотою розуміє, що минула найкраща пора — молодість. "Їй не треба нічого, тільки трохи любові... Вона не довго триватиме — кілька днів, поки думки добіжать кінця і стануть tempi passati — минулими часами".

У п'ятій частині роману розповідається про кохання Ольги Кобилянської до Осипа Маковея. Назва частини повторює назву автобіографічної повісті Ольги Кобилянської "Царівна". Образ царівни в цій частині полівалентний. З одного боку — це алюзія на образ Наталки з повісті "Царівна" О.Кобилянської, з іншого — це образ письменниці, царівни української літератури. В історії її кохання багато недомовленостей та неточностей, тому В. Врублевська дає змогу читачеві домислити та дійти до істини самотійно.

Останні роки життя героїні складають зміст "Заключних акордів" — шостої частини роману. Назва цієї частини асоціюється з музикою, творчим доробком Ольги Юліанівни. У кінці роману короткими, як заключні акорди клавіш фортепіано, але виваженими реченнями В.Врублевська підсумовує: "...Обличчя Ольги зам'яло...Життя скінчилося. Починалось безсмертя...Вона його заслужила".

(Учні одержали випереджувальне завдання, яке опрацьовували в групах, і на уроці презентують свої доробки.)

Сторінка 3. "Родина і найближче оточення письменниці"

1 група. "Батьки Ольги Кобилянської"

1 учень. Батько, Юліан Якович Кобилянський, був дрібним урядовцем і суворою на вдачу людиною, з важким характером та не менш важкою долею, тому стосунки з дітьми були складними. "Аби-то в нас батько був, як у інших, що завжди заступається за своїх дітей. Наш тільки вміє ще додати, як тобі і так у чомусь не потрапить...", — так говорить про батька в першій частині роману Євгенія Кобилянська. Особливо складними були непорозуміння в батька з Ольгою. У своєму щоденнику вона пише: "Якби я правильно могла описати злидні, які в нас панують..., який жахливий батько... Ні я, ні Євгенія не одержимо без лайки навіть п'ять крейцерів на листи. Ох Боже! Коли б я могла бути з Максом або самотійна, але не одружуватися, бо я на кожного чоловіка дивилася б, як на батька. Я не маю ні пошани, ні серця для мого батька...".

Зовсім інше ставлення до батька в старших синів (Максиміліан та Юліан): "Він чесний! Він прожив тяжке сирітство, він не любить всього слабосильного. На таких, як він, тримається світ". У спогадах Марія Бобикевич писала: "Всю гордість та увагу Юліан покладав на старших талановитих синів й старшу гарну дочку".

2 учень. На відміну від батька, Марія Вернер, мати Ольги Кобилянської, асоціюється з образом "Святої Анни", — за означенням Лесі Українки в одному з листів до письменниці. "Глибока, тиха мислителька, з небагатьма словами на чистих своїх устах, котрі не сплямувало жодне грубе, порочне слово...мала в душі море глибокого, святого почуття, безграничної доброти, біблійної лагідності, жіночої ніжності...", — ось такою постає в розділі "Доля" мати Ольги Кобилянської. Завжди привітна та лагідна, вона захищала своїх дітей

від нарікань батька. "Мама Ольги була теплим сонечком в їх хаті. Добряча душенька, лагідна, спокійна. Всі ті прегарні прикмети переймила наша Ольга", — згадує Марія Бобикевич.

II група. "Брати і сестра"

1 учень. У великій родині Кобилянських було п'ять синів і дві дочки. І тому батьки не мали змоги дати вищу освіту всім дітям. Ольга, як і її сестра Євгенія, мали стати добрими господинями, матерями, займатися хатніми справами, а п'ятьом синам батьки намагалися дати можливість здобути освіту.

Старший син — Максиміліан Кобилянський — навчався на юридичному факультеті в Чернівцях. З Ольгою в них були дуже близькі стосунки. Брат завжди підтримував її в перших спробах пера, часто надсилав книги, давав влучні поради: "Така бездоганна віра в її талант! Така підтримка! Значить, він сприймає її роботу, як потрібну комусь! Ох, усі Максіві листи такі гарні, такі необхідні!".

У романі В.Врублевської Макс — спокійний, врівноважений хлопець: "Макс умів і промовчати, і стримати зайві емоції, у нього було стільки чоловічої шляхетності". Він поважав батька, переймається долею родини, прагне здобути освіту, щоб матеріально допомагати сестрам і батькам: "Максиміліан, коли підріс, став для Ольги майже єдиною заслоною перед батьковим деспотизмом. У п'ятнадцять років він був репетитором слабших учнів, а всі зароблені гроші віддавав матері".

2 учень. Другий брат Ольги Кобилянської, Юліан, став відомим філологом, педагогом, автором кількох підручників з латинської мови. Це запальний, емоційний та неврівноважений юнак. Він завжди говорить те, що думає, не переймаючись, що може образити своїми словами близьку людину: "Нервовий і самолюбний, він вимагав до себе особливої уваги. Був у претензії до всієї родини. Часто дратувався". Стосунки Юліана з Ольгою були складні. Брат часто насміхається з прагнень та переконань сестри, у листах запально висловлював свої претензії. Але Ольга завжди з гідністю і любов'ю відповідала братові: "Любий брате! Я зовсім не знаходжу слів, щоб описати біль і образу, яких завдав твій лист. Я не заслуговую всіх тих докорів, які ти мені зробив. Ти заподіяв мені великого болю, бо пишеш, що не любиш ні батьків, ні Бога, це, любий брате, повір мені, ти вже занадто далеко зайшов...". На читача Юліан справляє враження негативного героя. Насправді його обурювали постійні нестатки в родині, він прагнув цілковито віддатися навчанню, але змушений був тяжко працювати у вільний від занять час.

Про Степана Кобилянського в романі В. Врублевська згадує побіжно. З біографічних праць про письменницю ми дізнаємося, що Степан навчався у Віденській академії мистецтв і згодом став видатним живописцем. Серед його робіт багато портретів Ольги Юліанівни — "Ольга Кобилянська в хустці" (1889), "Портрет Ольги Кобилянської" (1910) та ін. Про це жодним словом не омовлено в романі.

3 учень. Євгенія Кобилянська — старша сестра письменниці — прожила коротке, безрадісне життя. Ще в юності дівчина захворіла. Родина не мала можливості лікувати доньку у кваліфікованого лікаря, а місцеві медики лише погіршували стан дівчини. Це призвело до передчасної смерті Євгенії. У романі В.Врублевської образ Євгенії Кобилянської досить суцільний. З одного боку, авторка прагне показати страждання і біль дівчини, яка втрачає свою вроду через хворобу: "Гарне життя — та не для мене! Сумно

зів'яну і не скористаюся нічим на цьому світі. А може, я скористалася людським щастям, тільки нещасливою його стороною? Як би я хотіла бути щасливою, хоч одну годину, щоб вмерти у щасті і ніколи не прокинутися для черстої дійсності". З іншого боку — перед читачем постає талановита піаністка, гордовита красуня, яка прагне вдало вийти заміж і готова на все заради досягнення своєї мети: "Вона справді була гарна. В місячному світлі м'яко блищали її великі карі очі, а коли вона спускала погляд долу, довгі вії відкидали тінь майже на півобличчя...". Євгенію цікавило не навчання, а лише музика, танці та чоловіки. Через закоханість Євгенії у лікаря Окуневського, який був старший від неї більше ніж на двадцять років, родина Кобилянських могла втратити свою порядність у світських колах.

Про двох молодших братів у романі "Шарітка з Рунгу" розповідається мало. Ольга дуже любила брата Володимира. "Влодко, остання сердечна прив'язаність Ольги в родині", "ніколи не приносив неприємностей, був єдиним помічником для Ольги". Олександр "був дуже красивий, але не й розумна дівчина, що вміла до речі сказати, в потрібну хвилину промовчати, поводитися просто і з гідністю. Одягалася до лица, скромно й елегантно", "мала задумливі русалчині очі, темні брови й золотаве волосся. Постава, як у статуетки, ніжні уста. Була дотепна і поривчаста, з милим дитячим усміхом". Дружба із Софією не була позбавлена роздратування за недотримання слова, надмірну зосередженість Окуневської на собі, заздрість, бо Ольга "справедливо вважала Зосю не талановитішою за себе, а життя давало їй більше можливостей, ніж їй".

III група. "Найближче оточення письменниці"

1 учень. Софія Окуневська та Августа Кохановська — найближче оточення Ольги Кобилянської за романом В. Врублевської. Подруги мали значний вплив на молоду письменницю, допомагали їй розширити кругозір, заохочували до літературної праці. Софія була ініціаторкою того, щоб Ольга писала твори українською мовою. Августа, ставши художницею, вперше ілюструвала її твори.

Августа Йосифівна Кохановська — видатна українська художниця. Навчалася у Віденській академії мистецтв. У її роботах переважає гірська тематика, вона прагнула зобразити місця, де пройшли її дитинство і юність. З Ольгою Кобилянською Августа товаришує з раннього дитинства: "знала Августу з восьми років. Вона вабила своєю чарівністю і чистотою... Щовечора вони робили далекі прогулянки і приємно розмовляли...". "І розрив з нею, власне, її від'їзд ранив Ольгу найбільше. Їй не вистачало спокою й інтелігентності Августи, її незлобливого серця і вміння тонко відчувати природу. Це була справжня дружба людей близьких

Августа Кохановська

Софія Окуневська

переконань, прагнень і обдаровань". Дівчата ніколи не сварились, завжди розуміли й підтримували одна одну. "Віриш, Ольго, моя дружба з тобою змінила мене... Тепер все інакше". В. Врублевська вводить у роман записи з щоденника Августи Кохановської, її думки з приводу літературної творчості Ольги Кобилянської, а також свідчення про неї як гарну людину: "Я буду намагатися слухати порад Ольги. Я буду писати так багато, як тільки зможу... Я буду багато читати. В останній час, справді, я нічого не читала...". У новелі "Valse melancholique" Августа є прототипом малярки Ганнусі.

2 учень. Софія Дмитрівна Окуневська — перша українська жінка-лікар у Галичині, одна з найближчих подруг Ольги Кобилянської. Вона закінчила медичний факультет університету в Цюриху й працювала акушером-гінекологом у Львові. Софія Окуневська в романі: "...ніжна й розумна дівчина, що вміла до речі сказати, в потрібну хвилину промовчати, поводитися просто і з гідністю. Одягалася до лица, скромно й елегантно", "мала задумливі русалчині очі, темні брови й золотаве волосся. Постава, як у статуетки, ніжні уста. Була дотепна і поривчаста, з милим дитячим усміхом". Дружба із Софією не була позбавлена роздратування за недотримання слова, надмірну зосередженість Окуневської на собі, заздрість, бо Ольга "справедливо вважала Зосю не талановитішою за себе, а життя давало їй більше можливостей, ніж їй".

IV група. "Леся Українка та Осип Маковей"

1 учень. Образ Лесі Українки, з жіночих, в романі "Шарітка з Рунгу" заслуговує на особливу увагу. У 1901—1903 роках Ольгу Кобилянську відвідує Леся Українка, між ними зав'язується дружба і творча співпраця. Протягом багатьох років вона була порадицею та найближчою подругою Ольги Кобилянської. У романі підтвердженням цьому є їх листи, вони вигадали одна для одної незвичайні прізвиська: Леся — "Хтось біленький", Ольга — "Хтось чорненький".

Зближували їх також подібні "сердечні" долі: "У любові вони з Ольгою мали подібні переживання: Сергій, наприклад, диктував Лесі останній лист до жінки, яку кохав. Тому їм було про що поговорити, крім літературних справ". Леся називала Кобилянську ідеальною товаришкою, "з тих, хто не лізе їй силоміць в душу і не відпихає холодом". Леся Українка завжди підтримувала Ольгу, давала поради щодо її сердечних справ з Осипом Маковеєм: "Все минеться, одна правда зостанеться, як хтось стане високо-високо на горі, що звідти йому всі ведмеді здадуться малими... Хтось має іскру в серці, вогонь в душі, се, може, не дає щастя, але дає щось більше і вище від щастя...". Осипа Маковея подруги називали "Ведмедем".

Дружба з Лесею давала Ользі сили творити, не втрачати віру у власний талант. У листі до Кобилянської Леся писала: "...я пізнала Вас таку, якою бачила Вас досі в Ваших творах, — отже, на сей раз поезія і дійсність не стали в суперечність... Ви тепер маєте ту гордість, яку не кожний має, Ви самі створили собі свою долю і нікому не завдячуєте їй".

2 учень. Особливе місце в біографії письменниці належить Осипу Маковею. Їх стосункам присвячений четвертий розділ роману "Царівна". В. Врублевська так подає опис зовнішності письменника, літературознавця: "Осип Маковей — молодий, майже двадцятивосьмирічний чоловік, з попелястою чуприною, високим лобом та дивного кольору блакитними очима..."

Про кохання Ольги Кобилянської та Осипа Маковея писало багато дослідників. Більшість вважало, що це не було взаємне кохання, і що в Маковея до Ольги був суто професійний інтерес. В. Врублевська в романі подає своє бачення їх стосунків. Безперечно, Ольга Юліанівна усім серцем кохала його, про це свідчать записи в її щоденнику, листи до Осипа та до Лесі Українки: "Любов вже давно жила в ній і розвивалась за своїми законами, незалежними від її бахань...Про якесь "подружжя" не думала. Їй вистачало, що він був з нею, що вона його любить, що його бачить, чує його голос! Що він є!".

3 учень. В. Врублевська називає листи Ольги Кобилянської до Осипа Маковея "пристрасною розмовою на смерть закоханої жінки", а його відповіді — "триманням її в певному тонусі". "Я Вас стільки років так страшно любила, я носила для Вас рай в душі — як сонце. Я хотіла такий рай Вам уладнати. Я не просто жінка, а жінка з душею поважною, як смерть... І Ви мені не повірили! Стільки жінок є на світі, легкодужних, підлих, і всім Ви вірили, ли-

ше мені — ні!" — пише Ольга Юліанівна у листі до Осипа після того, як дізналася про його одруження. "Що Вам була моя вірність? — Нічим. Любов? — Нічим. Я завжди була нічим у Ваших очах. Як я впаду — то загину з Вашим іменем в душі. Не можу інакше! Я знаю — любов до Маковея поставить мені корону на голову, а не мої літературні твори! Любов моя сильніша, як все інше в мені. Якби Ви знали, що діється в моїй душі... Я заніміла від хвилини, коли прочитала Вашого листа".

В. Врублевська в романі "Шарітка з Рунгу" робить припущення, що її листи були навмисно знищені адресантом. "Скоріше всього, вони з Маковеем вернули листи одне одному. Кобилянській не було чого соромитись, і вона залишила всі свої листи. З Маковеем складніше, бо він знав ціну такому листуванню для історії літератури. Якщо він пішов на знищення листів, то, мабуть, із двох причин: або в них було те, що він хотів утаїти від нащадків, або його дружина...знищила їх з ревності", — зазначає Врублевська.

IV. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Сьогодні на уроці ми з вами поринули в життя Ольги Кобилянської, гортаючи сторінки роману В. Врублевської "Шарітка з Рунгу", познайомилися з її родиною, друзями, коханими та близькими їй людьми, побачили, як тісно життя письменниці переплітається з її творчістю і ще раз впевнилися, що детальне вивчення біографії дає можливість повною мірою осягнути талант митця.

Аналітична бесіда:

1. Якою ви уявляєте Ольгу Кобилянську після нашого уроку?
2. Кого з персонажів роману ви знали до сьогодні?
3. Про кого з історичних осіб, які є персонажами роману, ви раніше не чули?
4. Які почуття викликало у вас закінчення роману? Чи зацікавила вас творчість Ольги Кобилянської після того, як ви дізналися більше про її життєвий шлях?
5. Чи вдалося, на ваш погляд, є назва роману? Чи можете запропонувати іншу?

Оцінювання роботи учнів.

V. Домашнє завдання

Написати листа одному з персонажів роману В.Врублевської "Шарітка з Рунгу".

Список використаних джерел

1. Врублевська В. Шарітка з Рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську / Валерія Врублевська. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — 512с.
2. Жулинський М. Роздуми над українською прозою 60—80-х років // Радянське літературознавство. — 1987. — №11. — С.20 — 28.
3. Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. — К.: Дніпро, 1982. — 486с.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1. / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. — К.: Наукова думка, 2007. — 608с.
5. Митці України: Енциклопедичний словник / За ред. А.В. Кудрицького. — К.: Наук. думка, 1992. — 1023 с.
6. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. — 1939 р.) — Івано-Франківськ: Лілея — НВ, 1999. — 280с.
7. С. Окуневська в житті і творчості О.Кобилянської // Матеріали III Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету. — Чернівці: Рута, 1995. — С. 122—124.

В статтю пропонується варіант конспекта уроку по внекласному читанню по біографічному роману Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу" об Ользі Кобилянській.

Ключевые слова: художественная биография, роман, заглавие, образ, писательница.

The article reveals the plan of the home reading lesson that is devoted to the Valeriji Vrublevska's biographical novel "Sharitka of Runge" about Olga Kobilyanska

Keywords: artistic biography, novel, title, image, writer.

Творчий звіт

учителя української мови і літератури
Сумської КУ ЗОШ I—III ступенів №21
Проскочило Наталії Романівни

З теплою і повагою — про свого вчителя:

...Вона провела свій перший урок у нашому 11-А класі — і ми здалися без бою. Полонила нас своєю ерудицією і добротою, вимогливістю і справедливістю. Завоювала нашу любов своєю щирістю... Зачарувала літературою і своєю захоханістю в неї. Здивувала неспокоєм і небайдужістю, глибоким почуттям людської і національної гідності.

Ось така вона — наша **Наталія Романівна**.
Учениця 11-А класу Нечипуренко Анна

Офіційна думка керівництва:

Проскочило Наталія Романівна — висококваліфікований педагог, майстер своєї справи, досконало володіє методикою проведення сучасного уроку української мови та літератури.

Творчий підхід до організації навчально-виховного процесу Проскочило Н. Р. вважає передумовою успішного формування мовної особистості.

Уроки Наталії Романівни відзначаються чіткістю структури та сприятливим емоційним мікрокліматом. Вона застосовує особистісно орієнтовані методи навчання, залучає учнів до активної навчально-пошукової роботи на уроках та в позаурочний час, виховує самостійність мислення, навчає аналізувати, узагальнювати мовні та літературні явища, робити висновки, застосовувати набуті знання на творчому рівні, у нестандартних ситуаціях.

Працюючи над методичною проблемою "Виховання засобами етнопедagogіки всебічно розвинутої особистості, громадянина — патріота України", глибоко продумує виховний аспект уроку, урізноманітнює засоби активізації пізнавальної діяльності учнів, упроваджує інноваційні освітні технології, створює відповідну інтелектуальну та емоційну атмосферу процесу пізнання.

Проскочило Н.Р. уміло використовує можливості навчальних предметів "українська мова" та "українська література" для формування соціальної, полікультурної, комунікативної, інформаційної компетентностей учнів.

Наталія Романівна має заслужений авторитет серед учнів, колег по роботі, батьків, відзначається загальною культурою, високими моральними якостями.

І.І. Циганенко,

заступник директора з навчально-виховної роботи
Сумської КУ ЗОШ №21

Вивчаємо життєтворчість Юрія Яновського

Тема: Юрій Яновський. Життєвий і творчий шлях письменника-романтика. Активна участь Юрія Яновського у становленні українського кіно. Модерністський роман "Майстер корабля".

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника, його місцем у розвитку української літератури та роллю у становленні українського кіно; допомогти усвідомити ідейно-художні особливості, стильову манеру роману "Майстер корабля"; розвивати вміння аналізувати твори, виховувати інтерес до творчості письменника.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет письменника, комп'ютерна презентація "Ю.Яновський. Біографічна скринька" та "Ю. Яновський. Творча спадщина", аудіозапис.

Епіграф: *Юрія Яновського нелегко порівнювати з кимось із творців української літератури ХХ століття. Він, як мало хто, закромлений був на високе місце в царині художнього слова..., і, як мало хто, зупинився на найближчих підступах до нього.*

М.Наєнко

Хід уроку

I. Організація класу. Психологічний тренінг, налаштування учнів до сприйняття нового матеріалу. Картка самооцінювання

II. Мотивація навчальної діяльності школярів

Вступне слово вчителя. Трапляються у житті люди, які по собі не залишають жодного сліду... Але є чимало і таких людей, які, хоч і йдуть із життя, та залишаються у нашій пам'яті. Такою світлою незабутньою людиною був Ю. Яновський.

III. Оголошення теми й мети уроку

Запис теми й епіграфа в зошити.

Інтерактивний прийом "Мікрофон".

— Що очікуємо від уроку? Про що хотіли б дізнатися?

IV. Сприйняття та осмислення нового матеріалу

1. Випереджувальне завдання:

1-й учень підготував мультимедійну презентацію "Ю. Яновський. Біографічна скринька".

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ

БІОГРАФІЧНА СКРИНЬКА

1909 р. — **ВСТУПИВ ДО ЦЕРКОВНО-ПЕдагогічної ШКОЛИ в с. МАЙЕРОВОМУ, ЧЕРЕЗ РІК — ДО ЗЕМСЬКОЇ в с. ЛЕЧУВІЦІ.**

Юрій Яновський — учень Єлисаветградського реального училища

1911 р., серпень — **зарахован. до Єлисаветградського реального училища.**

1941-1946 рр. — **відповідальний редактор журналу «Українська література» (з січня 1946 р. — «Вітчизна»)**

1945 р., листопад — 1946 р., березень — **спеціальний кореспондент газети «Правда України» на Нюрнберзькому процесі.**

2-й учень — мультимедійну презентацію «Ю. Яновський. Творча спадщина». Демонстрування презентації.

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ

ТВОРЧА СПАДЩИНА

Ю. І. Яновської з матір'ю Марією Мусійовою та сестрою Оленою Іванівною. 1945 р.

Малій Юрій із дідом

27 серпня 1902 року в селі Майерове Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (нині Комітанівський район Кіровоградської області) у хліборобській родині Івана Михайловича та Марії Мусійовни Яновських народився син Тригорій, якого згодом стали називати Юрієм.

- ◆ 1918-1919 рр. — **боєць добровільної санітарної дружини в місті Єлисаветграді, бере активну участь у боях проти банди Никіфорової.**
- ◆ 1920р. — **інструктор Єлисаветградського повітового статистичного бюро та інспектор картової системи продовольчого комітету.**
- ◆ 1920р. — **інспектор Єлисаветградської повітової робітничо-селянської інспекції.**
- ◆ 1920р. — **завідуючий відділом амінспектора при Єлисаветградському міськвиконкомі; 4 червня — у київській газеті «Пролетарська правда» з'являється перша публікація — вірш російською мовою «Море» під псевдонімом Ней.**

1922-1925рр. — **студент Київського політехнічного інституту.**

25 лютого 1954 р., — помер Ю.І. Яновський.

Похований у Києві на Байковому кладовищі

Його справедливо називають сміливим новатором в українській літературі ХХ століття. Він — один із найяскравіших представників неоромантичної течії в ній. Світогляд Яновського відрізняє ідея вічного повернення, язичницької циклічності життя. Тому коло виступає емблемою всієї творчості митця. Кровна пам'ять предків, "кров землі", цінності матері-землі — ось пріоритети його літературних героїв.

3-й учень зачитує висловлювання відомих людей про Юрія Яновського.

Він одразу спромігся бути самим собою, відрізнявся своїм романтизмом високим. (М. Бажан)

Все життя його було скорботне. Навіть писати перед смертю почав по-руськи, очевидно, з огиди до обвинувачень у націоналізмі, з огиди до дурнів безперечних, злих гайдуків і кар'єристів. Чоловік талановитий, чесний, тонкий, ображений до краю життям. (О.Довженко)

2. "Мозковий штурм". Записати на дошці ознаки стильової течії романтизму. Сформулювати тлумачення понять "романтизм" та "неоромантизм". (Романтизм — художній метод у мистецтві й літературі першої половини XIX ст., який має характеристики: виняткові характери у виняткових обставинах, ліризм, фантастика, увага до історичного минулого, героїв-лицарів, звернення до фольклору. Неоромантизм — стильова тенденція модернізму, генетично пов'язана з романтизмом; має характерні риси: прагнення розірвати ідеал і дійсність, уславлення індивідуальної і суспільної свободи, піднесення постаті визначного героя, його порив у майбутнє).

3. Робота з підручником.

4. Перевірка індивідуального завдання.

Учень презентує власне дослідження про участь Юрія Яновського у становленні українського кіно. 1925 рік. У життя Юрія Яновського входить кіно. Він потоваришував із відомим лідером футуристів — Михайлом Семенком, який виїхав до Харкова і очолив там сценарний відділ ВУФКУ — Всеукраїнське фотокіноуправління. М. Семенко "перетягнув" туди і Яновського.

У Харкові Яновський товаришує з П. Тичиною, М.Кулішем, Остапом Вишнею; близько сходиться з О. Довженком, відчуває в ньому споріднену душу. Він стає редактором ВУФКУ, Яновського вабить мистецтво кіно, яке щойно зароджується в Україні. Яновський засідає за сценарії. У 1926 році навіть з'являється фільм "Гамбург" за його сценарієм.

Юрій Яновський був художнім керівником "одеського Голлівуду". Він переймався проблемами нового мистецтва, недарма його назвуть "добрим генієм українського кіно".

5. Учитель знайомить (оглядово) з жанрово-стильовими особливостями, системою образів та їх прототипів роману "Майстер корабля". Учні записують тему та ідею твору.

Тема — осмислення ролі творчої інтелігенції у формуванні й становленні світогляду нової доби.

Ідея — заклик до творчої еліти бути керманічем у становленні та розвитку нації.

Система образів і їх прототипів: То-Ма-Кі (Товариш, Майстер, Кіно) — сам Ю. Яновський, Сев — режисер О. Довженко, Професор — художник, знавець старовини, професор В. Кричевський, Директор — Павло Нечеса, який очолював кінофабрику, Тайах — відома балерина Іта Пензо. Роль Міста виконувала портова Одеса тих часів.

Висновок: Ю. Яновський — сміливий новатор в українській літературі XX століття, один із найяскравіших представників неоромантичної течії в ній. Ні в змісті, ні в формі художнього твору ніколи не прагнув ходити чужими стежками, відкидав усталені схеми.

V. Закріплення вивченого матеріалу

Чому роман "Майстер корабля" — модерністський? Що таке модернізм, неоромантизм?

VI. "Рефлексія"

- Про що дізнався на уроці?
- Змінив думку?
- Утвердився в думці?
- Чи справдилися очікування від уроку?

VII. Домашнє завдання

Прочитати роман "Чотири шаблі".

Групі А: дослідити тематику роману "Чотири шаблі".

Групі Б: дослідити проблематику роману "Чотири шаблі".

Творчій групі: створити оригінальний образ-асоціацію до поняття "модернізм".

Звертання: роль, місце в реченні, способи вираження

Тема. Звертання, його роль у вираженні етнокультурознавчої специфіки діалогічного спілкування, місце в реченні, способи вираження

Мета: поглибити знання учнів про звертання, удосконалити вміння вживати розділові знаки при звертаннях, використовувати їх у зв'язному мовленні; розвивати увагу, логічне мислення; виховувати любов до рідного слова, України.

Тип уроку: узагальнення та систематизація вивченого.

Обладнання: підручник, словник паронімів, мультимедійна дошка.

Хід уроку

*О мово рідна! Їй гаряче віддав я серце недарма.
Без мови рідної, юначе,
й народу нашого нема.
В.Сосюра*

I. Повідомлення теми та мети уроку. Мотивація навчання

1. Психологічний тренінг. Побажання результативної праці

II. Аналіз матеріалу з метою повторення і систематизації здобутих знань

Виконання навчальних тестів.

1. На які типи поділяються речення за метою висловлювання?

- А. Стверджувальні, загальнозаперечні, частковозаперечні.
- Б. Розповідні, питальні, окличні.
- В. Стверджувальні і заперечні.

Г. Розповідні, питальні, спонукальні.

Д. Питально-спонукальні, риторичні, окличні.

2. Укажіть, у якому рядку подано риторичне питальне речення.

- А. А куди ти мандруєш, парубче?
- Б. Хіба ви не одержали мого послання?
- В. Хто ви, звідки і як зоветесь?

Г. Хто ж бо велич міряє метром?

3. На які типи поділяються речення за будовою?

- А. Повні, неповні.
- Б. Двоскладні, односкладні.
- В. Поширені, непоширені.
- Г. Сполучникові, безсполучникові.

Д. Прості, складні.

4. З'ясуйте, у якому реченні простий підмет виражений прикметником.

А. Минуле ніколи не повернеться.

- Б. Де ти, милий, чорнобривий?
- В. Нарешті привезли пальне.
- Г. Несказане лишилось несказаним.

5. У якому реченні підмет виражений прислівником?

- А. Дуже корисно побувати ще раз у житті дитиною...
- Б. Люба! Ми у власне вчора досить надивились.

В. Славне моє сьогодні. Завидним і прекрасним буде завтра.

Г. Писати вірші люблю.

6. Укажіть, у якому реченні підмет виражений вигуком.

А. Гучне "ура" було йому на відповідь.

Б. Проспіва, протягне "ох", молока хильне за двох і вертається до хати.

В. Що за диво! Під віконце хтось помалу підступає.

Г. Несла ворона до мого двора своє картаве "кра".

7. У якому реченні присудок узгоджується з підметом у відмінку і числі?

А. Стань просто мною. Я — тобою стану.

Б. Любіть і боріться за щастя безкрає.

В. Не хлопці — дубочки... В них очі — озера.

Г. Одні суть бджолами, а інші — трутнями.

8. На які типи поділяються речення за наявністю другорядних членів?

А. Розповідні, питальні, спонукальні.

Б. Односкладні, двоскладні.

В. Повні, неповні.

Г. Поширені, непоширені.

Д. Прості, складні.

9. Знайдіть речення із складним іменним присудком, у якому наявна дієслівна зв'язка.

А. Пустити непевного чужинця — необачно.

Б. Імення матері — священне, імення матері — єдине.

В. Яке це багатство — уміти зрозуміти іншого, уміти подати руку допомоги.

Г. Ранок був сонячний і чудовий.

10. Як поділяються речення залежно від наявності чи відсутності структурно обов'язкових членів речення?

А. Поширені, непоширені.

Б. Двоскладні, односкладні.

В. Сполучникові, безсполучникові.

Г. Прості, складні, ускладнені

Д. Повні, неповні.

Взаємоперевірка і взаємооцінювання тестів.

1. Групи презентують виконання випереджувальних завдань.

Група 1. "Звертання, його роль у вираженні етнокультурознавчої специфіки діалогічного спілкування"

Група 2. "Місце звертання в реченні"

Група 3. "Способи вираження звертань"

III. Систематизація раніше засвоєного матеріалу

1. Рольова гра "Я — дослідник"

Прочитати текст. Визначити тему, основну думку, тип мовлення. Розставити розділові знаки

Мово рідна Ти ж як море безконечна могутня глибинна Красно моя У тобі мудрість віків і пам'ять тисячоліть і зойк матерів у годину лиху і переможний гук лицарів твоїх Скарбе мій єдиний з тобою я найбагатший і найдужчий у світі без тебе перекотиполе що його вітер несе у сіру безвість Твердине моя і захисток і гордість і розрада в годину смутку Хто не знає рідної материнської мови або цурається її той засуджує себе на злиденність душі Наснаго моя і мудрий вічний учителю мій Будь вічно мово рідна

Порівняти з текстом на мультимедійній дошці, зробити висновки

Мово рідна! Ти ж, як море, безконечна, могутня, глибинна. Красно моя! У тобі мудрість віків, і пам'ять тисячоліть, і зойк матерів у годину лиху, і переможний гук лицарів твоїх... Скарбе мій єдиний, з тобою я найбагатший і найдужчий у світі, без тебе — перекотиполе, що його вітер несе у сіру безвість. Твердине моя, і захисток, і гордість, і розрада в годину смутку... Хто не знає рідної материнської мови або цурається її, той засуджує себе на злиденність душі. Наснаго моя і мудрий вічний учителю мій! Будь вічно, мово рідна!

Зробити синтаксичний розбір виділеного речення

2. Поетична хвилинка. З вірша Д. Павличка "Між горами в долинах..." (учень читає напам'ять) виписати звертання, пояснити їх спосіб вираження.

3. Лексична робота. Пояснити лексичне значення слова "манкурт".

(Манкурт — добровільний раб, людина, що втратила історичну пам'ять, а з нею національну самосвідомість і почуття людської гідності.)

4. Культура мовлення. Пояснити лексико-граматичне значення паронімів **досвідчений і освічений.**

5. Індивідуальне завдання

Творче моделювання. На місці пропусків уставити звертання, добираючи їх з довідки.

1. О ... твій звук у мене в серці не затих.

2. Ой ... грай для нас, грай, танок свій жвавий ти не зупиняй.

3. Орачу мій ... гостило в тебе сонце за столом.

4. За все тобі спасибі, низький уклін, о ... наш уклін!

5. Гей ... доля планети у ваших руках!

6. О ... скільки у тобі краси ясної і живої сили!

Довідка: земля рідна, чародійна мова, земля, водограй, господар великий, юнаки.

6. Прийом "Незакінчене речення"

— Звертання в реченнях має місце...

— Звертання виражається...

— Звертання на письмі...

— За структурою звертання бувають...

— Звертання членом речення...

— Найчастіше звертання використовують у стилях...

V. Домашнє завдання

Усім — скласти 10 тестів із теми "Звертання".

Група А — виписати з народних пісень 10 речень із звертаннями.

Група Б — скласти сенкан до слова мова.

Навчальна книга — взірець шкільного літературознавства

Куцевол О.М. "Народився він для бою..." (Вивчення творчості Івана Багряного в школі): навч. посібник. — Вінниця: ТОВ "Ландо ЛТД", 2011. — 288 с.

Один із провідних фахівців у галузі методики викладання української літератури Ольга Куцевол порадувала філологічну спільноту новим дослідженням — навчальним посібником "Народився він для бою...". Вивчення творчості Івана Багряного в школі".

Не так часто в сучасній методичній думці з'являються подібні книжки, в яких цілісно розглядаються основні дидактичні засоби вивчення творчості одного письменника. Чи виправданий такий науково-методичний принцип? Думається, що історія шкільного літературознавства теж свідчить про перспективність персонального письменницького портрета, творчість якого вивчається в школі. Однак найкращим підтвердженням сказаного є сам навчальний посібник Ольги Куцевол, де представлено все різнобарв'я дидактики літератури.

Спершу автор зазначає, що згідно з чинною шкільною програмою творчість Івана Багряного представлена для вивчення в 11 класі профільного філологічного навчання повістю "Огненне коло" та романом "Тигролови". Також у списку для додаткового читання в 11 класі внесені твори Івана Багряного "Огненне коло", "Сад Гетсиманський", "Людина біжить над прірвою".

Навчальний посібник побудовано за чітко продуманою структурою. Спершу подано нарис про життєвий і творчий шлях письменника, далі методичні розробки уроків, де завдяки інноваційним засобам навчання реалізуються сучасні освітні концепції — діалогічна, особистісно зорієнтована, розвивальна та креативна. Уміщено також контрольні завдання різних рівнів складності, тематику творчих робіт для уроків розвитку зв'язного мовлення за творчістю Івана Багряного. Розділ "Путівник читача" містить запитання не тільки репродуктивного, але й творчого спрямування

та завдання дослідницького характеру. Вражає різноманіття типів уроків, що представлені в навчальній книзі: гра-драматизація; урок — літературознавче дослідження; урок вивчення нового матеріалу, рольова гра; інтегрований урок історії України та української літератури, урок-семінар; рольова гра "Ток-шоу"; урок позакласного читання, урок-диспут. А ще вчителям та учням пропонуються рубрики "З архівів музи Клію", "У дзеркалі літературної критики", "Цікаво знати", "Афоризми Івана Багряного"...

Проблемне спрямування характеризує поданий зразковий опис засідання літературного гуртка в 11 класі на тему "Українська людина над прірвою тоталітарних режимів ХХ ст. (за романом І.Багряного "Людина біжить над прірвою")".

Знаючи захоплююче науково-дослідницьке уподобання Ольги Куцевол щодо відображення образу письменника в художній літературі, з великим інтересом сприймаємо рубрику "Поетична сторінка", де вміщено чимало літературних творів українських письменників, головний герой яких — Іван Багряний.

Отже, нова навчальна книга Ольги Куцевол — це зразок сучасного науково-методичного вивчення творчості письменника, де поєдналися найновіші здобутки методичної та літературознавчої думки. Тому студент-філолог, учитель-словесник, науковець-методист отримали своєрідний взірець для осмислення проблем шкільного літературознавства, особливо вивчення творчості митців другої половини ХХ століття.

Олексій Неживий,
професор Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Минувшину згадують, дбаючи про майбутнє

Рецензія на навчально-методичний посібник Єременко О. Р.

"Художнє обличчя минулого в сучасній історичній романістиці". —

Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. — 260 с.

У 2012 році побачив світ навчально-методичний посібник кандидата філологічних наук, доцента Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка Оксани Романівни Єременко "Художнє обличчя минулого в сучасній історичній романістиці", яка запрошує до фахового діалогу студентів і викладачів, учнів і вчителів, літературознавців та методистів, пропонуючи зосередитися на проблемно-аналітичних та інтерпретаційних аспектах творчості прозаїків, долучаючи сучасника до морально-етичних і духовних надбань нації.

Необхідність появи рецензованої праці авторка переконливо пояснює в передмові, наголошуючи на важливості історичної романістики, яка "тривалий час була чи не єдиним "етноохоронним чинником" на сторожі нашого бездержавного народу, позбавленого голосу в історії" (с. 4).

Необхідність появи рецензованої праці авторка переконливо пояснює в передмові, наголошуючи на важливості історичної романістики, яка "тривалий час була чи не єдиним "етноохоронним чинником" на сторожі нашого бездержавного народу, позбавленого голосу в історії" (с. 4).

Представлений посібник охоплює широкий спектр історико-літературних проблем. У ньому продемонстровані варіанти аналізу індивідуальних художніх парадигм до яких належать способи авторського відбору фактів історії, властивості їх концептуального осмислення, специфіка художньої організації відібраного матеріалу, особливості психологізму, художньої типізації та багато інших аспектів, що поєднують спільну концепцію світу й людини, спрямовану на пізнання дійсності й прогнозування перспектив її розвитку.

Єременко Оксана Романівна – уродинка м. Ходорова, що на Львівщині. У 1981 році з відзнакою закінчила філологічний факультет Сумського державного педагогічного інституту ім. А.С.Макаренка. Вчителювала на Сумщині.

Нині кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Інституту філології СумДУ ім. А.С.Макаренка. У її творчому доробку 70 статей літературознавчого характеру, монографія „Українська бізада (еволюція жанру)”, навчальний посібник „Легенді української літератури першої половини XIX століття” (у співавторстві), навчально-методичні посібники. За Різдва збірку „Христос народився! – Славімо його!” удостоєна грамоти і премії Каналського товариства приятелів України ім. Б.Патки.

Структура рецензованої роботи має дві частини: методичну та інтерпретаційну. У першій частині навчально-методичного посібника подано розроблені за кредитно-модульною системою робочі плани з курсу "Сучасний історичний роман та його вивчення у школі". Методичної функціональності роботі додають запитання і завдання для самостійної роботи, тести для самоперевірки і контролю засвоєних знань, списку основної та допоміжної літератури. Сконцентрований у посібнику методичний та теоретико-літературний інструментарій безперечно надасть змогу читачам розібратися в художніх особливостях зображення історичної тематики з її вимислами, домислами, історичними фактами, часопростором, топонімією тощо.

В інтерпретаційній частині Оксана Романівна пропонує змістовні розробки уроків і статті літературознавчого характеру. Причому, вибудовуючи світоглядну вісь "минуле — теперішнє — майбутнє", вона обирає найцікавіші художньо-історичні твори як за змістом, так і за художньо-поетикальним виконанням та історико-пізнавальною цінністю — це романи "Диво", "Тисячолітній Миколай" П. Загребельного, "Мальви" Р. Іванічука, "Єрусалим на горах" Р. Федоріва. Цінність цього посібника полягає ще й у його спрямованості на нове прочитання творів та переосмислення історичних подій. До того ж, авторка звертається й до шкільної програми з української літератури, зокрема 9—11 класів.

Зміст посібника свідчить не лише про ретельне, аналітичне, творче опрацювання автором солідного масиву першоджерельної та дослідницько-інтерпретаційної літератури, але й про використання широкого наукової бази в галузі культурології, світової літератури, історії, міфології, історії релігії. Все це забезпечує роботі вдале поєднання академічності, теоретичної узагальненості викладу з фактологічною аргументованістю, методичною результативністю засвоєння матеріалу. О. Р. Єременко не тільки й не стільки говорить про власне історію та історичні факти, вона намагається виконати більш складну місію — допомогти школярам, студентам, викладачам наблизитись до сутності історичних явищ та причин їх виникнення на прикладах конкретних художніх творів, оскільки, на її

думку, історична художня проза потребує не лише розвинутого художнього смаку, але й наявності філософської інтуїції, вміння інтерпретувати прихований зміст, помічати різнобарвні відтінки національного колориту, пов'язаного з певними історіософськими й ідеологічними традиціями.

Відомо, що минуле переосмислюється з огляду на зміни, які відбуваються в сьогоденні. Багато з того, що вважалось безперечним, майже аксіомою, у XXI столітті підлягає сумніву. І дослідниця врахувала цей важливий нюанс у своїй праці: частина матеріалу розглядається в дискусійній площині, авторка підкреслює, що історико-літературний твір, зокрема історичний роман, приречений на полеміку, адже письменники не дають однозначної відповіді на складні питання епохи. Ось один із прикладів подібного запитання до всіх нас та й до самого себе, сформульованого П. Загребельним: "... а що є наша національна історія? І ким є ми в історичному вимірі? Де закінчується наша національна слава і де починається національна ганьба?" Або риторична фраза персонажа Р. Федоріва, що має виразну авторську інтонацію: "Хіба я не знав давньої істини, що ніщо на цьому світі не мінає безкарно?" — теж має міцний полемічний заряд.

Теоретичне й навчально-методичне вирішення сформульованих завдань у роботі є позитивним прикладом наукового підходу до історіографічного матеріалу та художньо-історичної прози. Одночасно Оксана Романівна звертає увагу на загальнолюдські цінності, які впливають на моральне становлення особистості, розширення пізнавальної сфери у молоді, формування та розвиток її комунікативних якостей.

Ця книга необхідна в навчальному процесі у вищій школі, загальноосвітній середній школі та в дослідницьких студіях молодих науковців, аспірантів, здобувачів та й зрілих вчених, що займаються загальними або спеціальними питаннями історичної прози.

Микола Дудніков,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та зарубіжної літератури Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ "Криворізький національний університет"

Андріївські вечорниці

Віра Защипас,

вчитель-методист ЗОШ № 28

м. Житомир

Мета: відтворити обряд проведення вечорниць і показати його красу; виховувати бажання відроджувати та оберігати народні звичаї; розвивати усне мовлення, формування відчуття краси української мови; викликати у дітей бажання робити добро і поглибити почуття любові до рідного краю.

Девіз

*Щоб не втратить зв'язку поколінь,
Відродити скарбницю народу,
Передати нащадкам його надбання,
Горду славу, нев'янучу вроду,*

*Іскрометні пісні пронесемо крізь час,
Дум бентежність за рідну Україну,
Мудрість казки, чарівність легенд,
Мову рідну свою солов'їну.*

*Збережемо традиції наших дідів,
Стародавні обряди і звичаї.
Обереги своєї святої землі
Пошануємо і возвеличимо!*

Ведучий. *Сьогодні у народі свято Андрія,
Андрія Первозванного, Андрія-добродія.
У цей день ми славимо Калиту чудесну,
Бо зробило сонечко поворот на весну.
Тож на наше свято всіх гостей ми просимо,
Вам за звичаєм українським
Хліб і сіль підносимо,
Розташовуйтеся зручніше в затишній світлиці.
Подивіться, сприйміть серцем наші вечорниці.*

Вступне слово вчителя. Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, що вироблялися протягом багатьох століть і освячені віками. Звичаї народу — це ті прикмети, за якими розпізнається народ не тільки в сучасному, а й у його історичному минулому.

В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку, бо загублений для свого народу. Ми, українці, — нація дуже стара, свою духовну культуру наші пращури почали творити ще далеко до християнського періоду в Україні. Разом з християнством Візантія принесла нам свою культуру, а не культуру взагалі. У нас в Україні вже була своя національна культура, і Володимир Великий тільки додав християнську культуру до своєї рідної.

Староукраїнські традиції тісно сплелися з християнськими. Тепер ми не уявляємо собі Різдва без куті (кутя — це символ урожаю), Великодня — без писанки (писанка — це символ життя), Святої Трійці — без клевання (зеленим зіллям наші пращури охороняли своє життя від нечистих духів).

Ось так переплелися наші дохристиянські обряди із християнськими традиціями.

Сьогодні, 13 грудня, святкуємо День Святого Андрія Первозванного. І хоч Андрій Первозваний — це християнський святий, учень Христа, апостол, що проповідував християнство, але народні традиції, звичаї та обряди в день цього святого мають стародавній дохристиянський характер закликання, ворожіння, ритуалу з "калитю".

Люди люблять це свято, бо від нього віє чарівною староукраїнською стихією.

З давніх-давен в Україні шанували хліб як святину. І ось День Св. Андрія теж починається із ритуалу поклоніння хлібу, який спечений у формі сонця і названий Калитою на честь сонячного божества Корша. На Св. Андрія часто збирається молодь на вечорниці, щоб розважитися. Молодіжні зібрання цього дня завжди були наповнені веселощами і розвагами і подекуди називалися великими вечорницями.

Сьогоднішні вечорниці незвичайні і починаються вони з випікання Калити.

(Над сценою напис: "Нехай сяє Калита у кожній оселі, щоб були ви всі здорові, щасливі й веселі!")

Сцена має вигляд селянської хати: вікно з вишиваними фіранками, збоку — піч, рогачі, лопата. З іншого боку — стіл, накритий скатертиною. На столі — макітра, свічник, хліб, глечик. Стіни прикрашено вишиванками, рушниками. На сцену виходить господиня в народному одязі, зав'язана хустиною.)

Господиня. Сьогодні свято. Треба причепурити трохи світлицю. Зараз дівчата прийдуть Калиту пекти. Ой, і люблю я це свято Калити! Стільки сміху і пісень у цей вечір! Де ж дівчата? Уже й стемніло, а їх немає. Не та молодь тепер! От ми діували! Як зачеш було вчорноці, то аж тини тріщать! Зранку ще біжимо, го-туємося, бо хлопці прийдуть. А тепер... Мабуть, чекають, доки ніч настане. Сяду та спочину.

(*Сідає. Тихо наспівує: "Ой у полі три криниченьки".
Чути сміх. Хтось стукає у двері. Заходять дівчата.*)

1 дівчина. Добрий вечір, господине!

2 дівчина. З Калитою будьте здорові!

3 дівчина. З Калитою золотую, з пресвітлим Святом!

Господиня. Спасибі. Будьте і ви здорові.

4 дівчина. А чи можна завітати до вас на вечорниці?

Господиня. Заходьте, заходьте, дівчата! Я уже заждалась вас чекати. Так сумно самій сидіти. Коли ви співаєте, смієтесь, і моє серце веселішає. Немов помолодшало років на десять. Дівчата, сьогодні я розкажу вам, як випікати Калиту. Кожна дівчина повинна взяти участь у готуванні Калити. Робиться вона із прісного тіста у вигляді тонкого коржа. "Рік стоншився", — кажуть люди. Зараз ми замісимо тісто. Для нього потрібні борошно, яйця, водичка тепленька. А місити треба дівчатам тісто по черзі, починаючи від найстаршої дівчини до зовсім юної.

(*Місять тісто.*)

Дівчатка, ви в старовинні рецепти заглядали? Чи так в давнину Калиту випікали?

Дівчата. Так, так, тільки так,

В ній є яйця, мед і мак.

Як ми тісто розкачали,

Зубчиками прикрашали.

А зубчиків треба багато,

Бо ж гостей чимало прибуло на свято.

А дрова у печі ми навхрест складали,

Символи сонця й вогню вшанували.

Господиня. Розводячи вогонь, промовляємо:

— Гори, вогонь, ясно,

Спечи нам Калиту красну!

Щоб ми її споживали,

Щастя і добро мали!

Дівчина. От уже й піч напалилася,

І щоб гарно Калита посадилася,

Ми звернімось до водиці,

До святої нашої студениці:

Водице-студенице,

Окропи Калиті дорогу

До печі від порогу,

А від печі до стелі,

Щоб були ми гарні й веселі.

А ще ми в піч поставимо пампушки і кашу,

Щоб зріднити й об'єднати всю громаду нашу.

Господиня (тримаючи рушник і глечик з водою).

А тепер, дівчатка, умийтесь красно

(Звичай цей ведеться здавна неспроста)

Щоб були такі прекрасні,

Як сонцесяйна Калита.

(Дівчата вмиваються.)

Ведуча (заглядаючи в піч).

Андрій Калиту випікає,

Катерина в піч заглядає.

Калита на Андрія —

Дівчатам на добру долю надія.

На свято Калити дівчата гадають,

Свого судженого виглядають,

Поки в печі Калита й пампушки випікаються,

Дівчата гаданням займаються.

Господиня. Найчастіше це було дослухання під сусідськими вікнами, про що говорять у хаті. Якщо покрикували на дітей: "Сядь", це віщувало, що шлюб цього

року не відбудеться, і навпаки, коли мовили: "Йди води принеси" або "Сходи, корову нагодуй" — незабаром буде весілля. Якщо подібних "сповіст" дівчата не чули, то нерідко й самі окрикували:

— Дядьку, де ваші ключі?

Почувши те, господар гнівався:

— У вівсі, щоб посивіли ви усі!

Але здебільшого, знаючи наміри юнок, їм відповідали:

— Ключі наші в пшениці. Щоб ви усі були молодиці!

Інсценізація

Іде перехожий:

— Дівчата, позичте борони.

— Борона у вівсі.

— Повиходьте заміж усі!

1 дівчина (імітує розсівання насіння конопель).

Калитою радію,

Конопельки сію.

Дай, поле, знати,

З ким життя мати.

2 дівчина. Після цього конопляне насіння загібали в снігу, потім брали в пригорщі суміш і несли до хати: якщо в ній виявлялася парна кількість зернин, то "доля знайдеться", а коли ні — потрібно чекати наступного Андрія-добродія. Дехто задумував перед сном: якщо присниться коханий хлопець — збудеться мрія. А ще робили так. Йшли в курник, ловили когута і курку. Зв'язували хвости і, щоб заспокоїлися, накривали решетом, а потім випускали, додивляючись, хто кого перетягне: якщо курка, то в майбутній родинній спілці верховодитиме жінка, а коли півень — чоловік.

3 дівчина. На Чернігівщині, прокинувшись уранці, підв'язувалися паском і цілий день молилися, нічого не їли, а ввечері, лягаючи спати, знімали його і клали навхрест під подушку, примовляючи вголос:

Живу в Києві на горах,

Кладу хрест в головах,

З ким вінчатися,

З ким заручатися,

З тим і за руки держатися!

4 дівчина. Вночі обов'язково присниться доля — майбутній чоловік. Нерідко робили з клоччя дві свічки й підпалювали, приказуючи: "Андрію-добродію, допоможи мені долю відшукати!" Якщо свічки згоряли рівномірно і прихилились одна до одної, то це ознака щасливого шлюбу, а коли відхилилися — нещасливого. Потім знімали взуття з лівої ноги і від столу міряли долівку до порога: чий чобіт першим стане на нього — та першою вийде заміж...

А щоб дізнатися, як буде зватися чоловік, виходять дівчата на вулицю і питають першого чоловіка: "Дядьку, як вас звати?". Яку відповідь почує дівчина, так зватимуть її чоловіка.

Господиня. У цей день стежили за погодою. Якщо вода в річці тиха — на рівну зиму, шумлива — на завірюхи. Якщо вдень йшов сніг, то бути хурделицям цілий тиждень.

Якщо до цього дня сніг не випав — зима буде теплою, а як випав — довгою і холодною.

(*Чути стукіт у двері. Заходять дівчата.*)

5 дівчина. Добрий вечір у цій хаті! Вибачте, що припізналися. Ми на вулиці походжали, на добру долю гадали.

Господиня. І вам вечір добрий. Заходьте, дівчата, сідайте, співайте, та давайте подивимося, чи спеклася наша Калита. (*Виймає Калиту із печі. Кожна дівчина виймає квітку, чи калину, або стрічку і прикрашає Калиту. Її передають із рук в руки.*)

Прикрашайте, дівчата, Калиту, прикрашайте! Побажання примовляйте! Чия квіточка з самого низу буде — та й заміж перша піде. На яку сторононьку та й покриють головноньку. У Тетяни молодий зі сходу буде. А Олену на захід заведе. Оксану — на північ, а Наталку — на південь. Денне світле сонце лягло на спочинок, і тепер Калита сятиме і в оселі, і в наших душах.

Дівчата. Сонце заходить, а Калита сходить (тричі).

1 дівчина. Ой, Калита, Калита,
Із чого ти вилита?

2 дівчина. Ой, я з жита сповита,
Ой, я сонцем налита,
Для красного цвіту,
По білому світу.
(Прикрашену Калиту ставлять на стіл.)

Господиня. От і готова наша Калита,
Кругла і запашна, світлолиця,
Оселю нам звеселила,
Осяяла світлицю.
(Калиту передають з рук в руки до сходу сонця.)

Господиня (тримаючи горня з кашею).
Калита наша, оце тобі каша,
А нам дай краси й сили,
Щоб ми в світі славно жили.

Усі. Оце так Калита, славно та красна, на весь світ прекрасна, підносьмо її!

Ведуча. У небо, наша Калита, у небо,
А ти, сонечко, підіймись
Та на нас подивись:
Ми Калиту чіпляємо,
На місяць поглядаємо,
Свою долю-радість закликаємо.
(За дверима чути стукіт.)

1 хлопець. Пустіть до хати!

3 дівчина. Гарненько попросіть.
(Знову стукають.)

4 дівчина. Агов, хто такий?

2 хлопець. Пес рябий, баран круторогий. Пустіть до хати.

5 дівчина. Не пустимо в хату. Дуже вас багато.

3 хлопець. Пустіть ліпше, бо буде гірше!

Дівчата. Ми як візьмемо рогатини, поламаємо вам спину!

Хлопці. Дівчатонька, голуб'ятонька, та ми прийшли не битися, а миритися. Гостинці принесли. (Дівчата пускають хлопців.)

1 хлопець. Добрий вечір, господине! (Кланяється.)

2 хлопець. Добрий вечір всім дівчатам! (Кланяється.)

3 хлопець. З Калитою будьте здорові!

4 хлопець. З Калитою золотою!

5 хлопець. З пресвітлим святом (Підходять до Калити.)

1 хлопець. Оце так Калита! Славно та красна, на увесь світ ясна!

1 дівчина. Калита наша. Оце тобі каша. А нам дай краси і сили, щоб ми в світі славно жили!

(Всі навколо Калити разом співають.)

Ой, Калита, Калита!

Із чого ти вилита?

Ой, я з жита сповита,

Ой, я сонцем налита,

Для красного цвіту

По білому світу.

Господиня. А де ж ваш старший? Хочемо на нього подивитися і перевірити, чи знає свій устав?

Старший. Мене старшим обрали, а устав наш такий: гуляти чесно, тихо та смирно, як слід чесному і поважному парубоцтву, так, як гуляли наші діди і батьки. Господиню на вечорницях шанувати, як матір, з дівчатами поводитися поважно: не забувати, що чесна дівчина — то є краса і честь усього села. Це є наш устав.

Господиня. Що ж, гарного старшого вибрали! Вечорниці будуть добрі.

Старший. Помагай, Боже,
Вечорниці розпочнемо
Дружно ми всі.
Ми робить не боїмось
Анітрішки.
Навіть вмієм чисто мити
Миски й ложки.

1 парубок. А що вміють робити ваші дівчата?

Господиня. Наші дівчата все вміють. Чи так, дівчата? Ну, покажіть свої вишивки. Хай оцінять парубки! (Дівчата демонструють свої вишивки.)

Господиня. Дівчата ще шиють та плетуть. (Дівчата показують свої роботи.)

Старший. Це ми бачимо, що вони вміють, а от які з них господині, чи вміють вони біля печі ходити та їсти варити?

1 хлопець. А чи вміють ваші дівчата вареники ліпити?

2 хлопець. Мабуть, так уміють, як про це розповідається у гуморесці "Таємниця" Глазового (інсценізація гуморески).

Господиня. Варениками ми вас ще пригостимо, а тепер покажіть нам, на що ви здатні. Хлопці здавна на вечорницях розказували смішні історії.

Ведуча. Мудрі люди про комічне

Написали море книг,

Але висновок практично

Випливає такий із них:

Світ веселого й смішного

Незмірима глибина,

Сил не вистачить ні в кого,

Щоб у ній дістати дна.

(Учасники свята розповідають народні бувальщини, гуморески С. Руданського, П. Глазового, байки Л. Глібова.)

Ведуча. Як хороше після навчання й праці,

Зібравшись разом, провести дозвілля.

Душевна пісня, вірш, веселий жарт

Нам сили додають, немов чар-зілля.

(Звучить пісня "Ой, куди ти їдеш, Явтуше...")

Господиня. Хлопці, виберіть пана Калитинського, веселого, жартівливого (*ставить на припічок сажу в горнятку*).

Господар. Виношу від печі вогняні речі (*виносить коцюбу, рогач навхрест*).

Старший. Хлопці! Давайте пограємо. Хто буде Калитинським?

3 хлопець. Я — Калитинський.

4 хлопець. Я — Коцюбинський.

4 хлопець. Добрий день, пане Калитинський!

3 хлопець. Доброго здоров'я, пане Коцюбинський!

4 хлопець. Звідки ти?

3 хлопець. З Калитви.

4 хлопець. Чого хочеш?

3 хлопець. Калити!

4 хлопець. А не боїшся чорноти?

3 хлопець. Не боюся!

4 хлопець. А я впишу.

3 хлопець. А я Калиту вкушу.

4 хлопець. Тоді присядь.

(Третій хлопець пише його квачем.)

3 хлопець. Ось тобі за те, що без пісні та танцю до Калити підійшов.

Старший. А що, хлопці, давайте покажемо, на що ми здатні, заспіваємо пісню!

(Хлопці співають пісню "Косив батько жито". Дівчата підхоплюють пісню.)

Господиня. От тепер біля Калити поставимо оцього гарного співака-вартового пана Калитинського.

Калитинський. Я пан Калитинський, прошу пана Коцюбинського Калиту кусати. Хто першим до сонця Калити поїде?

Ведучий. Дозвольте мені.

— Тоді витанцюю коня собі!

(Той танцює, дівчатка співають "Ой, у полі жито, сидить зайчик...")

Калитинський. Сідай на коня! (*за коня править коцюба*)

1 група

Коцюбинський. Діду, діду, Калиту кусати їду, їду Калиту кусати.

Калитинський. А я буду сажею писати.

Коцюбинський. Напишеш чи ні,

А я на білому коні,

І Калита буде мені.

2 група

— Діду, діду, Калиту кусати їду.

— Звідки ти?

— З Калитви!

— Чого хочеш?

— Калити.

— Відгадай загадки:

1. Що у світі найсильніше? Найпрудкіше?

2. Скільки в небі зірок?

3 група

Коцюбинський. І я їду Калиту кусати!

— Ти хто?

— Я Коцюбенко. А ти?

— Я Калитенко. Ти звідки?

— Я з Черкас.

— Чого хочеш від нас?

— Калиту кусати.

— А як її звати?

— Сонячна, знати.

— Чи зуміли Калиту дістати?

— І я вмію, і знаю, і конем білим доскакаю!

(Дістає Калиту, кланяючись, подає її господині.)

Господар і господиня ділять Калиту між учасниками дійства. Пригощають нею гостей.

Звучить пісня "Якби я був полтавський соцький".)

Ведучі. А до Калити пиріжечки пухкенькі,

Щоб були ви здоровенькі.

Пиріжечки з маком й сиром,

Призволяйтесь усім миром!

Дівчата. Сьогодні ми рано встали,

Чистої водиці набрали з криниці,

Тісто замісили, вареників наварили,

А як ми водиці набирали,

Парубки нам заважали,

Щоб вони від нас відстали,

Ми їм макітру вареників пообіцяли.

(Господиня ставить вареники на стіл.)

1 дівчина. Милі гості, просим сісти,

Вареники будем їсти,

Вареники непогані,

Вареники у сметані,

Їжте, їжте, просим щиро,

Вареники наші з сиром,

Вареники непогані,

Вареники у сметані.

(Всі учасники сідають за стіл.)

2 хлопець. Ох, і добрі вареники!

3 хлопець. Оце так вареники!

Дівчата. Ось в макітрі пампушечки,

А у місці галушечки.

Гоп, мої гречаники,

Гоп, мої милі,

Чогось мої гречаники

На скорині сіли.

А ось глечик.

В ньому квас,

Пригощайтесь, просим вас!

Смакуйте наші українські страви

І проживайте у добрі та славі.

(Вечорниці тривають. Батьки дарують дітям гостинці, співають для них улюблені пісні.)

Дівчина. Ой, пора уже збиратись додому. А то прийшли на вечорниці, а підемо з досвіток.

Старший. Тітонько! Бувайте здорові! Ще раз із святами вас всіх.

Дівчина. Спасибі, тітонько, за вашу гостинність, науку, материнську увагу та повагу до нас!

Хлопець. Погуляли, повеселилися, час додому.

Господиня. Дякуємо вам, хлопці, що завітали на наші вечорниці!

Хлопець. І Вам дякуємо за Калиту, за смачну вечерю!

Господиня. Хай вам Бог помагає! Ідьте здорові. Та не робіть збитків, дівчат не лякайте, старих не зобижайте!

(Всі виходять з піснею "Бувайте здорові, живіте багато...")

Ведуча (*звертаючись до гостей*).

Хай людськості й добра, любові та надій

У вашім серці спалахнуть зірниці,

Хай радість принесуть, хай душі сколихнуть

Андріївські чудові вечорниці!

Український пісенний фольклор як сфера вербалізації концепту ВІЙНА

Валентин Верьовкін,
аспірант

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Статтю присвячено дослідженню особливостей вербалізації концепту ВІЙНА та суміжних концептів в українських фольклорних текстах (на прикладі історико-героїчних пісень) й простеженню на цій основі еволюції слов'янських концептуальних уявлень про війну від часів Київської Русі до XVII століття.

Ключові слова: концепт ВІЙНА, вербалізація, лінгвокультурологія, український фольклор, лексико-семантична сполучуваність, семантична еволюція, мовна картина світу.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Предметом переважної більшості сучасних лінгвістичних студій є комплексне дослідження особливостей взаємозв'язку мови та культури: з одного боку, дослідники беруть до уваги мовну свідомість, у якій перехрещуються мовний та ментальний коди [7, с. 335], а з другого — аналізують лінгвокультурний простір як сферу функціонування мовних одиниць різних рівнів.

Таким чином, в основі вивчення зв'язку мови і культури лежить антропологічний підхід до мови, сформульований ще на початку XIX ст. В. фон Гумбольдтом і згодом розвинений у лінгвокультурології, міжкультурній комунікації, етнолінгвістиці (праці Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, А. Вежбицької, С. Г. Воркачова, С. А. Жаботинської, В. І. Карасика, О. С. Кубрякової, В. А. Маслової, А. М. Приходька, Т. В. Радзівської, Ю. С. Степанова, В. М. Телія та ін.) . Такий підхід є особливо актуальним у сучасній лінгвоконцептології у процесі опису універсальних лінгвоментальних конструктів, до яких належать концепти ВІЙНА, ВОРОГ, ПОЛОН (НЕВОЛЯ) тощо, які поряд із загальними властивостями у своїй структурі та лексико-семантичній сполучуваності виявляють і специфічні риси, зумовлені світобаченням конкретного етносу.

У сучасному світі відбуваються процеси активізації міжкультурних контактів, універсальної інформатизації та глобалізації, що віддзеркалюються на різних рівнях світогляду, з одного боку, і мови, з другого боку. Упродовж історії людства зіткнення племен, цивілізацій, релігій, соціальних моделей, інших інтересів нерідко призводило до збройних конфліктів між етносами й усередині однієї етнічної спільноти з численними людськими жертвами. Війна як явище являє собою один із найпоширеніших і водночас найтрагічніших феноменів людського існування.

Війни, засвідчені історичними джерелами ще з часів античності, не раз виступали предметом дослідження, зокрема й у культурологічному аспекті [4; 16; 17].

Що стосується нашої статті, вивчення героїки доби Київської Русі й української козаччини в окремих фольклорних жанрах видається перспективним, оскільки в роботах із лінгвокультурології недостатньо уваги приділяється діахронічному дослідженню текстуальної реалізації концепту ВІЙНА у фольклорних текстах, особливо в історико-героїчних піснях, в аспекті еволюції понять і їх мовних позначень, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є системна ідентифікація закономірностей семантичної еволюції вербалізаторів концепту ВІЙНА в українських фольклорних текстах.

Завдання статті:

1) визначити найбільш характерні вербалізатори концепту ВІЙНА та їх основні типи за семантичним критерієм (на основі аналізу збірника "Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова");

2) простежити семантичну еволюцію найменувань концепту ВІЙНА у слов'янській, зокрема українській, етноментальності та зінтерпретувати її в лінгвокультурологічному аспекті в контексті історії матеріальної й духовної культури східних слов'ян від часів Київської Русі до XVII століття;

3) ідентифікувати особливості морфологічного оформлення, а також синтаксичної й лексико-семантичної сполучуваності вербалізаторів концепту ВІЙНА в розглянутих текстах;

4) виявити загальні тенденції семантичного розвитку лексем-номінаторів концепту ВІЙНА в контексті еволюції мовної картини світу східних слов'ян;

5) з'ясувати зв'язки вербалізаторів концепту ВІЙНА з іншими концептами в досліджуваних пісенних текстах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти мовного втілення концепту ВІЙНА в різних мовах уже виступали предметом досліджень, у тому числі й дисертаційних [1; 3; 11; 14] (огляд праць із зазначеної проблематики див. у наших попередніх публікаціях, зокрема у [2;]).

Об'єктом численних лінгвістичних розвідок виступає лексика військової сфери, включаючи військову термінологію і військовий сленг, що віддзеркалюють різні грані концептуальних уявлень про війну. Такі дослідження здійснюються на матеріалі української [10; 13; 18], англійської [15; 19], німецької [8] та інших мов. Слід зауважити, що військова лексика становить помітну частину історизмів кожної мови й являє собою цінне джерело для простеження семантичної еволюції найменувань концепту ВІЙНА.

Центральною термінологічною одиницею когнітивно орієнтованих досліджень є концепт. Щодо визначення концепту як основного семантичного поняття в когнітивній лінгвістиці науковці досі не досягли одностайності. Під концептом розуміють ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття [6, с. 152]. В етимо-

логічному плані цей термін корелює із власне українськими відповідниками "поняття", "уявлення". При цьому більшість дослідників погоджуються в тому, що концепт має двоїсту (психічну та мовну) сутність: з одного боку, це ідеальний образ, який уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про навколишній світ, а з іншого — він має певне ім'я, певну назву в мові, тобто вербалізується за допомогою конкретних лексем [там само].

За визначенням Т. С. Толчеєвої, концептами стають лише ті явища дійсності, що актуальні та цінні для певної культури як носії культурної пам'яті народу — своєрідні символи, емблеми, які виразно вказують на текст, що їх створив, на ситуацію, на знання [12, с. 48].

Підтримуючи тезу згаданої дослідниці, додамо, що культурна пам'ять народу, зокрема й українського, нерозривно пов'язана з його історичною пам'яттю, в якій закарбувалися спогади про національно-визвольну боротьбу українців проти іноземних загарбників. Такі спогади віднаходять текстуальну реалізацію насамперед у думках та історико-героїчних піснях, які формуються спонтанно в лоні інших жанрів пісенної творчості й досягають кульмінації у XVII—XVIII ст.

Наукові результати. Обрані нами для аналізу історико-героїчні пісні, вміщені у збірнику "Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова", становлять велику цінність для дослідження еволюції концепту ВІЙНА у мовній картині світу слов'ян узагалі й українців зокрема. Віддання переваги українському фольклорному матеріалові зумовлене тим фактом, що з урахуванням новітніх даних лінгвістики та суміжних дисциплін українців можна розглядати як прямих спадкоємців носіїв праслов'янської мови на споконвічній для слов'ян території. Ця теза знаходить чергове підтвердження у висло-дніпровській (середньонадніпрянській) теорії прабатьківщини слов'ян, до якої останнім часом схиляється дедалі більше мовознавців [10, с. 112-113]. У фольклорних текстах, записаних ще в XIX столітті, збереглися уявлення і спогади українців про реалії, які існували у попередні історичні періоди, починаючи від часів Київської Русі.

Упродовж багатьох століть усна народна творчість була чи не єдиним засобом фіксації історичних подій, утілення народної мудрості, ідеалів, світоглядних орієнтирів та життєвого досвіду українського народу.

За мовними й історичними свідченнями, основним концептом, що віддзеркалює уявлення про військові дії як внутрішньодержавного, так і міжнародного масштабу в Київській Русі виступає ПОХІД — військова експедиція (походи Аскольда, Олега, Ігоря, Святослава на Константинополь та ін.). Військові дії, зокрема походи на Візантію, виступали для Київської Русі важливим чинником легітимізації київської великокнязівської влади на міжнародній арені, оскільки після кожного походу були укладені міждержавні угоди. Похід князя Володимира на Корсунь, значною мірою ритуалізований, відіграв неабияку роль у процесі державного прийняття Руссю християнства з Візантії. Описи військової доблесті як зразка для наслідування виступали предметом і дидактичної літератури ("Повчання дітям" Володимира Мономаха), і художніх творів епічного жанру ("Слово о полку Ігоревім"). Війна є одним із основних мотивів і поетичного, і прозового епосу як фольклорного і літературного родів літератури, лінгвокультурологічне дослідження яких дозволяє простежити еволюцію слов'янських концептуальних уявлень про

війну в контексті історії матеріальної й духовної культури східних слов'ян.

Нами були взяті до уваги пісні з першої частини збірки Володимира Антоновича і Михайла Драгоманова (№№ 1—20). На думку укладачів, ці пісні, різномірні за жанром, проте здебільшого — колядки, зберегли згадки про реалії життя князівських часів. Це підтверджується тим, що для багатьох фактів і подій були знайдені пояснення в літописних свідченнях.

Автором статті було проаналізовано 20 пісенних текстів загальним обсягом бл. 1130 віршованих рядків із загальною кількістю бл. 3,5 тис. слововживань. Виявлені найбільш характерні вербалізатори концепту ВІЙНА будуть проаналізовані нижче.

Суттєвою відмінністю вербалізації концепту ВІЙНА в українському фольклорі цього періоду є те, що до складу вербалізаторів входять реалії, пов'язані з поширенням у княжу добу практикою наймані служби слов'янського війська в іноземних володарів (напр., у візантійського імператора). Субпоняттями цього концепту, зокрема, є "плата найманцям". Із цієї ж практикою пов'язане певною мірою виняткове явище у сфері концепту ВІЙНА в українському фольклорі: поняття "іноземний володар" вживається без негативних конотацій, а навпаки — з позитивними. У подальшому розвитку вербалізаторів аналізованого концепту назва іноземного володаря зазвичай слугуватиме для лексичного вираження концепту ВОРОГ.

*Ой чуємо там доброго пана,
що платить добре за служеньку...* [5, с. 1]

Проте головними вербалізаторами концепту ВІЙНА все ж виступають ті ж тематичні групи лексики, що й на подальших етапах розвитку українського фольклору. Такими, зокрема, є позначення самої війни та процесів, пов'язаних із нею. Значна частина вербалізаторів процесуального ореолу поняття "війна" виражена сталими чи напівсталими словосполученнями, тобто ідіоматично:

Що тому вояці за дари дати? [5, с. 14];
Коником грає, військо збирає. [5, с. 24];
К нему військо збирає.
Військо збирає, тай під Львів стає,
Тай під Львів стає, все шеругує,
А своє військо на Львів рихтує,
Як кіньми звернув, — аж Львів ся здвигнув,
Як шабелькой звів, — Львів ся поклонив. [5, с. 15];
Звів хорогву, тай пішов берегом
Став побоєм тай перед Звонів. [5, с. 17];
Турецький цару, виїдь на войну,
Воеватися, муштроватися! [5, с. 28];
Ой долом, долом, та суходолом
Ой ішло військо, аж землі тяжко [5, с. 9].

У наведених фрагментах яскравими прикладами фразеологізмів на позначення мілітарних процесів слугують такі одиниці: *військо збирає, військо рихтує, військо шеругує, став побоєм, під Львів* (чи якийсь інший населений пункт) *став, виїхати на войну*. Особливої уваги варті взаємозворотні дієслова *воюватися, муштроватися*, які підкреслюють характерну ситуацію суперництва, двобою. Іншою групою вербалізаторів процесуального ореолу аналізованого поняття є перелік дій, які виконуються з предметними атрибутами поняття "війна", які будуть проаналізовані нижче. Серед вербалізаторів дій можна назвати такі: *шабелькой звів, кіньми звернув, звів хорогву, коником грає.*

мечем *махає*, коп'єм *махає*, стріли *пускати*, гармати *нарихтувати*, мечем *ізвів*, лучком *забрязчав*. Передусім треба звернути увагу на характер дій, які виражені цими вербалізаторами: вони непрямі апелюють до війни, не називаючи жодної суто мілітарної дії. Навпаки, ці слова є здебільшого назвами повсякденних дій, проте їх об'єднують такі характеристики: напрям дії (вгору — *звів*), інтенсивність і різноспрямованість (*грає*, *махає*), звукові ефекти (*забрязчав*). Таким чином, ці лексеми апелюють до аудіовізуальних виявів агресії, які притаманні не лише людині, але й багатьом іншим живим істотам.

Вербалізатори предметного вираження концепту ВІЙНА майже ніколи не вживаються в тексті без додаткових культурних конотацій. Зазвичай лексеми-номінатори вживаються в таких комбінаціях: у складі порівняння з явищем природи; у складі бінарних протиставлень "зброя/людина". Прикладами поєднань першого типу можуть бути наступні фрагменти:

*Хвалиться конем перед королем,
Перед панною гострою шаблею.* [5, с. 32]
*Дав йому лучок, і стрілок пучок,
Дав йому стрілку, — царівну дівку.* [5, с. 27]
По калиновій стрільці, по хорошій дівці. [5, с. 42]

У цитованих фрагментах всі об'єкти поєднані парно за гендерним принципом: *кінь/король*, *панна/шабля*, *лучок/стрілка*, і не протиставленням, а навпаки — аналогією поєднана пара *стрілка/дівка*.

Дуже архаїчну міфологічну мотивацію можуть мати поєднання найменувань зброї з небесними явищами:

Засяяли шаблі як сонце з хмарами. [5, с. 28]
*Стрілочки струже да в лучок кладе,
Пустимо стрілку, як грім по небу;
Пустимось кінми як дрібен дощик;
Блиснем шаблями, як сонце в хмарі!* [5, с. 9]

Такі поєднання, очевидно, відображають міфологічні уявлення давніх слов'ян про атрибути богів їхнього пантеону. *Шабля* виступає уособленням променя сонця, що пробивається крізь хмари, *стріла* відображає блискавку, а зображення коня присутнє, зокрема, і на Збруцькому ідолі, і (за Б. О. Рибаківим), є атрибутом Перуна. Отож поєднання зброї та військових атрибутів із природними явищами в основних рисах відповідає давнім слов'янським релігійним уявленням.

Значна частина вербалізаторів предметного ореолу поняття "війна" не зберегла особливо близького зв'язку з міфологічними уявленнями давніх слов'ян:

По конику, та й по шабельці [5, с. 1];
*Купуймо, браття, шовкові шнури,
Шовкові шнури, мідяні човни...* [5, с. 42];
*А попереду Н коником грає,
Коником грає, мечем махає.* [5, с. 9];
Ой там Івась конем грає, коп'єм махає. [5, с. 19];
*Велів гармати нарихтувати,
На Вирвин город стріли пускати.* [5, с. 20];
*А ще раніше пан Н... ко встав,
Лучком забрязчав...* [5, с. 52];
*Сідлай мі, тату, коня бистрого,
Коня бистрого, меча острого.*
Своє Підгірє назад обронив. [5, с. 33];
А з лука бере, да й заправляє. [5, с. 31];
*Скоро жь го взрів, та й мечем ізвів,
По піля коня, близько стременя.* [5, с. 25];
Ясними мечі обгороджена [5, с. 44];

Особливого розгляду потребує епітет *ясні мечі*, на який натрапляємо в тексті, бо він теж, імовірно, непрямі апелює до променів сонця.

Концепт АГРЕСІЯ втілюється в низці напівідіоматичних словосполучень, які поєднуються в паралельні ряди, як у наступному прикладі:

*Я ж твоє царствечко да коником витопчу,
Я твоє панствечко да мечем висічу,
Я з тобою, воєн царю, да на войну пойдю...* [5, с. 26].

Концепт ВОРОГ, що є варіантом концепту ЧУЖИЙ, вербалізується такими лексемами:

*Просяться вони у Невір-землю:
"Пусти нас пане у Невір-землю!"* [5, с. 9];
*Звів хорогву, тай пішов берегом
Став побоєм тай перед Звонів.* [5, с. 17];
*Чи сам пойдеш, чи й нас збереш?
І к турецькому царю на войну!* [5, с. 23];
*Повезу тебе й у свою землю,
Батькові на славу, ворогам на кару.* [5, с. 24];
*Ой цар невірний красно ся просит... [5, с. 25];
Бо наш панойко з войни приїхав,
З войни приїхав, з Угорської землі.* [5, с. 45];
*Павяним перцем заволочена,
Ясними мечі обгороджена.
Обгороджена од злої тучі.* [5, с. 44].

Апелювати до поняття "ворог" можуть лексеми, пов'язані з релігійними уявленнями (*Невір-земля*, *цар невірний*), або похідні від найменувань інших країн (*турський цар*, *Угорська земля*). Проте у подібній функції можуть виступати і назви українських (дійсних чи фіктивних) міст (*Львів*, *Звонів* та под.), які бере приступом герой пісні. Присутнє серед наведених фрагментів і метафоричне апелювання до поняття "ворог": *обгороджена од злої тучі*.

Концепт ВІЙНА рідко коли втілюється у вербалізаторах, що виражають роль чи посаду людини у війську. Головним чином у такій ролі виступають лексеми *князь*, *цар*. Інші варіанти, як наведений нижче, імовірно, є результатом пізнішої контамінації та нашарування нових реалій на старовинні тексти:

*Військо гуляє, ладу не знає...
Держися війська все середнього,
А отамана все переднього.* [5, с. 16]

Концепт ДОБЛЕСТЬ, ЛИЦАРСТВО теж не має в досліджуваній поезії таких численних вербалізаторів, які будуть широко вживані в пізніших епічних жанрах, зокрема в думах, і представлені опосередкованими характеристиками загального аксіологічного плану:

На тім столичку гречни молодець [5, с. 15]

Невіддільним супроводом концепту ВІЙНА в досліджуваних текстах є концепт ПОЛОН, НЕВОЛЯ (що перебуває в одному ряду з концептами ПОРАЗКА, РАНА, ГАНЬБА / НЕСЛАВА, СМЕРТЬ як негативними наслідками війни), який з особливим різноманіттям буде розвинутий у період турецько-козацьких змагань, проте його витоки вже можна знайти в давньому пласті пісенного фольклору, який відображає історичні реалії Київської Русі, її складні взаємини з кочівниками південних степів:

*Твоє підвіре орда забрала,
Орда забрала, в полон загнала,
Ой загнала а в свою землю.* [5, с. 35]

Зі зміною історичних обставин спосіб вербалізації концепту ПОЛОН, НЕВОЛЯ видозмінився лише дуже незначною мірою, і подібні вислови ми можемо знайти і в думках XVI—XVII століть.

Загальні висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізований матеріал з обраної нами проблематики дозволяє дійти висновку про те, що український фольклор став віддзеркаленням не тільки найважливіших подій в історії України, починаючи з княжої доби, а й зберіг дохристиянські язичницькі мотиви. Архаїчну міфологічну мотивацію можуть мати поєднання найменувань зброї та військових атрибутів із природними (насамперед небесними) явищами, які, очевидно, відображають уявлення слов'ян про атрибути богів їхнього пантеону.

Відповідно до семантичного критерію в ході дослідження виявлено два основні типи вербалізаторів концепту ВІЙНА: а) предметного і б) процесуального вираження досліджуваного концепту, які майже ніколи не вживаються в тексті без додаткових культурних конотацій.

З'ясовано, що, з одного боку, вербалізатори процесуального ореолу поняття "війна" виражаються переважно ідіоматично, а з другого — апелюють до аудіовізуальних виявів агресії, які притаманні не лише людям, але й багатьом іншим видам живих істот.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані при вивченні української літератури другої половини XIX — початку XX століття на уроках у коледжах, гімназіях, ліцеях, загальноосвітніх школах; при викладанні спеціальних курсів з української літератури, теорії літератури, загального мовознавства.

Перспективним видається дослідження загальних закономірностей текстуальної реалізації давньо-слов'янських уявлень про війну 1) в давньоруських билинах, а також 2) в українському козацькому думовому епосі, що й стане предметом наших дальших розвідок і дозволить зробити важливі теоретичні узагальнення.

Література

1. Венедиктова Л. Н. Концепт "Война" в языковой картине мира: (Сопоставительное исследование на материале английского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Людмила Николаевна Венедиктова. — Тюмень, 2004. — 180 с.
2. Верьовкін В. В. Вербалізація концепту ВІЙНА в контексті новітніх лінгвістичних досліджень / В. В. Верьовкін // Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. праць. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 9 — С. 9
3. Вишняков А. Г. Концепт войны и насилия во француз-

ском новом романе // Вестник Военного университета. — 2010. — № 1. — С. 109—114. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.naukaxxi.ru/UserFiles/Image/VVU/1-2010/3d.pdf>

4. Вэрри Дж. Войны античности от греко-персидских войн до падения Рима / Джон Вэрри; [пер. с англ. Т. Баракина и др.]. — М.: Эксмо, 2009. — 230, [2] с. — (Военная история человечества).
5. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Том первый. — К.: Типография М. П. Фрица, 1871. — XXIV + 336 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. — К.: ВЦ "Академія", 2006. — 464 с.
7. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. — М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. — 375 с.
8. Лебедева Т. Б. Динаміка розвитку військової лексичної підсистеми в сучасній німецькій мові // Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Борисівна Лебедева; Харків. нац. ун-т. — Харків, 2002. — 19 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/3452.html>
9. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології / Василь Вікторович Лучик. — К.: ВЦ "Академія", 2008. — 344 с.
10. Мурашко Л. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. Мурашко. — К., 1997. — 21 с.
11. Рабкина Н. В. Концепт WAR в англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 — германські мови / Надежда Владимировна Рабкина; Кемеровский государственный университет. — Кемерово, 2006. — 200 с.
12. Толчеева Т. С. Контентивна типологія сигніфікативних артефактів у різносистемних мовах: Дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15 — загальне мовознавство / Тетяна Станіславівна Толчеева; Київський національний лінгвістичний університет. — К., 2009. — 416 с.
13. Халимоненко Г. І. Тюркська військова лексика у мовленні українського козацтва: Автореф. дис. ... канд. філол. наук Григорій Іванович Халимоненко; Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. — К., 1993. — 20 с.
14. Хоруженко В. А. Концепты "война" и "враг" в современной русскоязычной публицистике: Дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 — журналистика / Валентина Алексеевна Хоруженко; Московский гуманитарный институт им. Е. П. Дашковой. — М., 2010. — 162 с.
15. Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке. — М.: Воениздат, 2003. — 231 с.
16. Шустов В. Е. Войны и сражения Древнего мира. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. — 521 с.
17. Энглим С. Войны и сражения Древнего мира. 3000 год до н. э. — 500 год до н. э. / Саймон Энглим, Филлис Дж. Джестис, Роб С. Райс и др. — М.: Эксмо, 2007. — 272 с.
18. Яремко Я. Формування української військової термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Я. Яремко. — Дрогобич, 1997. — 16 с.
19. Dickson P. War Slang. American Fighting Words and Phrases from the Civil War to the Gulf War / P. Dickson. — New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore, Pocket Books, 1994. — 403 p.

Статья посвящена исследованию особенностей вербализации концепта ВОЙНА и смежных концептов в украинских фольклорных текстах (на примере историко-героических песен) и прослеживанию на этой основе эволюции славянских концептуальных представлений о войне от времен Киевской Руси до XVII века.

Ключевые слова: концепт ВОЙНА, вербализация, лингвокультурология, украинский фольклор, лексико-семантическая сочетаемость, семантическая эволюция, языковая картина мира.

The article deals with research of concept WAR verbalization features and related concepts in Ukrainian folklore texts (on example of historical and heroic songs) and tracing of the Slavic conceptual representations development of War from Kievan Rus times to the XVII century on it's basis.

Keywords: concept WAR, verbalization, culture-oriented linguistics, Ukrainian folklore, lexico-semantic combinatory, semantic evolution, linguistic worldimage.

Тематичний показчик статей, надрукованих у журналі "Українська література в загальноосвітній школі" у 2012 році

Інформує МОНМС України

Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2012—2013 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.06.2012 року № 1/9-426) .....№8

Портрети вчених-методистів України

Бондаренко Л. "У серці її усмішка цвіла". Сценарій вечора, присвяченого вшануванню пам'яті професора Н.Й. Волошиної .....№1

Дига Н. Творча діяльність професора Ніли Волошиної з проєкцією на сьогодення. Круглий стіл на вшанування пам'яті провідного науковця, вченого, людини доброї і щирої душі ...№6—7

Тимошенко Ю., Киченко О., Корновенко Л. Лицар вітчизняної науки. Анатолію Градовському — 60! .....№3

Літературознавство і школа

Багрій-Миськов М. Сюрреалістичні елементи в сюжетно-композиційній структурі творів Ігоря Костецького .....№1

Голобородько Я. Сергій Жадан: критична маса естетичних альтернатив .....№1

Голобородько Я. Рефлексії та медитації біля "сейфу часу" (про збірку Людмили Тарнашинської) ...№4

Голобородько Я. Стильовий гербаріум Мар'яни Савки .....№6—7

Голобородько Я. Художні стратегії Тумаса Транстрьомера. Есей про лауреата Нобелівської премії в галузі літератури 2011 року .....№8

Голобородько Я. Силуети інтелектуального лідера (Іван Дніпровський про Миколу Хвильового) .....№9

Голобородько Я. Ірраціональні модуси Галини Пагутяк. Літературознавчий есей .....№11

Голобородько Я. Психологічні зрізи Ольги Кобилянської (Про біографічно-документалізований роман Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу") .....№12

Єременко О., Сафонова А. Трагедія землі — часу — людини: синівський гріх і материнська покута (за романом "Єрусалим на горах" Р. Федоріва) .....№4

Євтушенко С. Образ народного вчителя у творчості Б. Грінченка ...№4

Єременко О., Баранова О. Українці на чужині: варіативність буття (за романом "Мальви" Р. Іванчука) .....№5

Іванишин П. Художній світ: трансформація мегаобразів Тараса Шевченка у поезії вісниківців .....№3

Іванишин П. Заручники нігілізму та творці буття: роздуми про постмодерн і літературу .....№6—7

Клименко Т. Образ книги (книжника, письма) у "Повісті минулих літ" .....№8

Неживий О. Проблема основного тексту творів Григора Тютюнника (новела "Три зозулі з поклоном") .....№12

Овдійчук Л. Реальний і паралельний світ, або На березі сподівань Галини Малик .....№8

Привалова С., Вишневецька О. Образ Марії в українській літературі .....№5

Сулятицький М. Художні особливості лірики Ольги Слоновьовської .....№11

До 170-річчя

від дня народження

Василя Мови (Лиманського)

Шевцова Л. "Я з зорею встав до справи, Україні долі ждучи" .....№9

Взаємозв'язки літератур

Ткаченко Р. Постаць вченого у романах В. Домонтовича "Доктор Серафікус" і В. Набокова "П'нін": спільне і відмінне .....№3

Дебют

Гордієнко О. Феномен творчості у рубяж Дмитра Павличка .....№1

Коробко М. "Лісова пісня": міф чи реальність? .....№4

Привалова М. Інтерпретація образу Роксолани у творчості українських митців .....№5

Художньо-літературознавчий диптих

Єременко О. З відстані болю: до пломінця Чорнобильської свічі ....№11

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Театр корифеїв і українська драматургія кінця XIX-початку XXI ст."

Медвідь Н. Науково-практична конференція у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка .....№10

Новіков А. Феномен театру корифеїв у контексті світової культури .....№10

Козлов А. Психотипи віків у драмі І. Карпенка-Карого "Розумний і дурень" .....№10

Ковпик С. Перший рیمейк Михайла Старицького .....№10

Мороз Л. Ідейні акценти драматургії Олени Пчілки .....№10

Філатова Л. "Наталка Полтавка" І. Котляревського: музично-просвітницький аспект впливу театрального мистецтва на формування національної свідомості народу .....№10

Бикова Т. Світ Гуцульщини в драматургії Гната Хоткевича .....№10

Буднік А., Хижняк І. Методика використання мультимедійних засобів навчання під час вивчення кінодраматургії у старшій школі .....№10

Негодяєва С. Становлення національного театру: мистецька рефлексія Марка Кропивницького .....№10

Гаджилова Г. Українська драматургія 60—70-х років XIX століття: концепт "Не судилось" .....№10

Зелененька І. Образ-символ землі як психоісторичний код (на матеріалі творів Івана Карпенка-Карого й Тараса Мельничука) .....№10

Гравівська Г. Іван Франко про український театр (на матеріалі польського часопису "Kurjer Lwowski") .....№10

Троша Н. Олександр Довженко — драматург .....№10

Сапсаєнко Л. Фольклорні традиції в історичній драматургії Бориса Грінченка .....№10

Шевцова Л. Проблема руйнації родини у драмі Василя Мови (Лиманського) "Старе гніздо й молоді птахи" .....№10

Кіреєва О. Жарт як жанровий різновид традиційної комедії початку XX століття (на матеріалі п'єси Є. Кротевича "Сентиментальний чорт") ..№10

Ліпінська О. Риси постмодернізму у драматургії Валерія Шевчука .....№10

Маковій М. Драматургія І. Карпенка-Карого з погляду рецептивних інтересів молоді .....№10

Мищенко О. Роль заголовків у процесі вивчення драматичних творів .....№10

Шкурдода Л. Еміграція як шлях героя до себе у драматургії Лесі Українки .....№10

Фахові проблеми

Адабір А. Формування у старшокласників умінь інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника під час вивчення великих епічних творів .....№5

Беценко Т. Філологічний аналіз художнього тексту (на прикладі поезії В.Стуса "На колимським морозі калина") .....№1

Беценко Т. Народнопісенні універсалії в індивідуально-авторській інтерпретації Михайла Стельмаха .....№8

Бондаренко Ю. Концептуально-жанровий аналіз літературного твору в школі (на матеріалі комедії М. Куліша "Мина Мазайло") .....№3

Бондаренко Л. Українська література 10-х років ХХ століття (методичний варіант вивчення теми) .....№8

Гінкевич О. Психолого-педагогічні передумови формування в учнів 5—6 класів аналітико-синтетичних умінь .....№4

Кошара Ю. Про стан самостійної роботи учнів з підручником української літератури (основна школа) .....№6—7

Логвіненко Н. М. Стельмах: компетентнісний підхід до з'ясування самотнього світу творчості письменника .....№8

Назаренко Л. Методичні основи використання інформаційних технологій у навчанні літератури: теоретичний і практичний аспекти .....№3

Назаренко Л. Перші кроки в проєктній діяльності зі створення мультфільму за літературною казкою .....№4

Небеленчук І. Психологічний портрет як ключ до розуміння образу героя (за романом В. Винниченка "Записки Кирпатого Мефістофеля") .....№5

Нежива Л. "Одна сльоза котилася по лицю, як перла по скалі". Стильовий аналіз новели В. Стефаніка "Камінний хрест" на тлі порівнянь з однойменним кінофільмом Л. Осики .....№2

Нежива Л. "Житейські теми і життєвський пафос" у творчості Григора Тютюнника: до проблем вивчення неореалізму на уроках української літератури .....№12

Петровська Т. Методика розвитку образного мовлення молодших школярів у процесі читання .....№3

Петровська Т. Робота над поняттями "художній образ", "метафора" на уроках літературного читання .....№11

Ревчук С. Розробка компетентнісних завдань з української літератури .....№6—7

Савчук Н. Методика аналізу історичного роману Ліни Костенко "Маруся Чурай" .....№2

Семчук Д. "Симфонічна проза" Ольги Кобилянської .....№2

Ткач А. Народознавство у повісті "Земля" Ольги Кобилянської .....№2

Фасоля А. Літературна освіта: компетенції, компетентності, знання, уміння і навички .....№6—7

Христо В. Формування читачьких інтересів старшокласників на матеріалі сучасної української прози .....№9

Шуляр В. Сучасний урок літератури і проблеми художньої рецепції свідомості/пам'яті в методиці середньої школи .....№1

Шуляр В. Методика організації рефлексії на уроці літератури ...№6—7

Шуляр В. Електронний конструктор уроку літератури (ЕКУЛ) у планувальній діяльності суб'єктів літературної освіти .....№11

Яценко Т. Формування компетентного читача на уроках української літератури в основній школі .....№5

Заочний круглий стіл "Компетентнісний підхід в літературній освіті"

Бабійчук Т. Формування професійної компетентності студентів педагогічного коледжу (науково-практична конференція "Григор Тютюнник: соціальний аспект") .....№12

Братко В. Формування культурологічної компетентності на уроках літератури .....№9

Васьківська Г. Знання про людину як основа формування соціальної компетентності .....№8

Косянчук С. Особливості формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників з огляду на компетентнісний підхід в літературній освіті .....№11

Фасоля А. Етапність формування загальнонавчальних умінь на уроках української літератури .....№8

Шуляр В. Особливості діяльності суб'єктів сучасного уроку літератури на компетентнісній основі .....№9

Яценко Т. Формування літературної компетентності учнів у процесі вивчення творчості А. Дімарова ....№8

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Бойко І. Духовний кодекс людства — Біблія .....№11

Бондаренко Н. Природа і людина в драмі-феєрії Лесі Українки "Лісова пісня" .....№11

Назаренко Л. Система уроків з вивчення творчості Івана Франка. Урок перший: Іван Франко — світоч національно-культурного відродження України .....№9

Назаренко Л. Система уроків з вивчення творчості Івана Франка. Урок другий. Лірична збірка "З вершин і низин". Аналіз поетичних творів "Гімн", "Сікстинська мадонна" ....№11

Назаренко Л. Система уроків з вивчення творчості Івана Франка. Мета і сенс життя людини у філософському творі І. Франка "Легенда про вічне життя". Урок третій .....№12

Ситченко А. Ярослав Стельмах "Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера" (фрагмент): варіант вивчення у 6 класі .....№1

Сорокіна Л. Вивчаємо новелу-застерогу Олеса Гончара "Залізний острів" .....№12

Якобчук І. "Хто сказав, що жити з головою і серцем легко?" Урок за повістю А. Дімарова "Блакитна дитина" .....№1

Позакласне читання

Разгільдєєва А. Таїна людської душі. Особиста і творча доля Ольги Кобилянської за романом Валерії Врублевської "Шарітка з Рунгу" .....№12

Трусова В. Василь Симоненко "Подорож у країну Навпаки". 5 клас .....№1

Література рідного краю

Кравченко В. Голосом степу про любов .....№6—7

До конспекту вчителя

Сокол Т. Творчість Остапа Вишні періоду заслання (1933—1944 рр.) .....№3

Матеріали до уроків

Гончаренко О. Формування літературно-аналітичних умінь учнів. Матеріали до аналізу повісті Г. Квітки. Основ'яненка "Конотопська відьма". 9 клас .....№4

Ситченко А. Вивчаємо оповідання С. Васильченка "Свекор". 6 клас .....№4

Готуємося до тестування

Бондаренко Л. Тестові завдання за нововведеними до програми ЗНО поетичними творами .....№3

Особистісно зорієнтоване навчання

Кирикович З. Духовна краса людини в оповіданні Василя Симоненка "Дума про діда" .....№2

Серветник О. Любов до навколишнього світу в оповіданні Євгена Гуцала "Перебите крило" .....№2

"Учитель року — 2012"

Барановська В. Урок за твором Лесі Українки "Давня казка". 8 клас .....№3

Назаренко Л. Проєктно-конструкторська модель уроку літератури. Драма-феєрія "Лісова пісня" Лесі Українки .....№6—7

Філіна Т. Слово про вчителя .....№6—7

Целищев О. Педагогічна та методична діяльність Л.А. Назаренко .....№6—7

Якобчук Я. Вчимося розуміти те, що написано, і розуміти навіть те, що не написано. Текст і підтекст роману В. Підмогильного "Місто". 11 клас .....№5

Атестація: творчий звіт учителя

Защипас В. Шляхи вдосконалення мовної культури сучасного педагога та його вихованців .....№5

Вивчаємо поему М. Вороного "Євшан-зілля". 8 клас .....№5

Корнійко В. Гра як один із методів активного навчання на уроках української мови та літератури ...№11

Проскочило Н. Вивчаємо життєтворчість Юрія Яновського .....№12

Проскочило Н. Звертання: роль, місце в реченні, способи вираження .....№12

Слюсар Р. "Посол божественного слова". Сонети Івана Редчиця ...№9

Конкурс

"Краса і сила мистецтва слова"

Номінація "Науковці — вчителям"

Беценко Т. Актуальні питання філологічного аналізу художнього тексту .....№3

Небеленчук І. Емоційний діалог як засіб розкриття внутрішнього світу героя у новелі М. Коцюбинського "INTERMEZZO" .....№1

Номінація "Урок літератури — це витвір мистецтва"

Болюк О. "Слово о полку Ігоревім" — шедевр давньоруської літератури .....№3

Конончук Н. Ейдетика у навчанні літератури. Конспект уроку за твором Івана Малковича "Свічечка букви І". 8 клас .....№3

Назаренко Л. "Його голос до рідного краю долітає, наче краплі роси". Життя і творчість Миколи Холодного .....№8

Нікітченко Л. Образ солов'я як втілення творчої особистості (за твором Костянтини Малицької "Соловей"). 5 клас .....№3

Попович Н. Леся Українка. Неоромантизм як основа естетичної позиції поетеси. Вірші "CONTA SPERM SPERO!", "І все-таки до тебе думка лине"..., "І ти колись боролась, мов Ізраїль"..... №1

Попович Н. Урок за новелою О. Гончара "За мить щастя" .....№8

Романюк П. Співець дитячої душі і природи. Присвячується світлій пам'яті Миколи Никаноровича Магери .....№9

Свиридюк І., Орленко Л. Будителі української свідомості на західно-українських землях I половини XIX століття .....№9

Слотницька І. Відтворення історичних подій у творі А. Чайковського "За сестрою". Особистісно зорієнтований урок у 7 класі .....№4

Ульянова Г. Інтимна лірика Лесі Українки. Ідея невмирущості справжнього кохання, засоби психологічної характеристики настрою ліричного героя у віршах "Все-все покинуть"..., "Уста говорять" та в поетичній прозі "Твої листи..." .....№5

Цьома Л. Система уроків з вивчення творчості Михайла Коцюбинського .....№2

Черненко В. Вічна загадка любові (за новелою Гр. Тютюнника "Три зозулі з поклоном") .....№5

Черненко В. Правда, обпалена війною. Доля народу крізь призму авторського бачення та оцінки Олександра Довженка в кіноповісті "Україна в огні" .....№6—7

Шепель С. Вивчаємо "Казку про ян" Емми Андіївської. ....№6—7

Номінація "Сценарій позакласного заходу"

Мовмига Ю. Я — особистість. Виховна година, присвячена Олек-

сандру Жданову, колишньому випускнику гімназії .....№6—7

Приліпко Н. Свято осені .....№9

Сушко Л. Поет материнського смутку і материнської величі. Літературно-музична композиція з нагоди 100-річчя від дня народження Андрія Малишка .....№8

Готуємо майбутнього вчителя-словесника

Жила С. Творчі підходи до роботи над заголовком художнього твору .....№2

Романишина Н. Засади організації процесу вивчення "автобіографічного оповідання" у вищому навчальному закладі .....№1

Романишина Н. Методика вивчення малої прози О. Довженка на базі теоретико-літературознавчої рефлексії .....№6—7

Романишина Н. Засади організації процесу вивчення студентами малої художньої прози історичної тематики .....№11

Романишина Н. Теорія і методика вивчення автобіографічного оповідання .....№4

Факультатив

Дига Н., Юхименко І. Синтез жанрів утопії та антиутопії в романі "Сонячна машина" Володимира Винниченка .....№6—7

Логвіненко Н. Новий період розвитку української фантастичної прози (1960—1990 рр.) .....№4

Логвіненко Н. "Той, хто боїться розплескати вічність". Практичні заняття за фантастичними творами Віктора Савченка .....№9

Логвіненко Н. "Одна з найсамолюбніших і найутаємниченіших мислителів новітньої літературної доби". Вивчення фантастичних творів Галини Пагутяк .....№11

Позакласна робота

Бабійчук Т. Екскурсія в музей Джозефа Конрада у Тереховому ...№5

Защипас В., Лінкевич Л. "Мова — життя духовного основа". Усний літературно-музичний журнал .....№5

Свиридюк І. Літературний вечір "Ні, я жива, я буду вічно жити!" .....№4

Шеховцова О. Червона калина — символ України. Сценарій свята .....№11

Мала академія наук

Гарбуз А. Особливості флористичних образів у поезії Миколи Луківа (за збірками "Сади цвітуть під небесами" та "Двоє в човні") .....№2

На засадах родоцентризму
Вертії О. За законами Роду .....№6—7

Дубровська С. Основна мета — національно свідомою особистість ...№5

Корж-Усенко Л. Джерельній базі — широку основу .....№5

Теоретичний практикум

Васьківська Г. Міф як першоджерело пізнання світу і людини.....№4

Вертії О. Особливості формування і становлення національних підстав методики вивчення української літератури .....№2

Українська мова в школі: пошуки, знахідки

Барановська В. Складносурядне речення, його будова, засоби зв'язку в ньому. 9 клас .....№9

Баранчук О. Правила вживання апострофа. Використання спадщини Василя Сухомлинського. 5 клас ....№9

Стефурак Р., Іванишин Н., Бабій І. Навчальний потенціал тестових завдань із лексикології в загальноосвітній школі .....№1

Лінгвістичне дослідження

Верьовкін В. Український пісенний фольклор як сфера вербалізації концепту ВІЙНА .....№12

Рецензії

Бондаренко А. Мова українських народних дум як джерело наукового пізнання .....№11

Дига Н. Рецензія на методичний посібник "Українська фантастична проза у системі факультативних занять" Н.М. Логвіненка .....№11

Логвіненко Н. Рецензія на науково-методичний посібник "Валеологічні стратегії сучасного уроку літератури в умовах природовідповідної (ноосферної) освіти" В.І. Шуляра .....№6—7

Неживий О. Навчальна книга — взірць шкільного літературознавства .....№12

Гуляк А. Рецензія на посібник Р.П. Ткаченка "Інтерпретації. Українська література в запитаннях і відповідях" .....№2

Токмань Г., Ситченко А. Рецензії на монографію Н.В. Диги "Розвиток пізнавальної активності учнів 5—8 класів на уроках української літератури в процесі вивчення художніх творів історичної тематики" .....№12

Халін В., Лісовський А. Пам'яті вченого-методиста. Рецензія на біобібліографічний показник "Ніла Йосипівна Волошина" .....№6—7